

СВІТЛО
НА СХОДІ

Христина
Рой

Мрійники
Наймит

Христина Рой

Мрійники
Наймит

СВІТЛО
НА СХОДІ
Київ
2006

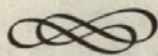
УДК 27-293.1
ББК 86.37
Р65

Рой Христина

Р65 Мрійники. Наймит. — Київ: Світло на Сході, 2006. — 192 с.

Повісті відомої словацької письменниці Христини Рой.

Мрїйники

У Дібровці

У селі Дібровка, що лежало в красивій гірській долині, з давніх-давен жили люди, які називали себе християнами. Одне покоління дібровчан змінювалось іншим, але впродовж віків ніхто не переймався долею селян. Вони сплачували податки церкві та державі, віддавали на військову службу кращих своїх синів, і більшого від них не вимагали. Ніхто не опікувався спасінням їхніх душ.

Пастор хрестив дітей. Коли діти підросли, їх посилали до школи. Дорога до школи займала години зо дві, а то й більше, і не в кожній дитини вистачало сили на таку подорож бездоріжжям. До того ж і зимовим одягом міг похвалитися не кожний. Хто мав одяг та чоботи, щоб долати такий шлях, той учився, а хто ні, той на все життя залишався неписьменним. Але мешканці Дібровки не ремствували, вважаючи, що коли батьки їхні прожили життя без грамоти, то чом їхні діти мають бути розумнішими за них.

Влітку, коли дорослі працювали в полі або займалися іншою роботою, діти пасли корів, гусей та овець. По неділях батьки разом із дітьми ходили до лісу по гриби та ягоди. Деякі прихожани, щоправда, навідувалися до церкви. Коли, траплялося, під час проповіді хтось із них засинав, пастор не звертав на це жодної уваги.

Перед конфірмацією батьки записували своїх дванадцятирічних нащадків на заняття до пастора. Майже півтора місяці діти, які знали на письмі, читали тексти з Великого й Малого катехізисів, а ті, що не вміли читати, розповідали напам'ять завчені вдома «Отче наш», Символ віри та Десять заповідей. Після такої науки підлітків приймали до церковної громади, допускали до причастя, і вони вважалися християнами.

Якщо у когось в домі була Біблія, то чоловіки найохочіше читали книгу Йова, Ісуса Навина, а часом і Євангеліє. Жінки надавали перевагу пісням з церковного пісенника і цінили їх значно більше, ніж Слово Боже.

Коли в Дібровці, бувало, хтось серйозно нездужав, пастора просили вознести у церкві молитву за немічного, а якщо молитва не допомагала, йшли у Хросиків, Башач або Пітков до

знахарки. До лікаря зверталися лише у крайньому випадку, коли хворий вже мав померти, та й тоді приписів його не виконували. Коли вже смерть була неминучою, збиралися всією громадою коло помираючого. А щоб хворому «легше було помирати», витягали в нього з-під голови подушку, або клали його на підлогу. Коли він таким чином задихався, усі раділи, що небіжчик мав легку смерть.

Люди в селищі були бідні, але охоче користалися з кожної нагоди, аби справити учту. Якщо народжувалася дитина, то ця подія спричиняла до справжнього свята. Запрошували хрещених батьків, і кожний мав принести кошик з наїдками та напоями. Потім їли й пили без міри. Коли хто помирав, мусила бути тризна по похороні. Весілля ж справляли днів зо три, а то й тиждень, а потім півроку сплачували борги. З весни до осені щонеділі грала на узліссі музика і молодь танцювала. Взимку це відбувалося в корчмі.

Так жили люди з року в рік, а ті, що ніколи ближче не знайомилися з їхнім життям, писали про них: «Наш добрий, спокійний, побожний народ словацький».

І то правда, тверезі, вони були спокійними, та коли траплялося хильнути лишку, розголос їхньої лайки лунав далеко.

При всьому тому мешканці Дібровки були доброзичливими й гостинними. Коли до них заходив чужий, вони його з радістю приймали, пригощаючи хто чим багатий. Вони навіть були по-своєму побожні. Та ніхто не дбав про те, аби вказати їм, гарно чи погано вони живуть.

Навесні Дібровка перетворювалася на квітучий сад. За бунням садів ховалися селянські будиночки, що враз ставали малими й непоказними.

Серед долини, яку весна уквітчувала, мов наречену, стояли три дворища, відділені одне від одного садами й левадами.

У тих трьох господарствах більше як сто років жили три родини: Градських, Блашків та Крачинських.

Градські з діда-прадіда були господарями, мали поля, луки, сади, а поки не було залізниці, то наймалися й за фурманів аж до Відня.

Блашко був мірошником, жив коло річки. До його млина привозили збіжжя не тільки з Дібровки, але й з околишніх місць.

Крачинські були ткачами: ткали полотно й вовну. Крім маленької халупки мали маленький садок та клаптик поля. Докупити землі їм ніколи не вдавалося.

Ці родини багато років жили як добрі сусіди, майже як одна родина. Допомогали взаємно у праці: чого одному бракувало, те другий йому позичав. У тих трьох родинах завжди було багато дітей. Бавилися вони разом, разом випасали худобу, коли ж підросли, то разом і до школи ходили; одне слово, разом переживали і радість, і смуток.

Згодом, одначе, все те змінилося. Ткаль Крачинський помер і залишив по собі бездітну вдову, яка виховала чужу дитину, мов свого власного сина. З численної родини Блашків залишилися тільки Мартин Блашко з дочкою Марусею та з двома малими синками та ще син старшого брата, Мишко.

Зате родина Градських була велика. Був старий дід Андрій Градський, син його, Хома, теперішній власник садиби, далі — дочка Ганна, що змалку служила в місті, а коли стала дорослою, то й вийшла там заміж; зрештою, жінка Хоми та двоє їхніх синів: Андрій та Степан; перший — з жінкою Беткою та двома малими дітьми. Отже, було чимало ротів, щоб їх прогодувати. Але, власне, Градські мали чим нагодувати таку родину.

Важко було знайти кращих приятелів, аніж Степан Градський, Мишко Блашко та Петро Крачинський, а справжньою подругою всіх трьох була Маруся Блашкова. Батьки, правду кажучи, сперечалися через один межовий камінь: Градський стверджував, що Блашко пересунув камінь на інше місце; Крачинська теж умішалася до колотнечі, і три роки вже всі старі жили в незгоді між собою. Діти ж не втратили своєї приязні; притім вдача кожного з трьох була такою відмінною, що з тієї згоди поміж них треба було тільки дивуватися.

Степан був колись дуже добрим учнем, та й скінчивши школу, дуже любив читати. Пізніше подався до Відня та до південної Угорщини, бо там можна було довідатися, що нового у світі діється. Серед молоді Степан звичайно був дуже весе-

лий, але, бувало, і дуже замислений та поважний. Роздумував про речі, що їх у Дібровці ніхто не міг йому з'ясувати.

Мишко Блашко часто втікав зі школи. Не мучив себе зайвими думками, але був лагідний, і люди його любили.

Петро Крачинський був у родині пестуном, і мачуха не могла спромогтися силоміць посилати його до школи. Старий Блашко навчив його читати й писати. Як став він парубком, всі уникали з ним суперечок: боялися, що поб'є. Слухався він тільки Степана та Марусі. Маруся була молодшою за хлопців, але всі троє дуже її шанували.

Отже, молодь усіх трьох родин жила собі, не знаючи журби, поки не трапилося, що Степана призвали до війська. Полилися сльози з багатьох очей. Мати й родина судили вже так, що того удару не переживуть. Товариші засмутилися, сам Степан плакав, коли його ніхто не бачив. Страшний жаль обіймав його, коли дивився він на пишну, вільну природу й уявляв собі, як це він протягом трьох років змушений буде залишатися в місті. І тільки Маруся втішала його: «Світ побачиш, — казала вона, — таких речей навчишся, про які серед нас ніколи б і не почув. Не помітимо навіть, як час той промине!»

Вона мала рацію: день минав за днем, тиждень за тижнем. Градські навчилися жити без Степана, звикли обходитися без його допомоги і більше не журилися, тільки чекали листів від нього.

Степан теж звик до чужини.

Мрійник

Перший рік проминув швидко. Степан мусив вчитися не тільки говорити, але й писати німецькою. А як був він хлопець дуже спритний, то його було призначено денщиком до молодого офіцера. Офіцер був веселий, пустотливий, жити з ним було легко й приємно. Проте Степан почав рідше писати додому: виправдовував усе браком часу.

Та й справді, часу він не мав. Кожну вільну хвилину проводив у веселому товаристві, до якого забирав його з собою молодий

пан. Жодний з цих веселих офіцерів не вірив у Бога. Степан чув і бачив таке, що раніше вважав злочином проти Бога, за який Бог мав убити людину на місці, але ж тим веселим офіцерам нічого лихого Бог не робив, навпаки, все, скоріше, по-їхньому виходило. От тоді й він перестав вірити в Бога. Перестав молитви вчитувати, що їх вдома був навчився, бо ж пан казав, що заповіді Божі — то тільки для жінок, дітей та дурних хлопів.

Бачив і чув Степан, як навколо нього люди брехали, обмовляли, за неправду присягалися, але ж нічого лихого їм не спричинялося. Чоловіки обманювали жінок, жінки зраджували чоловіків. Сам він мусив часто допомагати своєму панові у зустрічах із дружиною одного з старших офіцерів.

Не завжди, одначе, закінчувалося це добре: мусив і його пан офіцер, рятуючись, втекти, а Степана відрядили до іншого офіцера. Той офіцер був одружений, статечний, багато читав. Коли він спостеріг, що й Степан любить читати, то почав давати йому книжки та газети.

Читаючи ці книжки, Степан дійшов остаточного переконання, що Бога немає, немає вічності, нема ні неба, ні пекла, і що людина повинна дбати тільки про те, аби тут, на землі, добре жити, бо іншого життя взагалі не існує. Це його втішало, бо до того часу він ще боявся Невидимого, тепер же він міг робити все те, що й інші робили, бо, мовляв, Бог же його не бачить, а як ще стеретися, щоб і люди не побачили, то й лихого нічого йому не станеться.

Отже, наступної неділі він напився п'яний, потім почав також і в карти грати, а що далі — то глибше поринати у розпусту. І нікогісінько те ніяк не обходило, що втратив він свіжу красу обличчя, що погляд його, колись чесний і відвертий, блукав тепер непевний, як у людини, що завжди мусить із чимось ховатися.

Та кого обходила доля бідного солдата? Збирають їх для того, аби готові були йти на смерть за великих панів, що поміж себе б'ються. Солдат, бач, не повинен мати безсмертну душу, лише здорове тіло та голову на плечах.

На початку третього року служби Степан зайшов так далеко, що від найрозбещеніших товаришів відрізнявся тільки тим,

що не ходив до дівчат з недоброю славою, бо міркував про себе: «Жодна з них не буде мені вірною, ошукати ж себе не дозволю».

«Не удавай з себе кращого за нас», — казали йому товариші. Вони так прискіпувалися до нього, що в нього з'явився потяг до нового гріха, і лише малий крок відділяв його від того.

Був недільний вечір. Солдати гайнували вільний час, тиняючись по вулицях та корчмах. Степан теж вирішив піти до корчми напиться, а потім податися до того будинку, де б він зміг назавжди поховати свою гідність і цноту.

Проходячи повз один будинок він почув спів, і не був би він словаком, коли б не зупинився. Йому здалося, ніби десь здалеку прилинув до нього спомин про ліпшу, чистішу добу його життя. В домі ж тому співали пісню, давно вже не чути, хоча й добре йому знану. Зазирнувши в освітлені вікна, він раптом пригадав, що тепер — пилипівський піст. У цей час хтось відчинив двері, до кімнати увійшли ще люди. Степан відзначив, що то не церква, але там правлять службу Божу, шанують Бога, в Якого він покинув був вірити.

Він уже був крок зробив уперед, коли це мала ручка якоїсь дитини торкнулася його руки, і чистий голосок промовив:

— Заходь також!

— А чи кожному вільно? — запитав Степан.

— Авжеж, іди лишень!

Хлопчик впустив його до теплої, ясно освітленої кімнати. Саме скінчилися співи. Чоловік похилого вже віку зійшов на кафедру, відкрив книжку й почав читати: «...приготуйся, Ізраїлю, до зустрічі Бога свого... Бо Я знаю про ваші численні провини і про ваші великі гріхи» (Амос 4:12; 5:12). Голос проповідника бринів силою й до самої глибини пройняв Степанове серце. Цей чоловік змальовував гріх у всій його огиді. Степанові почало здаватися, що всі присутні дивилися на нього, коли сивий проповідник вигукнув: «Хоч і засліплений ти, і в Бога не віриш, і заперечуєш Його існування, але ж Бог є, Всемогутній, Святий, Всезнаючий, Вічний! Знай, Він колись зустріне тебе. Готуйся до зустрічі з Ним, не вправдовуйся, Він знає всі твої гріхи. Він усе чув і все бачив. Бог дивиться в серце твоє і бачить, що ти сьогодні надумався зробити».

Старий промовляв і далі, але сполотнілий Степан нічого вже не чув. Наче приголомшений, вийшов він разом з іншими, але до корчми вже не зміг піти ні того дня, ані другого.

Важко було б описати, як він провів наступний тиждень. Де б він не був, куди б не йшов, всюди чув він, як гримів той голос: «Готуйся до зустрічі з Богом твоїм». Їжа не смакувала йому, напої — ще менше. Спати зовсім не міг. Огидні розмови товаришів сповнювали його відразою. Він знав, що Бог є і що сам він має з Ним зустрітись.

Протягом наступного тижня спливали йому перед очима усі гріхи, котрими він образив Бога; провини його так сильно тяжіли на ньому, що він мало не потонув у розпачі. У відчаї він запитував себе: «Для чого я туди пішов?»

Коли ж настала неділя, він один із перших прийшов на зібрання. Служба Божа ще не розпочалася; присутні пошепки розмовляли між собою. До Степана підсів привітний юнак і сердечно запитав у нього, що з ним таке. Степан нічого не міг відповісти. У той час сусід його почав говорити про Сина Божого так гарно, як до того Степан ніколи не чув. Мимоволі, не усвідомлюючи того, він висповідав своєму співбесідникові усі свої тяжкі роздуми. Довго розмовляти вони не могли, бо розпочався спів. Цього разу на кафедрі зійшов молодий чоловік і почав читати: «Прийдіть до Мене всі обтяжені, і Я заспокою вас».

Степан знав ці слова з дитинства, але тільки тепер зрозумів їхнє значення, бо знав, що то значить — бути «обтяженим». Він ніколи не думав, що його покличе Ісус Христос, Син Божий і Спаситель світу.

Промовець так гарно, так зрозуміло говорив про Нього, що Степан бачив, як Христос, сповнений Божою любові, простягає до нього руки Свої і кличе: «Йди до Мене!»

«Господь Ісус і тобі хоче допомогти, — говорив проповідник. — Приходь до Нього! Ти обтяжений гріхами, і гріхи тебе нищать. Прийди до Нього і висповідай Йому свій гріх. Він зніме з тебе твій тягар. Син бо Людський прийшов, аби відшукати і врятувати загине».

Степан повірив, що Син Людський Сам кличе його вустами свого слуги, а коли всі заспівали, він впав навколішки і висповідався перед Господом Ісусом в усіх гріхах своїх, обливаючись гіркими сльозами та прохаючи Його про прощення й ласку. Як сонце промінням своїм пронизує темні хмари й розпорошує їх, так під впливом молитви зник його страх. Незнаний до того спокій і невимовна радість зійшли в його серце. Він знав, що він — великий грішник, але ж, водночас, знав і те, що все йому проститься і що ласка Божа огорнула його.

На другий же день він купив собі Новий Заповіт, у вільні години почав ревно відвідувати зібрання.

Наблизився, зрештою, до кінця третій рік його служби. Степан, який перед тим мав намір назавжди залишитися в місті, не міг тепер дочекатися дня, коли зможе повернутися додому, щоб розповісти близьким радісну звістку про те, яким ласкавим є Бог, яким чудовим лікарем душ людських є Христос. Йому здавалося, що він — той, кому Ісус сказав: «Повернись додому, до своїх, і сповісти їх, що учинив тобі Господь».

***

І от, нарешті, його звільнили з війська. Батьки, родичі й товариші радісно зустріли його. Мати не могла надивитися на нього: як же він виріс, який стрункий став, як розумно говорить.

Та ледве проминуло два чи три тижні, як люди почали балакати, що Степан привіз із собою з війська якусь нову віру. Він більше не п'є, не ходить на гулянки, а вранці й увечері читає Євангеліє та молиться. Ніхто не чув від нього брутальних слів чи лайки, і не було, мабуть, нікого, з ким він не встиг би поговорити про Сина Божого.

У перші дні Градський нічого не казав своєму синові; коли ж той почав його просити, щоб і він читав Біблію, щоб не лявся за кожним словом, щоб із Блашком помирився, тоді батько, розлючений, гримнув на нього. Коли брат Андрій приходив додому п'яний, Степан умовляв його кинути пити. За це Андрій із жінкою гнівалися на нього. Коли Степан запримітив, що ма-

ти не раз продає то се, то те поза батьковими очима, і сказав їй, що то гріх, то розгнівалася й вона. В усьому домі тільки дідусь залишився приятелем Степана. Він був єдиний, хто наслухатися не міг його чистих слів, а через те, що цілий день усі були зайняті працею, то балакали вони ночами.

Одразу ж після повернення, в один із перших днів, Степан пішов відвідати Блашка. Блашко був людиною побожною, читав книги Йова та Ісуса Навина, а по неділях і проповіді. Люди вважали його за мудру людину, і сам він мав себе за такого. Проте все, що Степан говорив йому про Ісуса, було для нього зовсім нове; розуміючи, що він не рівня Степанові, що хлопець далеко краще за нього, старого, знає Слово Боже, Блашко гнівався за це й нехтував Степаном. Тільки-но Степан приходив, як Блашко починав шукати привід, аби посваритися.

Якось Блашко сказав:

— Коли тільки людина покладеться на Бога й провадитиме чесне життя, то Бог їй все відпустить по смерті. Однак хто ж може знати, поки живе, чи відпущено йому гріхи?

— Я знаю про те, дядьку! — вигукнув радісно Степан.

— Мовчи й не ображай Бога! — гримнув на нього Блашко.

— Я Бога не ображаю, дядьку! Господь Ісус каже: «Прийдіть до Мене всі обтяжені, і Я заспокою вас» і ще каже: «Хто прийде до Мене, того не відштовхну». Коли кличете когось, щоб дати йому шматок хліба, то хочете, щоб він справді прийшов до вас. Коли послухається й прийде, то дасте йому хліба, і він буде знати, що ви йому те дали. Коли Господь Ісус мене покликав і хотів мене помилувати, я повірив Йому, пішов до Нього і отримав від Нього помилування й прощення гріхів. Христос відібрав у мене мій тягар. Був я ув'язнений гріхами — Він мене визволив. Отож і кожна людина мусить знати, чи відпустив їй Ісус гріхи, чи ні. Коли ж не знає того, то напевно вони йому не відпущені.

— Ти самовдоволений фарисей, пустопорожній мрійник! — люто вигукнув Блашко.

Хлопці почули це й розповіли іншим, і з того часу не називали Степана інакше як «відступником».

Зустріч

Стояв ясний зимовий день. Сніг виблискував та іскрився на сонці. Засніжена земля нагадувала наречену в білому вбранні, рясно оздобленому перлами та діамантами. Сонячні промені пестили красуню природу, а вона ховалася від них у ризу невинності та спокою.

Крізь ту тишу, чарівну, мов казка, швидко йшла через засніжений міст Маруся Блашкова. Була вона святково вдягнена з нагоди неділі й поспішала на танці.

Йдучи через міст, кинула швидким оком на тихий дім Градських. Смуток стиснув їй серце. Йшла на танці, але знала, що не спіткає там Степана, колишнього свого доброго товариша. Знала, що вже ніколи його там не спіткає. Хай би вже краще був помер, аніж отак перемінитися! Щоб такий ладний парубок міг зробитися відлюдком, посміховищем на все село! Як же шкода Степана!

Дівчина дивилася з щирим болем на тихий дім. Хто його знає, що він там тепер робить? З того часу, як пішов він із ними до церкви й розповів там про свою нову науку, а інші хлопці висміяли його, більше він до церкви не ходив. «А вдома йому не дають молитися, — хвалилася його невістка, — всі стають йому на перешкоді, крім діда».

Бідний Степан! Як могли подібні дурниці спасти йому на думку? Завжди забагато думав, а з тих думок усе й вийшло. Йдучи далі, дівчина міркувала: «Коли б батько не заборонив мені розмовляти з ним, може, він би мене й послухався. Випитала б у нього докладненько, як це він дійшов своєї чудної науки; зуміла б вибити її з його голови. А вони тільки дратують його і тим збільшують його опір. Як я мріяла про нього аж три роки, як його чекала! І от, вже три тижні, як він тут, а крім привітання — жодного іншого слова від нього не почувала».

Поринута в думки, йшла дівчина далі. Дорога вела через ліс, що блищав своїм сніговим вбранням, повз замерзлий водоспад, який видавався кришталевою руїною: вода пінилася аж доти, доки не замерзла.

Близько водоспаду стояв вельми старий, занепалий будинок. Колись це була паперова фабрика; ще знати було, де саме ко-

лись були кімнати. Влітку виростили коло нього буйний хміль та густі бур'яни; тепер, коли сніг усе вкрив, поруйнована будівля ввижалася химерною. Коло неї влітку звивався веселий струмок, тепер не було його видно. Над струмком, на скелі, стояв хрест, поставлений на згадку про страшний випадок: колись у тім місці невинна людина прийняла смерть за свого винного брата.

Мимоволі дівчина озирнулася на всі боки. Це було неприємне місце, воно викликало острах; всі жінки (так розповідали у Дібровці), котрі вміли чарувати — а було їх чимало — приходили сюди ворожити. Але Маруся забула про чари і про місце, де знаходилася, коли несподівано за струмком в сьйві сонця з'явився Степан Градський. Серце її ніби спинилося на хвилину і стислося. Степан так задивився на чудовий краєвид, який розстелився перед ним, що, цілком захоплений ним, навіть не зауважив, як підійшла Маруся.

«Що його робити? — думала дівчина. — Так мені хотілося з ним поговорити, що Господь Бог Сам мені сюди його послав. Піду хутчіше до нього, він мусить піти зі мною на танці».

— Добрий день, Степане! Що ти тут робиш? — радісно привіталася вона.

Захоплений думками парубок прийшов до тям.

— Це ти, Марусю? Доброго здоров'я!

Вони подали одне одному руки.

— Ходімо зі мною, Степане!

— Куди?

— Куди? Туди, куди всі йдуть — на танці!

— Йдеш танцювати, Марусю? — він засмутився.

— А що? І тебе дуже прошу, ходімо зі мною! Адже ти можеш і не танцювати, коли не хочеш; піди принаймні хоч подивися, щоб люди бачили, що ти не відступник, як тебе називають. Ходімо, Степане.

Вона взяла його руку в свої м'які, теплі долоні, а це ж була «вона», та, що йому, як хлопцеві, була найдорожчою, про яку його парубоцьке серце ніколи не забувало. Вона подарувала йому той погляд, яким ще за дитячих років могла усього домогтися від трьох товаришів, а особливо від нього.

— Ходімо, Степане.

Він блід і червонів, так чудово стало на серці, коли по цілих тижнях почув він перше любе слово і саме з її вуст. Проте він заперечно захитав головою.

— Не піду!

— Але чого ж, Степане? Що ми такого зробили, що ти гордуєш нами?

— Не кажи так, Марусю, немов я вами гордю. Колись я так багато грішив по неділях на тих танцях! — відказав Степан, сумно поглядаючи на дівчину. — Коли потім я зрозумів свій страшний гріх, він, як камінь, ліг на моє серце. Не смів я й очей звести до неба. Але Господь змилювався наді мною і дарував мені все, обмив мене від бруду, а я оце мав би піти й чесний образ Божий, що в мені, забруднити, а Отця Небесного засмутити? О, ні!

— То ти вважаєш, що ми, танцюючи, гнів Божий на себе накликаємо? — запиталася роздратована дівчина. — Коли це справді гріх, то чому ж священик не заборонить нам танцювати? Адже ж він краще за тебе мусить знати Святе Письмо. Чому ж священик, зустрівши мене нещодавно, коли я поверталася з танців, ласкаво запитав у мене: «Чи багато танцювала, Марусю?» Батько казав мені, що те, чого нас навчають у церкві, — дуже добре, і що ми тією наукою повинні задовольнятися. Адже священик для того й є, аби вказувати нам, як належить жити, щоб потрапити до неба.

— Ти маєш рацію, Марусю. На те їх і поставлено, і я певний, що серед них є такі, що так і роблять. Одначе були й такі, про яких Господь Ісус казав, що вони сліпі проводирі, а коли сліпий веде сліпого, то обидва вони впадуть у яму. Подумай ти тільки про те, що саме священики засудили Господа Христа на смерть, що вони примусили Пилата, щоб той наказав розіп'яти Христа. Не все з того, що священик робить чи з амвону говорить, встоїть перед Богом, не все те завжди буває таким добрим і святим, щоб я до того мав прислуховуватись. Наведу тобі такий приклад: священик не є всезнаючим, як Бог. Схоче він, скажімо, через цей ліс пройти, а дороги не знає, бо ніколи туди не ходив; мені ж дорога відома, бо я нею не вперше ходжу. Коли ти прийдеш до цих

лісів, на кого покладаєшся: чи на нього, щоб обом вам заблукати, чи на мене, щоб ми без перешкод пройшли? Бачиш, Марусю, поки був я вдома, йшов за священником, але через те, що він не знав вузької дороги через Голгофу, блукали ми обоє. Тепер я не піду сліпо, бо знаю ліпшого Проводиря, який говорить: «Йди за Мною. Прийдіть до Мене всі знеможені й обтяжені. Хто йде за Мною, той у темряві не ходитиме, а матиме світло життя».

— Але Степане, — нетерпляче сказала Маруся, — як же ти можеш так високо себе нести й стверджувати, що наш священник не знає доброї дороги, а тільки ти її знаєш?

— Я не кажу, що тільки я її знаю, — боронився Степан, — напевно є багато людей, крім мене, навіть і священників, які знають дорогу. Стверджую, одначе, що наш священник не знає дороги, бо якби знав, то й вас би ліпше вів нею, та й сам би краще перед вами йшов: не вважав би за добре, що рано ви Богові в церкві служите, а в полудень сатані в корчмі; пояснив би вам, що саме Господь Ісус мислив, коли сказав: «Ніхто не може двом панам служити». Не дозволив би вам у п'янстві гинути, бо знав би, що п'яниця не увійде до Царства Божого.

Не будемо, однак, про це говорити, не хочу нікого судити. Але тебе, Марусю, прошу: не дивись лише на людей, бо написано: «Хай проклятий буде чоловік, який вірить людям!» О, Марусю, поміркуй над тим, що каже Бог: «Маєте бути святими, бо Я Святий». Невже ж людина, що хоче бути святою, може ходити до корчми, туди, де повно тютюнового диму, горілчаного духу й галасу? Чи може вона пити, танцювати, слухати брудних розмов та ще їх підтримувати? Нізащо в світі! Чи могла б ти собі уявити, щоб Марія, яка сиділа біля ніг Христових, або святі жінки, що йшли за Ним і служили Йому, ходили до корчми? А проте вони були такими ж людьми, як і ми, святими були через те, що вірили в Христа й любили Його, служили Йому й слухалися Його. Ти також можеш і мусиш чинити так, Марусю. Давно тебе знаю, знаю, що ти завжди була доброю до людей. Коли ж ти, нарешті, станеш доброю до свого Спасителя, коли будеш любити Ісуса всім серцем і служити Йому? Двом панам не можемо служити: або Йому — або світові!

Коли б ти знала, яка це радість — бути вільним від світу і належати Йому! Дивись, у домі всі відвернулися від мене, бо служать світові, а я хочу Богові служити. Крім діда, немає у мене нікого, хоч маю я й батьків, і родину, й родичів. Навіть ви, друзі мої, покинули мене. Тікаєте від мене, як від зарази, ніхто з вас не затримається, щоб до мене хоч слово промовити. Вдома я не маю навіть куточка, де б мені не заважали Богові служити. У своїм ріднім селі я мов чужий, проте, маючи Господа Ісуса, я багатий, а, часом, і дуже щасливий. Перед тим, як тебе побачити, думав я саме про Його велику любов до мене; дивився на Нього, як відійшов Він, щоб приготувати мені помешкання. Признаюся тобі, неприємності вдома мені вже занадто надокучили. Хотів в одній кімнаті Слово Боже читати — Бетка почала навмисне галасувати, пішов до другої — мати мене вигнала, бо не хоче, щоб я з хати церкву робив. У коморі занадто темно. Мусив сьогодні багато лихих слів вислухувати. Коли батько повернеться з церкви, п'яний буде, і знову колотнеча. Отож я взяв Біблію та прийшов сюди; дідусь обіцяв також сюди прийти.

Думав я над усім оцим і сказав: «Господи! Поки я не служив Тобі, а заповіді Твої топтав, добре мені велося на світі — всі мене любили і з кожним я був у злагоді, а те, що тепер коїться, не зможу довго витримати». Тоді Дух Божий показав моїм очам, як багато Син Божий мусив за мене терпіти, скільки мук і знущань зніс, і, здавалося, говорив мені: «Невже ти не можеш хоч трохи постраждати за Мене?»

Тоді проиняв мене жаль; просив я Його, щоб пробачив мені нетерплячість мою, і сказав, що терпітиму за Нього так, як Він за мене терпів. І тоді велика радість зійшла в моє серце, а Бог ще й тебе прислав до мене.

Давно вже прошу Його, щоб дав мені нагоду порозумітися з тобою, бо вірю в те, що хоч би й усі в Дібровці покинули Господа Ісуса, то ти б того не зробила. Вірю також і в те, що сьогодні ти не підеш туди, де б ти Христа засмутила й образила. Ні, це неможливо, щоб ти пішла, неможливо!

Степан замовк. Щирі, теплі слова його стихли; тихо було й серед скель. Але не було тихо в серці дівчини, що стояла схи-

ливши голову. Що з нею робилося, того вона не зуміла б висловити. Як ранком перший промінь світла падає у долину, так до молодой душі несподівано впало світло першого пізнання.

Степан не був відступником, як усі стверджували через те тільки, що любив Сина Божого і був слухняний Йому. Це, власне, вони були відступниками, вони, що йшли широкою дорогою. Степан мав рацію, кажучи, що неможливо собі уявити якоїсь із святих жінок у корчмі; і вона вже не могла собі уявити, щоб Степан пішов туди.

Невже ж вона має піти туди і засмутити Сина Божого? Степан мав рацію, що казав їй усю правду. Коли вона слухала, як він говорив про Господа Ісуса, вона тоді зрозуміла, що не любить Його і не знає, а тому й не шанує Його, як і всі інші.

— Дивись! — радісно вигукнув Степан. — Дідусь уже йде. Не дуже воно й холодно, сядемо там, у хаті; я приніс із собою свою солдатську повсть, от і розстелю її. Можемо читати без перешкоди. Чи підеш, Марусю?

Маруся затремтіла:

-- Залишуся з вами!

— Залишишся? Хвала Богові! Вір мені, що не жалкуватимеш, що так вирішила.

Сонце на мить освітило чудовий образ: сивоголового діда, а коло ніг його дівчину; очі обох звернуті були на юнака, що читав їм із своєї книги про ясну дорогу, з якої не можна збочити і якою святі Господні йдуть. Степан закінчив читання щирою молитвою. Із захопленням розмовляючи про правду Божу, всі троє повернулися додому.

Так відбулося перше зібрання «мрійників» у Дібровці. Світ нічого про це не знав.

Милосердний самарянин

Було це після ярмарку. Серед тих багатьох, що верталися звідти додому нетверезі, був також і Петро Крачинський. Обличчя його палало, погляд блукав, непевний, як у людей, яким здаєть-

ся, що світ крутиться навколо них, ноги плуталися. На плечах він мав пакунок, у руках тримав нову скрипку.

Петро з дитинства любив грати на скрипці. Ще коли пас корів разом з іншими дітьми, сам зробив собі якийсь музичний інструмент, подібний до скрипки, і з того часу плекав постійне бажання — придбати справжню скрипку. Вже три роки грав він зовсім непогано, а тепер тішився з того, як здивує Степана своїми успіхами в музиці. Вмів він заграти будь-яку мелодію, яку чув хоча б тільки раз.

Спочатку Крачинська лаяла сина, що по-дурному час марнує; тепер рада була, що син своєю музикою заробляє багато грошей на весіллях та по шинках — більше навіть, аніж сидючи за своєю кросною. Ніхто не робив собі клопоту з того, що гроші ці він прогулював, адже життя інших юнаків не багато чим різнилося.

За дитячих років був Петро дуже бридкий, прозивали його «жабою зеленою». Тепер же мав ладну й струнку постать; коли б Крачинська не була вдовою, то пішов би Петро до війська. Біло-рожева шкіра, блакитні очі і темне волосся, постава — все те разом узятє складалося в зовсім аристократичну цілість. Люди казали, що замолоду батьки його були вродливі.

Сьогодні на ярмарку він продав виткане полотно, а за одержані гроші купив скрипку. Крачинська мала намір відкрити шинок, от і музика була б своя. Петро міг би грати, і, таким чином, прибуток збільшився б. Цілий рік вже запасала вона цеглу й дерево, щоб можна було навесні розпочати будівництво.

Петро посувався хиткою ходою. Коли спотикався, лаявся на чому світ стоїть. Інші люди далеко вже його випередили. Він почав співати й весело вигукувати, коли несподівано почулося ззаду дзенькання дзвіночків. То священик разом із вчителем поверталися з ярмарку. Побачивши Петра, священик звернувся до вчителя:

— Дивіться, цей, певно, занадто глибоко зазирнув до чарчини.

— Слухай, — гукнув учитель до Петра, який їм вклонився, — бережися, щоб не заночувати десь у яру!

— Може ви, добродію, будете такі ласкаві, що мене з собою візьмете? — попросився Петро.

— Коли б ти не був п'яний, то чому б ні!

— Не може ж панотець їздити з п'яницею! — повчально додав учитель.

— Ото була б гарна їзда! — гукнув ще хтось услід.

Петро розлютився, що звичайно буває, коли двоє засоромлять когось, а третій його ще й висміє. Обернувшись, упізнав він скляра, що йшов з напівпорожнім кошем, але з головою повною, як і Петрова.

— Що, добродію, хотіли з панотцем проїхатися? — запитав насмішкувато скляр.

— Стули свого рота! — гукнув Петро.

— Е, ти мені ще балакатимеш! — заверещав скляр.

Слово за словом — сварилися, аж поки Петро, покинувши скрипку, не зірвав склярові коша з плечей і не висипав купу скла йому на голову; почалася бійка. Зрештою скляр, ухопивши кийка, вдарив ним Петра по голові так сильно, що той упав непритомний на землю, а скляр, злякавшись свого вчинку, побіг скільки духу.

Петро нищий лежав на шляху; коло нього — скрипка, пакунок, потовчене скло та сліди крові.

Настав вечір. Проїздили саньми люди, але були напідпитку й мали затуманені очі.

Зрештою, наблизилися сани, власник яких не співав. Він затримався коло купи каміння, щоб поладнати коневі запряжку; зіскочивши, запримітив на землі скрипку, а йдучи далі, побачив лежачу людину. Нахилившись, підняв йому голову і, повернувши до себе, скрикнув: «Петро!» Коли змив йому снігом кров зі скроні, Петро відкрив очі.

— Живий, Петре? Слава Богу!

— Це ти, Степане? Де я?

— Лежиш на шляху, весь закривавлений. Що ти, впав чи що? Що сталося?

— Тепер пригадую. Я бився з якимось розбишакою, і він мене подужав, — розповідав Петро, клянуци й лаючись.

— Не лайся і не кляни! — сказав Степан, кладучи руку йому на уста. — Бог змилосердився над тобою і врятував тебе

від смерті, бо коли б ти з Божого попущення та залишився б тут довше, певне, замерз би на дорозі. А ти, ледве відкривши очі, вже й грішиш, замість того, щоб Богові дякувати.

Ці суворі, але слухні слова до живого пройняли Петра, який відразу витверезився. Адже промовляв їх давній його приятель.

— Сідай до моїх саней, щоб нам якнайшвидше дістатися домівки.

— Чому ти хочеш мене забрати, адже я п'яний?

— Власне для того, щоб ти тут не загинув.

«А панотець не схотів мене взяти, — думав Петро, — коли б був мене взяв, усього цього й не сталося б».

Петра було так побито, що він ледве зміг підвестися і з великими зусиллями заліз у сани. Степан, допомагаючи йому, радив:

— Лягай та обіпри голову на мішки. Якби ж я мав хоч щонебудь, щоб тобі голову обв'язати! Чекай, отак буде все ж таки краще, аніж без нічого! — з тими словами він зняв хустку з шиї й обв'язав нею Петрові голову. Прикривши його ще й своєю свитою, через що сам залишився без теплої одежі, гукнув на коней і вони поїхали додому.

Тим часом Петро роздумував: «Як же він про мене піклується! Точнісінько так, як милосердний самарянин, а люди його “відступником” називають! “Відступник”, а взяв мене до саней, подбав про мене, власною свитиною накрив, а сам мусить тепер мерзнути».

— Степане! — озвався він несподівано, коли коні зменшили ходу, — сядь коло мене і розкажи, що сталося, що ти так змінився і став інший, не такий, як усі ми? Що то за нова віра? Бо бачу й відчуваю, що в тебе глибока віра.

Степан охоче послухався. Довго вже він просив Бога, щоб послав йому нагоду розповісти товаришеві, як глибоко потонував він у гріхах і як Господь Ісус, проте, врятував його з безодні. Він сів коло Петра й поклав його голову собі на коліна. Їдучи спокійною засніженою дорогою, під тихим, ясним небом, розповідав Степан другові про дивну ласку Божу.

Раптом йому здалося, що Петро заснув, знесилений, і він за-
мовк. Але Петро відкрив очі, як людина, яку збуджено з глибо-
кого сну.

— А що, Степане, як ти гадаєш, Бог чи Ісус Христос міг би
пробачити такому негідникові, як оце я?

— О, Петре! — промовив Степан, і голос його зламався. —
Ти не більший за мене грішник! Коли Христос мене прийняв, то
чому ж би Йому й кожного не прийняти? Адже Син Людський
прийшов відшукати і врятувати те, що було загублене.

По дорозі додому розповідав Степан товаришеві молодих
літ про великі діла Божі, про Ісуса, Агнца Божого, Який очи-
щає гріхи світу і Який смерть прийняв за безбожних.

Крачинська вже спала. Не чула вона, як син повернувся, не
бачила, як Степан обмив йому рани на голові, як потім вони
в кухні поставали на коліна й молилися.

Коли на другий день побачила вона Петра, як він лежав
з обв'язаною головою, подумала собі, що знов була якась бій-
ка і що син п'яний. Коли ж він устав без гніву і зараз же став до
роботи, був тихий і якийсь не схожий на себе, вона почала бо-
ятися, чи не захворів він. Спитала його, чи не зробив йому хто
чого лихого?

— Побився там з одним, що мене висміював, але це вже
в останній раз! Ні з ким більше битися не буду!

— Коли б же тільки, синку, було це так, бо, справді, з тих
бійок тільки лихо буває, — зітхнула жінка, подумавши при-
цьому, що тільки-но рана загоїться, так і бійки знову почнуться.

Цілий тиждень ходив Петро з обв'язаною головою, його ли-
хоманило, і тому Крачинська навіть і не спиталася, чи піде він
до церкви, і пішла сама. По дорозі вона розповідала приятель-
кам, як багато клопоту має з сином через його розпусне життя.

— Е, що там! — сказала одна з них. — Молодість свої пра-
ва має, пройде з літами! Ми й самі не ліпші були, але живемо.
Я вже волю краще мати такого ладного хлопця, якого всі люб-
лять, аніж такого відлюдька, як той Степан.

— Та я б скоріше його задушила, ніж мала б на таке дивити-
ся, — запевняла Крачинська.

— Не бійся! — сміялися кумасі, а одна додала:

— Скоріше волосся в мене на долоні виросте, аніж Петро святим стане.

Усі сміялися з того прислів'я навіть і тоді, коли вже з церкви виходили.

Тим часом у Крачинських двоє молодиків схилились над Біблією, читали, а потім молилися, і один із них щиро плакав, але то був не Степан.

Товариші

— Мабуть, у Петра розболілася голова, і він не прийшов, — губилися в здогадках молоді люди, які зібралися на танці.

— А де Маруся? — спитали вони в Мишка, який щойно з'явився в трактирі. — Минулої неділі її не було, і сьогодні не прийшла.

— Маруся сказала, що ноги її більше тут не буде, — насупивши брови, відповів він. — Може, мою сестричку хтось образив?

— Та ні, начебто ніхто не ображав.

— Дарма, все владнається, і незабаром Маруся знов буде тут, — запевнив хтось із дівчат.

Невдовзі молодь, забувши про все, весело танцювала. Лише Мишкові було не до розваг. Він згадував слова, які сказала йому Маруся, коли він ішов з дому.

— Не ходи на танці, Мишко! У трактирі ти нічого доброго не навчишся. Сьогодні ж неділя, краще залишайся вдома. Гріх служити двом панам: Богові та дияволу.

— Авжеж! Щоб люди думали, що ми такі самі відлюдкуваті, як Степан?

Як живу бачив її й тепер перед собою, як вона, звівшись, говорила, а чорні очі її блищали вогнем запалу: «Не відлюдник Степан. Він краще за нас знає добру путь, що веде до неба!» З тими словами вона ввійшла до млина, а він залишився на дорозі.

«Як могла вона так говорити? Звідки вона знає, що Степан — не відступник? Адже її не було вдома тоді, коли Степан

був на млині в батька. І так дивно говорила про те, що людина не повинна розважатися, бо це — гріх». Мишко не став довго затримуватися в корчмі і пішов додому.

«І хіба це мені зашкодить, якщо піду до Степана? Не зроблюся ж я відразу відступником. Адже ми були колись приятелями; шкода, що ми всі його уникаємо, ніби він щось лихе нам заподієв». Так міркував Мишко, наближаючись до дому Градських.

«Може, Маруся й має рацію. Степан завжди був розумніший за нас, а по світах живучи, ще багато чого міг навчитися. Може, ми його не розуміємо? Я мушу з ним добре порозмовляти».

Мишко зайшов на подвір'я, але там довідався від дітей, що дядька Степана немає вдома. Це його роздратувало, але він постановив піти до Петра й запитати, що той думає про Степана.

Наблизившись до хати Крачинських, він почув, що Петро грає на скрипці, а хтось інший співає побожної пісні. Швидко відчинивши двері, він завмер на порозі, мов закам'янів.

Біля столу сидів дідусь, а по боках — Степан і Маруся; всі разом співали з пісенника, а Петро грав на скрипці.

Спів той так зачарував Мишка, що він сів поруч із ними. Маруся радісно присунула ближче до нього книжку, і вони доспівали до кінця. Потім розповіли йому, що випадково зустрілися тут, прийшовши Петра відвідати, і що Степан почитає їм щось із Біблії та пояснить.

«Добре, — подумав Мишко, — тепер принаймні переконаюся, чи справді він відступник чи ні».

Читали так до вечора. Чим довше Мишко прислухався до Степана, тим більше погоджувався, що Маруся справді мала рацію, коли стверджувала, що він не відступник, а навпаки, скоріше вони самі відступники.

Троє старих друзів переконалися, де правда. В серцях їхніх прокинулася колишня приязнь, що так міцно злучила їх із Степаном іще з дитячих часів.

— Дивись, сину, — говорив старий Градський до Мишка, — живемо тут як «німе створіння». Живемо так, ніби й немає Бога на небі. Те, чого мене вчить тепер Степан, я сам повинен був навчити його й батька його. Але ж не міг я їх того навчити, чо-

го й сам не знав. Жив у гріхах запевіди Божі переступав, а про те, що то є гріх, і зовсім не думав. Тепер тільки відкрив мені Бог очі. Сину, навернися до Бога так, як Степан, принаймні не матимеш приводу отак жалкувати, як я!

— Але ж, дідусю, — заспокоював Мишко старого, який обтирав на очах своїх сльози, — ви ж завжди були порядною й чесною людиною; ніхто вам нічого не може закинути.

— Ніхто, сину мій, крім Бога, а Він усе знає! Коли чую, як Степан розповідає про милість Божу, то ледве повірити можу, що й мене возлюбив Він так сильно. Адже я Його багато в чому не слухався і часто Його засмучував!

Тієї хвилини ввійшла Крачинська. Тільки-но верталася з церкви, хоча вже був вечір. Відвідувала знайомих. У руках несла загорнуту в хустку молитовну книжку. Привітавшись з нею, всі порозходилися.

У понеділок Блашко виїхав на три тижні, щоб продати сушені овочі. На той час Маруся хазайнувала і займалася Мишком та малим Мартином. У той самий час поїхав і Градський зі своїм старшим сином Андрієм. Степан провів спочатку їх, а потім пішов, щоб передати Марусі якесь доручення її батька, з яким зустрівся. Прийшов до млина і Петро зі скрипкою. Почали співати, а потім читали Біблію. З того дня збиралися щовечора. Згодом й інші люди почули їхні співи і зацікавилися ними. Траплялося часом, що пізно ввечері приходили люди до млина зерно молоти, а почувши співи, залишалися й приєднувалися до співаків.

Дідусь завжди приходив до Степана. Петро приводив із собою знайомого ткача на прізвище Петран, який, власне, походив з іншого села, але одружився в Дібровці та й залишився там назавжди. Теща й жінка поводитися з ним зле, і тому він був радий, коли міг вибратися з дому. Дуже йому було добре в тихій хатині, на млині, де Степан читав та пояснював слова Священного Писання, сповнені тихої любові.

Нечисленні ці люди так міцно перейнялися правдою Слова Божого, до того часу їм невідомого, що забували про весь світ, і тоді тільки були щасливі, коли щастило їм навернути когось на шукання праведного шляху.

Але світ був ними дуже заклопотаний. Поки проминули три тижні, що були відсутні Блашко та двоє Градських, розійшлася чутка далеко за межі Дібровки, що Степан Градський проповідує нову віру, до якої вже вдалися старий Градський, Маруся, Мишко Блашко, Петро Крачинський та Павло Петран. І далі навертають, кого тільки можуть. Хто визнає цю нову віру, той не повинен ні палити, ні пити, ні до корчми на танці ходити, ані до будь-яких веселоців вдаватися; тільки постійно читати Біблію та молитися.

Коли ці «відступники» йшли до церкви, а виконували вони цей обов'язок ретельно щотижня, то інші люди сперечалися з ними по дорозі.

Молодь висміювала їх, старі з них дивувалися. Та найбільше всі замислювалися над Петром Крачинським, який, здавалося, зовсім перемінився. Не чув ніхто, щоб він сперечався або галасував, не бачили його п'яного, бо не бував ніколи в корчмі. Коли намовляли його гуляти, він казав: «Не хочу я більше дияволові служити; досить уже я нагрішив у тому». Цілими днями він старанно сидів за своєю кросною, а ввечері ходив до Блашків.

Спочатку мати його була тим дуже здивована і вражена, і нічого не наважувалася казати; пізніше не допомогли вже їй ні прокльони, ні загрози, ні навіть прохання.

— Робіть, мамо, що хочете, — казав Петро, — хоч не знаю як мене кляніть, та не відірвете від Степана! Лежав я на шляху так, як той, що впав до рук розбійників на дорозі до Єрихона: «священик» і «левит» проминули мене, а Степан змилювався наді мною. Вже за це єдине мушу йому бути вдячний, бо коли б не він, то мусив би я вже сьогодні терпіти вічні муки в пеклі, на які щиро заслужив. Але ж то ще не все: показав він мені вузьку дорогу, якою наказав нам іти Христос. І вирішив я йти цією дорогою, з Божою допомогою, аж до смерті.

Інші підбурювали Крачинську і вона дратувала сина, чим тільки могла. Часто вибігав Петро з хати весь білий, коли не міг довше слухати слів матері. Але ж ніколи не впадав у лютю. Зрештою надокучило їй все, і вона дозволила синові чинити як знає.

Маруся Блашкова чекала, що батько повернеться завтра, але він повернувся на день раніше, ввечері, коли ніхто на нього не сподівався. Не помітили навіть, як він у дверях став. Маруся пряла, малий Мартинко сидів поруч неї. Коло стола влаштувалися старий Градський і Степан. Петро сидів біля печі, а Мишко стояв, притулившись до неї.

Блашко зачудовано дивився на них. На їхніх обличчях виразно малювалася неземна радість. Це його здивувало. Ніким не помічений, він спинився, щоб послухати, як Степан пояснював зібранню Святе Письмо. Степан саме читав про страждання Христові, а дійшовши до того місця, де Син Божий віддає Духа Свого в руки Отця, замовк.

У хаті запанувала така тиша, як коло ліжка померлого, коли уся родина глибоко відчуває, що все на цьому світі має кінець.

— Не розумію я, що це значить, — сказав Петро. — Так часто чув я це оповідання на Страсному тижні, але ж ніколи не думав про те, що Син Божий і за мої гріхи мусив так страшно страждати й померти.

Блашко поглянув на промовця. Не сподівався він почути такі слова з тих вуст, які звичайно вимовляли тільки легковажні слова або лайку.

— Ти, синку, ще молодий, — сказав Градський, — а от я... Як тяжко мені зробилося на серці, коли Степан читав. Бог Сам відкриває нам очі, щоб ми нарешті зрозуміли слова Його. Син Божий мусив вистраждати так багато через нашу безбожність.

— А ми, хоч і знали про те, та ніколи не думали про Нього, — задумливо додала Маруся.

— Твоя правда! — погодився Степан. — Жили ми так, ніби нас Його страждання й муки ніяк не обходили. Господь Ісус воістину може на нас нарікати словами Єремії: «Чи це не хвилює вас, тих, що проходите? Погляньте тільки й побачите, чи є біль, рівний до того болю, що мені заподіяно. Бо Господь засмутить мене в день великого гніву Свого».

— Але з цього часу не забуваймо вже про Нього. Будемо служити Йому і таким чином поправимо те лихе, що ми вчинили, — заспокоював Мишко.

— Ніколи вже того не поправимо, — сказав Степан, — бо років, прожитих без Бога, нам не повернути!

Слова ці вразили Блашка. Він уже хотів був увійти й перервати розмову, коли ж раптом Градський промовив:

— Як все це дивно! Син Божий міг усе те витерпіти: такі муки, такі знущання, а людина для Нього не в силі нічого стерпіти.

— А ті страдники, дідусю, що про них ми вчора читали? — перебила його Маруся.

— Певно, були такі, та тепер уже такі на світ не народжуються, щоб могли так багато за віру витерпіти. Як ти гадаєш, Степане?

— Я так гадаю, дідусю, що коли б була на те воля Божа, щоб мені за віру страждати, то Отець Небесний дав би мені стільки сили, аби я міг зберегти віру, скільки її й мученики мали, бо вони теж були тільки людьми. Залежить це тільки від сили, з якою ми любимо Христа. Здається мені в цю хвилину, що я б скоріше дозволив, щоб мене було бито за Нього так, як Його бито, аніж мав би від Нього відступитися. Ніколи б я не зрікся Христа.

Слова ці він промовив так тихо, ніби йшли вони з найбільших глибин серця, а проте як громом вразили вони Блашка.

— Не похваляйся, хлопче! — вигукнув він із гнівом. — Ніколи ще ти нічого не терпів. І Петро казав, що піде на смерть за Христа, однак ж потім зрікся Його. Коли б тільки зазнав ти справжнього страху від думки тільки, що хтось завдасть тобі муки, то так само присягався б і ти, що Його не знаєш.

Поява Блашка всіх сполошила. Маруся заходилася готувати для нього вечерю. Мишко вийшов з хати, а Петро приніс Марусі дрова. Блашко закрит Біблію, поклав її до інших книжок на полицю і сів коло Градського.

Степан довідався від нього, що батько з Андрієм теж мають повернутися, і тому пішов, щоб повідомити матір і братову жінку. Маруся повітала йому й вийшла разом із ним за двері.

— Може, гніваєшся на батька? — спитала вона.

— Я? Чого ж би то?

— Адже ти ніколи не зречешся Господа, правда?

— Сьогодні мені здається, що не зрікуся навіть перед загрозою смерті. Але твій батько правий — ми лише слабкі та немічні люди. Мені треба просити в Бога сили, аби вирішальної хвилини радше погодитися прийняти смерть, аніж зректися Христа. Прощавай, Марусю, на добраніч!

За Христа

Градські, як і обіцяли, повернулися додому наступного дня, в середу, а в четвер Хома Градський поїхав на ярмарок продавати свині. Увечері того ж самого дня зайшов він до трактиру випити й натрапив там на різних людей: одні були майже тверезі, інші трохи напідпитку, а дехто й зовсім сп'янілий. Градський ще не встиг замовити випити, як йому вже повні вуха натеревеніли про Степана та його нову віру.

Хома всіх вислухав, не прохопившись жодним словом, і після третьої склянки пішов із трактиру. Вдома його зустріла невістка, і він запитав у неї, чи правда, що Степан ходить до Блашка, де й інші збираються на молитву.

Бетка була рада нагоді помститися Степанові й почала гірко скаржитися на зятя. Розповіла про те, як Степан просив її та матір, щоб дозволили йому піти до Блашків, додала ще те та се, що вважала за потрібне, бо хотіла, аби батько добре вилаяв Степана, якого вона не любила, і щоб це відбило в нього охоту повчати порядних людей, до яких вона й себе змалку залічувала, щоб перестав називати їх грішниками та намовляти до поєднання з Богом. Наприкінці ж сказала, що Степан у клуні.

Смеркалося. Золота вечірня зоря згасала на небі, освітлюючи останніми променями постать і обличчя парубка, зануреного в роботу.

Градський затримався на хвилину в воротах клуні; зоря освітила і його високу, кремезну постать і сильно почервоніле обличчя. Градський був ладним чоловіком: чорне волосся й вуси разом із чорними бровами надавали його обличчю виразу муж-

ності й сили. Ніхто з синів не був схожий на нього. Степан же, у порівнянні з батьком, видавався тендітним і слабким.

Батько хвилину приглядався до сина, а потім рвучко зачинив ворота. У клуні відразу зробилося темно, і це змусило Степана покинути працю й озирнутися.

— А, це ви, тату? Перелякали мене! — сказав він з усмішкою.

— Що, злякався? Значить, маєш підставу мене лякатися, виродку клятий! Голос батька дзвенів, мов залізом ляскав. Саме тепер горілка вдарила йому в голову.

— Нічого такого, тату, я не вчинив, щоб мав вас боятися.

З тими словами син спокійно схрестив руки на грудях і при-тулювся до дерев'яної підпори в клуні.

— Нічого не зробив! Ах ти, сякий такий сину! — почав ля-ятись Градський. — Ще хочеш заперечувати?

— Ні, я не маю нічого на своєму сумлінні й прошу вас, тату, не лайтесь так страшно. Коли чую, як ви клянете, то здається мені, ніби мене по голові хто б'є. Адже на страшному суді ми маємо скласти звіт про кожне слово, яке сказали.

— Замовч, я не маю потреби у твоїх указівках! Чи то прав-да, що ви збиралися в Блашків, де ти свої дурниці плів та людей спантеличував?

— Так, збиралися ми в Блашків, але тільки для того, аби по-читати Слово Боже. Нікого ми не спантеличували і тільки про-сили людей, щоб до нас прийшли та послушали заповідей Божих.

— Отже, ти, виходить, не заперечуєш? — гарячкував Градський.

— Не бачу потреби щось заперечувати.

— І ти собі вважаєш, що я з тим погоджуся, щоб зносити глум людей, які з мого сина сміються? Чи ж я тебе на лихо со-бі та на сором виховав? Зараз же, на цьому місці, зречешся ме-ні всіх своїх дивацтв і почнеш жити, як жили наші батьки й як усі наші люди живуть. Ніяких нових сповідань я тобі не дозво-лю. Ходитимеш на танці, як усі інші хлопці, і годі. А як ні, то я тобі твої вигадки киями з голови виб'ю.

Здавалося, що постать батька зростала на очах; він із загро-зою підняв руки. Але й струнка постать парубка випросталася,

в його очах блиснув святий вогонь, ніби запалений від Божого вівтаря.

— Не відступник я, батьку! — сказав він чистим голосом. — Коли ж ви відступництвом називаєте виконання заповідей Божих, наслідування Господові Ісусу, то такого «відступництва» я ніколи не зречуся! Не маєте ви влади на те, щоб примушувати мене до гріха, до служіння дияволові. Не буду я волею Божою нехтувати, як раніше те робив, і як інші роблять! Навпаки, усіх людей і вас, батьку, буду просити: покиньте втіхи світу цього, покиньте служити дияволові та наверніться усім серцем до правдивого Бога живого!

Сильний удар обірвав Степанові слова. Кров закипіла в Градському. Підскочивши до сина, він почав трясти його з такою силою, що куртка, яку той мав на плечах, спала геть.

— Ти ще будеш мені опиратися, ти, нікчемо! Ще раз питаю: ти послухаєш зараз же мого наказу? Кажи! Коли ні, то я тебе так поб'ю, що довго пам'ятатимеш! Я тебе навчу виконувати п'яту заповідь!

— Даремно б ви мене били, бо не можу я від правди відступити. Господа Ісуса за мене бито, то й я можу за Нього потерпіти. Але ж не чинить цього, батьку, бо потім шкодуватимете.

— А, так ти хочеш Христові уподібнитися? Ну, добре ж!

Відскочивши вбік, батько нахилився і підхопив з підлоги віжки. Коли Степан опам'ятався, то знайшов себе прив'язаним до стовпа, що підпірав дах. Це сталося так несподівано, що він і оком не встиг мигнути. Побачивши, що батько несе батіг з возу, Степан здригнувся всім тілом, страх перед болем заволав у ньому, та і його солдатська кров бунтувала проти такого приречення й насильства.

Раптом пригадалися йому слова Блашка: «Коли б хто завдав тобі муки, відрікся б ти так само, як і Петро» і його власна відповідь: «Скоріше б я дозволив на смерть себе забити». Закривши очі й стуливши вуста, він спокійно чекав і чекав недовго. На його беззахисне тіло посипалися удари, один за одним, спричиняючи гострий, нестерпний біль. За кожним разом здавалося, от-от він скрикне, але, стиснувши зуби, щоб не застогнати, Степан мовчав.

— Відрікаєшся? — горланив розлючений Градський.

— Ніколи не зречуся правди, — відказав син голосом, що тремтів від болю.

Батько навіть батога зламав на ньому. Коли підняв із землі зламаний кінець, Степан поглянув на нього сумним поглядом; краплі холодного поту виступили на його чолі.

— Тату, не робіть цього! Хоч уб'єте мене, та не зламаєте, бо хто витримає до останку, той врятований буде, але собі шкоду заподієте навіки: день і ніч переслідуватиме вас думка, що власну дитину безневинно замордували!

Ці слова, як вістря ножа, пронизали батьківське серце. Йому зробилося від них боляче, бо він добре відчував, що робить кривду своїй дитині. Сумління підказувало йому, що він нівечить сина без приводу, так, як Христа колись мучено. Він відчував, що має просити вибачення у сина і нізащо не хотів зізнатися в тім. Аби заглушити сумління, він ще два рази вдарив сина, бажаючи за всяку ціну почути його крик. Те, що син тихо піддавався мукам — як Христос — сповнювало його дивним страхом; він хотів почути людський крик. І почув його, але на диво тихий і здушений.

Ноги відмовилися служити Степанові: він зсунувся на землю, тільки плечі повисли, прив'язані; голова схилилася набік, а з носа й вуст бризнула кров.

Градський не бачив того. Він вийшов із клуні з почуттям, що сина свого покарав так, як постановив собі в корчмі, коли чув, що люди говорили про його сина та своїх дітей, коли б ті за ним пішли; не звернув додому, а пішов до корчми, щоб горілкою вгамувати шалену лють.

Виходячи, він не помітив, що недалеко стояв Блашко й дивився на нього. Вже довго стояв Блашко під клунею і чув, як Градський проклинав і бив когось; одначе він не міг собі усвідомити, чого ж той, кого бито, не подавав жодного стогону. Раптом він почув голос Степана й здригнувся, хоч і недочув, що саме той говорив. Припускав, що Градський б'є сина за те, що люди говорять про нього. «Добре, — думав собі Блашко, — принаймні виявиться, чи дозволить Степан бити себе за Христа, чи відсахнеться? Не буде в нього другий раз охоти похваля-

тися!» Однак сумління нашіптувало йому, що треба б увійти, щоб переконатися, що там робить Градський, якого всі мали за лиху людину.

Насупивши брови, він втішав себе, однак, тим, що батько має право покарати сина, а коли б, зрештою, занадто вже сильно його бив, то битий кричав би, і тоді б він поквапився на допомогу.

Тут він почув тихий стогін Степана й побачив, як Градський вийшов із клуні й подався геть.

«А ну, підумайся в Степана, чи легко було йому терпіти за Христа», — думав Блашко. Він відчинив ворота. Місячний промінь падав до клуні, і перед його очима постала картина, якої він до смерті не міг забути: Степан увесь був облитий кров'ю, сорочка на ньому розірвалася й просякла кров'ю, тіло його повисло на ремнях, прив'язаних до стовпа.

Сумління закидало Блашкові: «Коли б ти ввійшов раніше, цього б не сталося».

Він поквапився до зомлілого, перетяв посторонку й підтримав падаюче тіло; повернувши до себе бліде, закривавлене обличчя Степана, почув, як проймає його нечуваний біль.

— Степаночку!

Степан відкрив очі.

— То ви, дядьку? Дивіться, я залишився вірний і дозволив мордувати себе. Бог додав мені сили, — говорив він слабим голосом. Невимовно гарна усмішка осяяла його обличчя, але тієї ж самої хвилини його почало трясти.

— Прошу вас, дядьку, візьміть мене до себе! — тут Степан спробував підвестися. — Мати дуже перелякаються... колотнеча в хаті підніметься... Бог вам заплатить, дядечку...

— Охоче візьму тебе до себе. Чи ж я б міг тебе знову віддати на муки? Блашко допоміг Степанові підвестися. Та ступивши два кроки, побитий зомлів у нього на руках.

«Убив його, а я те дозволив», — стогнав Блашко. Його самовпевненість, ота-от віра в свою правоту розвіялася, як імла, в його очах. Рятуючи Степана, він почував, що коли б побитий помер, то він був би винен у його смерті.

Тим часом надійшов Петро. Бачачи, що клуню відімкнено й думаючи, що там Степан, він хотів було забрати його й піти разом до Блашків. І вони дійсно пішли, але як...

Блашко з Петром удвох несли Степана. Дорогою довідався Петро, що Градський помордував сина за те, що він — «відступник» і хоче таким і надалі залишитися.

— Дядьку! — скрикнув обурений Петро. — Коли б Степан не навчив був мене боятися Бога й слухати Господа Ісуса, то я зараз пішов би та й відлупцював Градського так, що він би мене пам'ятав довгенько. А ще підпалив би йому клуню чи хату!.. Взагалі, не знаю, що б йому зробив за це катування Степана!

Цілу дорогу Петро плакав, як дитина, а коли прийшли до млина, розповіли все переляканій Марусі. Потім роздягли Степана й почали, плачучи, його обмивати.

Степан дихав — отже, іще був живий, але очей не відкривав і був блідий, наче смерть. Все тіло було вкрите синіми смугами та ранами, тільки обличчя, якщо не зважати на синець на скроні, було чисте.

Приятелі зробили, що могли й уміли, а поклавши його на ліжку, стали навколішки й молилися, щоб Господь Ісус, за Якого він так страждав, повернув йому здоров'я. Були вони ще дуже неосвічені й слабкі у вірі, але це лихо спрямувало їх до єдиного Опікуна й Друга, Який міг їм зарадити.

Степана страшно трусило, а потім почало як вогнем пекти. Коли, зрештою, відкрив він очі, погляд його був тьмянний: він не впізнавав нікого й безперестанно просив пити. Коли Блашко схилився над ним, то почув, як Степан молився: «Господи Ісусе! Допоможи мені знести ці страждання! Зношу їх залюбки, але Ти відаєш, що вони заважкі для мене. Не гнівайся на батька мого, бо він не відав, що чинив. Не гнівайся, пробач йому заради ран Своїх!»

Отже, Степан не весь час був непритомний. Страждав він тяжко, але терпів охоче заради Христа. Скаржився тільки Богові, а тим, що були винні, вибачив.

Блашко бачив, що віра Степанова була іншою, більш справедливою, аніж його віра. З Градським вони посварилися були за межовий камінь та й то не могли помиритися, а Степан ма-

ло не помирав через муку, що завдав йому батько, а, проте, мовився за нього.

Умів він усе пробачити, бо щиро любив Господа Ісуса і дійсно йшов за Ним.

Правда, що коли Бог почне відкривати людині очі, то вже відкриє їх цілком.

Страждання

На світанку, коли у Градських ще спали, до них завітав Блашко, якого вони менш за все сподівалися побачити, та ще й такої ранньої пори. Здивована появою сусіда, Градська на його сухе привітання відповіла:

— Заходьте, коли ваша ласка!

— Дякую за запрошення. А де хазяїн?

— Спить іще: вчора пізно додому повернувся. Сідайте, будь ласка.

— Ніколи мені посиденьки справляти. Я по вас прийшов.

— По мене? — здивувалася жінка.

— Ви хоч знаєте, де зараз Степан?

— Степан? Мабуть, у себе в кімнаті. Хіба вчора у вас його не було? Якщо він не працює в сараї, то, мабуть, ще спить.

— Так, спить, але ж де і як? Гарно ж ви дбаєте про свого сина! Він цієї ночі мало не вмер, а ви про те нічого й не знаєте!

— Не може бути! — жажнулася жінка. Але ж він учора був здоровісінький!

— Знаю. Але увечері Хома так сильно побив його, що він, мабуть, помер би, якби я не забрав його до себе. Та й зараз він усе ще близький до смерті.

— Боже мій, Боже мій! — бідкалася вона. — Бетко, чи чуєш, що дядько кажуть? — звернулася вона до невістки, що входила до хати. — Дай мені сукню, я вберуся. Що ж то могло статися поміж них?

Невістчині руки тремтіли, коли вона подавала сукню й хустку. Залишившись у кухні, вона сіла коло стола й підперла го-

лову руками. Батько побив Степана, а вона в тому винна. Однак, може, воно й не так зле, може, дядько й перебільшує, бо він гнівається на батька, може, Степан одумається після цього і дасть спокій людям? Вона встала, щоб приготувати сніданок, і чекала, коли повернеться свекруха, яка прийшла, врешті, бліда, як смерть, з опухлими від сліз очима.

— Що чути, мамо? — спитала, взявши свекруху за руку.

— Ой, доню моя, не бачила я ще ніколи такого! Щоб власну дитину так страшно скатувати — і то без приводу! А навіть коли б і привід був — побити її так, що здорового місця на тілі немає! — бідкалася Градська.

— А що Степан вам сказав? — з плачем запитала зблідла невістка.

— Що ж він міг мені сказати? Не впізнав мене: лежить у гарячці — як у вогні горить, непритомний від болю. Чужі люди коло нього ходять. Блашко сказав мені, що його тепер ані порушити, ані перенести не можна. Зрештою, що там казати! Піди сама, то побачиш! Не переживе він цього, не переживе...

Невістка послушалася: хотіла на власні очі побачити й переконатися, чи це правда. Адже здавалося неймовірним, щоб Степан був так побитий, що міг від цього померти.

Хутко побігла до млина. Було там тихо, як у гробі; тільки лампа світилася в хаті, освітлюючи ліжко, на якому, схиливши голову набік, лежав Степан.

Бетка відчула, що ще хтось був у хаті, але дивилася тільки на Степана. Стоячи так коло хворого, пригадала собі про всі ті гарні подарунки, які Степан привозив їй, пригадала, як він часто, з того часу як повернувся додому, допомагав їй у праці. Частенько, коли працювали вони в полі, казав було: «Йди, Бетко, до дітей; дамо собі раду й без тебе!» Ніколи не сказав їй жодного лихого слова, тільки зичив їй добра, а вона за те звинуватила його й обмовила.

Молодиця гірко розплакалася і, почувавши свою провину, кинулася до хворого — ніхто й стримати її не встиг. Степан відкрив очі, застогнав.

— Степаночку!

— Не доторкайся до нього, бо в нього все болить, — сказала Маруся й хотіла її відтягти. Але молодиця зовсім її не бачила й не чула.

— Степане, чи впізнаєш мене?

— Пізнаю, Бетко. Але залиш мене, будь ласка, — заснути хочеться!

— А мене впізнаєш, Степане? — спитала Маруся, нахилившись до нього. З очей її скотилися дві великі сльози.

— Тебе? — по Степановому обличчю пробігла лагідна усмішка. — Хай вам усім Бог заплатить! Але вкрий мене, Марусю, мені так зимно...

— Тебе вкрито, Степане, — сказала Бетка, — але якщо ти так зле себе почуваш, то Андрій зараз може запрягти коні й поїхати по лікаря.

На хвилю хворий підніс повіки:

— Не треба лікаря. Йому доведеться мене оглядати. А вам доведеться йому про все розповісти: не хочу, щоб люди довідалися, що батько мене так скатував. Я йому все простив і волів би за краще вмерти.

Бліді щоки Степана зачервонілися від гарячки. Він знепритомнів.

Молодиця повернулася додому вельми пригнічена й нещасна. Тягар, що лежав у неї на душі, був такий тяжкий, що вона розповіла про все чоловікові. Виказала йому, як Степана обвинуватила, і додала, що смерті його не пережила б. Андрій Градський був засмучений і понурий. Хоча в останні часи з Степаном він і не розмовляв, та однак любив брата. Страшною здалася йому думка про те, що брат його міг би померти від побоїв власного батька, а жінка мала бути за все те винною...

***

Градський прокинувся пізно; як кожний п'яниця, встав із важкою головою, але й на серці в нього було тяжко. Спочатку не розумів, що з ним сталося. Тут здалося йому, що хтось іззаду виразно промовив такі слова: «Коли мене вб'єте, то не мені це

буде кривою»... «Та пак! Степан! Що сталося з неслухом? Невже його ще й досі ніхто не випустив? Треба б подивитися, що він робить?» Дійшовши до клуні, знайшов її відчиненою. Вночі йшов сніг; не було на ньому жодних слідів, значить, нікого ще тут не було. Увійшовши й озирнувшись, спостеріг закривавлену Степанову куртку, перерізану посторонку й поруч — калюжу крові.

Ставши перед нею, Градський міркував собі: «Невже я його так побив, що аж кров полилася? Адже жодного разу не зойкнув. Але де ж він може бути?» Дивні почуття ворушилися в батьківському серці, коли стояв він на місці, де катував свого сина. Не міг зрозуміти, чого Степан не боронився, чому не кликав на поміч. Пригадалися йому всі слова сина. Градський бачив тепер справу так, що учинив гірше від нерозумного звіра, і що напевно б не зробив цього, якби був тверезий. Повернувся швиденько, кинув трошки соломи на криваву калюжу й побіг додому. Степана він не хотів, власне, бачити, але кортіло зізнатися, що з ним сталося.

Заставши в кухні жінку, яка краяла хліб до юшки, він зауважив, що обличчя в неї було заплакане й засмучене, і зрозумів, що вона вже все знає. Може, вона сама й Степана звільнила? Не смів очима з нею зустрітися. Тим часом жінка, побачивши його, почала:

— Що це ти зробив із Степаном? Чи в тебе є совість?

— Ну, і що з того? Адже він мій син! — відказав Градський із запалом.

— А певно! То вже як він твій син, то тобі й убивати його вільно?

— Міг би мене не дратувати своєю задирливістю! Він же знав, що я був нетверезий.

— Не доведеться вже тобі на його задирливість нарікати, — холодним, як крига, голосом сказала жінка. — Та коли виплине, хто його забив, заплатиш ти дорого за свій запал. Та все одно — ні до чого це не придасться, ніщо вже його не воскресить!

— Та замовкни вже! Краще скажи, де він, щоб я на нього поглянув. Не так уже швидко й помирають!

— Коли хочеш побачити, то йди до Блашка: там його знайдеш.

— У Блашків? Що ж він там робить? — вигукнув Градський. Дивний страх охопив його всього. Безперечно, вчинок його був лихий, а Блашко ж був його ворогом.

— Що він там робить? Помирає! Нікого не впізнає: Бетку впізнав тільки на хвилю. Не хоче, щоб Андрій по лікаря їхав, бо ліпше волів би вмерти, аніж увесь світ мав би довідатися про те, що ти йому заподіяв.

У Градського затремтіли коліна. Жінка підсунула йому юшку, а сама вийшла; з вікна видно було, як вона біжить до млина.

«Помирає й ліпше волів би вмерти, аніж щоб світ довідався про те, що ти йому заподіяв», — бриніло йому в вухах.

Градський був гордим, але зворушення й переляк узяли його навіть над його пихою. Посидівши ще з півгодини в пустій хаті, він зважився піти подивитися, що, власне, він заподіяв Степанові, що син його мав померти.

Коли він увійшов, то пораненому Степанові саме робили холодні примочки. Ніколи вже потім не міг він забути синових ран, погляду, який на нього кинула Маруся Блашкова й голосу сина, яким той казав: «Не плачте, мамо!»

— Сину мій! Та чим же ти його так розгнівив?

— Шкода мені, мамо, що батька так розгнівив, але він хотів, щоб я відрікся від правди, але я того не міг учинити.

— Чи дуже страждаєш, синочку?

— Нічого, мамо! Адже я знаю, що Господь Ісус витерпів за мене, і чи ж міг би я Йому відплатити невірністю? Ні, ніколи! Скоріше б волів умерти серед іще тяжчих страждань. Не гнівайтеся ж, мамо, і ви всі на батька; не відав бо він, що робив, а я йому все дарую.

Градський ніколи вже не міг цих слів забути! Ніким не спинений, покинув він млин. Відчував, що люди справедливо його зневажають. Переконався, що Степан і справді помирав; та хоч би й не вмер — ніколи вже не зможе він виправдати кривди, заподіяної синові. Але ж Степан іще його й захищав і просив за нього так, як Син Божий просив за розбійника.

Градський гнівався на сина з того часу, як той сказав йому, що людина, злучена з Богом і обмита кров'ю Ісусовою, може жити, любити, прощати, а може й умерти так, як Христос. Дух Господа Ісуса був у ньому, і то, власне, й було тією новою вірою, що її так сильно боялися в Дібровці й називали відступництвом.

Того ж самого дня поїхав він до лікаря й розповів усе, що сталося зі Степаном. Лікар той був людиною старого вже віку й ніколи не цурався чарки. Через це він зрозумів Градського. Але коли побачив Степана, то захитав головою і виходячи сказав Градському:

— Як же це ви могли його так побити? Не розумію. І він зовсім не боронився?

— Не міг він боронитися, — відповів похмуро Градський, — прив'язаний був.

— Як же можна було, чоловіче! Судячи з його терплячості, ваш син має бути неабиякою людиною!

— Найліпшою! — визнав Градський.

Лікар, запримітивши сльози на його очах, не чіпав його більше.

Весна надходить

Три дні й три ночі був Степан між життям і смертю. Він втратив багато крові, його морозило, рани запалилися, і він міг про себе сказати разом із Давидом: «Між мною й смертю — тільки один крок». Зрештою, настала криза.

Ледве Градський довідався, що синові ліпше, як поїхав продавати сушені овочі. Ніхто його не спиняв: усі зітхнули легше, що його не буде; він сам почував, що всім заважає.

Ще цілий тиждень залишався Степан у Блашків, але мати за ним ходила. Потім перенесли його додому й пильнували, як око. Намагалися з одного його погляду зрозуміти його бажання, особливо, коли він почав їсти, не знали вже, щоб таке для нього й вигадати, як уже його й потішити. Ніхто вже йому тепер не перешкоджав читати Біблію. Коли помічали, що він за-

глибився у Слово Боже, а треба було кому пройти через хату, то ходили навшпиньки. Особливо Бетка була обережною. Раніше вона не любила, коли діти її бували коло Степана і він навчав їх Святого Письма; тепер вона приводила їх до нього, щоб він не був самотній, а сама з кухні уважно слухала, чого він вчить, щоб потім вміти те саме з ними повторити, щоб запам'ятали, а Степанові тим завдати радість. Здавалося їй, що вона таким чином без його відома хоч трохи виправить кривду, яку йому заподіяла.

У той саме час приїхала до Градських Степанова бабуся з материного боку. Багато років жила вона в сина, але невістка зле з нею поводитися, от дочка її забрала стару до себе. Степана знала вона мало, але скоро полюбила його так само, як і старий Градський. З волі Божої багато вже років несла вона тяжкий хрест, тому й серце в неї було м'яке.

Коли Степан настільки добре став себе почувати, що друзі його могли збиратися вечорами, він викладав їм Слово Боже. Усім тоді здавалося, ніби хтось зняв пелену з їхніх очей. Хто слухав його уважно, в того серце запалювалося завзяттям; бабуся присувала свою кужіль ближче до його ліжка, щоб не пропустити жодного слова, і кожне з них падало на родючий ґрунт.

Блашко також приходив із своїми дітьми, але вже не сперечався й не перечив, відколи пізнав, що Степанова віра була куди праведнішою від його віри. Цінив Степана й кожне його слово. Вірив тепер у те, що гріхи його відпущено йому і що він сам тут, на землі, може в цьому впевнитися.

Бетчина мати, Петраниха, приходила з дочкою й невісткою відвідати Степана; згодом почали приходити щовечора й приводили з собою Петранишиного брата. Петро Крачинський приходив завжди разом з Павлом Петраном. Зрештою, намовив Петро й свою матір, щоб пішла з ним на зібрання. Блашко привів свого брата у других — мірошника, а з тим прийшла й дочка його Зося. Скоро вся кімната навколо Степанового ліжка наповнилася зичливими слухачами.

Усі ці люди знали, чого Степан слабує, хоча ніхто про це не говорив. Ніхто не міг зрозуміти його поведінки, але всі його по-

важали й тому охоче приймали його слова, недивлячись на те, що хлопець, відкинувши усякі людські умовності перед брамою смерті, так являв кожному його життя, порівнюючи його із заповідями Божими, що кожний мусив признатися: і я, на жаль, теж грішник.

Коли Степан у перший раз сів за стіл, всі раділи; найбільше виявляли свою радість дід та бабуся. Степанові не важко було спостерегти глибоку радість в їхніх очах, які відбивали в собі ціле небо благості.

Весняне сонце вже добре пригрівало й розтоплювало кригу й сніг, а пташки своїм співом віщували про те, що надходить весна, коли Степан вперше здужав вийти з хати й дихнути свіжим повітрям. Ціла зима його молодого життя проминула в стражданнях та хворобі. Але чи пройшла вона через те марно?

Саме напередодні повернувся Градський. Одначе крім привітання не обмінявся з сином ані словом.

Степан подався через двір до садка. Там і сям пробивалася свіжа травиця. Гарно було на дворі; серце Степанове було сповнене ніжною радістю. Як же Бог усе перемінив, яке благословення принесла йому його хворість. Скільки він мав приятелів, котрі тепер уже не забороняють йому йти вузькою дорогою, а, навпаки, самі просять його про те, аби їм цю дорогу вказати. Якого доброго друга знайшов він у дядькові Блашку! Він більше не сперечався, хоча погляди їх на значення Слова Божого не один раз розходилися.

А дідусь? Як ретельно, як поважно шукав він правди! Навіть бабуся всім серцем полюбила Господа Ісуса. Бетка зовсім перемінилася: завжди готова була всім прислужитися. Тільки мати занадто ще вірила у цей світ, але й вона охоче прислухалася до Слова Божого.

Степан згадував, як учора прийшов до нього старший брат його, Андрій, і сказав: «Я, Степане, постановив, що не питиму більше й до корчми не ходитиму; приклад батька показав мені, на що здатна нетвереза людина; я теж маю дітей і не хотів би жодного з них замордувати».

Степан з радості не знав, що й робити. Хотів був піти до Петра, зустрічаючись з яким, переживав раз у раз більшу радість, коли почув голос матері, яка кликала батька. Знав, що батько був у клуні і що, працюючи там, він не міг почути матері. Тому він поквапився покликати його. Увійшовши до клуні в перший раз після тієї страшної години, він відчув дріж. Батько справді був у клуні й накладав солому до сікачки. Обличчя його було похмуре, як небо перед бурею.

Але Степан відігнав усі лихі думки.

— Мати кличуть вас, тату. Добридень, — сказав спокійно.

— Степане! — Градський відступив на крок.

За хвилину батько й син мовчки опинилися один проти одного. Весняне сонце освітлювало їх і стовп серед клуні — пам'ятку того страшного вчинку. Раптом Градський наблизився до сина й поглянув на його бліде, змарніле, але гарне обличчя; придушеним голосом видав такі слова: «Пробач мені, Степане! Заклинаю тебе п'ятьма ранами Христовими». Яке щастя зазнав Степан у цю мить! Аж світ йому закрутився в очах...

— Але ж я, тату, не маю нічого, аби нарікати на вас!

— Знаю, але прошу тебе: вибач мені! Мав ти рацію, коли казав, що шкодуватиму за своїм вчинком. Шкодную, та виправити його не можу. А ти, хоч і вибачиш мені, та ніколи не зможеш забути, як тяжко завинив я перед тобою, що повівся з тобою гірше, аніж звір, і будеш мене уникати, як інші.

Степан обійняв батька і сказав:

— Ніколи я так не буду думати; тільки ви не гнівайтесь на мене, тату.

— Степане! Степане! — з плачем повторював батько.

— Не плачте, тату! Чи тепер дозволите мені жити так, як Бог наказав?

— Роби, що за добре вважаєш; не треба вже тобі мене боятися; ні в чому вже не буду тобі на перешкоді. Чув я, що маєте знову збиратися у Блашків? Чи це тому, що я вдома?

— Ми гадали, тату, що ви забороните нам збиратися; коли ж ні, то охоче тут залишимося. Може, й ви разом із нами будете?

— Так! Але ж ти казав, що мати кличе, то мушу йти!

Ще раз обійняв батько сина й притиснувся до своїх грудей, потім випровадив його з клуні, зачинив ворота й пішов. Степан упав на коліна. Господь Ісус допустив йому заглянути глибоко в чашу страждань; коли ж він слухняно випив її, то знайшов на дні солодощі. У той час, як усі плакали, сам він не плакав, однак тепер по його обличчю текли чисті сльози щастя. «Господи Ісусе! Наверни мого батька, і я не перестану Тобі дякувати. Ти врятував мені життя, дозволь же, щоб віднині жив я тільки Тобі на радість, а ближнім на користь. Я є Твій, нині й навіки!»

Він не пішов до Петра; поринувши в думки, ходив садом. Затримався як раз коло місточка, що сполучав їхній сад із садом Блашків. Кинувши оком на старий дім, пригадав, як його там прийняли, як коло нього ходили в його біді. І дивно зробилося йому на серці: він мав таке відчуття, як та природа, коли весняне сонце шле їй поцілунки, від чарівного дотику яких тануть сніг і крига, а весняні квіти розкриваються в усій своїй запашній красі. В очах його поставав образ вродливої дівчини, що день і ніч чатувала над ним із очима, вологими від сліз. Ніколи не зможе він віддячити їй за все, що вона зробила для нього.

— То ти, Степане? — почув він раптом голос по той бік містка. Поставивши на землю коша, якого тримала в руках, Маруся перебігла через місток і стала перед ним з виразом щирої радості на обличчі.

— Добридень, Марусю! Що тут робиш?

— Курку шукаю, та це хіба діло? От бач, видужав і зміг на світ Божий вийти!

— Дякувати Богові, вже настільки здоровий, що не схотілося в хаті сидіти, коли Бог послав такий день, теплий та красний.

— Ах! — промовила Маруся. — І справді не знаю, як Йому й дякувати за те, що повернув тебе до життя.

— Господу Богові я вже подякував. Та є ще й на землі хтось, кому до сьогодні ще не міг подякувати.

— Хто ж це? Адже батькові ти вже дякував.

— А тобі, Марусю? — схилившись до дівчини, поглянув Степан на її біле личко, що саме тієї хвилини зачервонілося.

двоє шовковий піднялися, гарні очі з якимось особливим виразом поглянули на нього.

— Нема за що дякувати мені, Степане! Скоріше вже я тобі повинна дякувати. Мушу тобі сказати, що всі твої слова я зберегла в пам'яті, але серцем їх ще не зрозуміла. Коли б була відійшла від тебе в світ, поміж інші люди, може б, навіть була ті слова й позабула. Але коли ти дозволив себе мучити за Господа Ісуса, і, не дивлячись на це, міг пробачити, зрозуміла я, що маєш ти віру давніх мучеників і що Бог в годину смерті був близький до тебе, як і до них. Зрозуміла я також, що такої віри в мене немає, і що її мушу мати. Молилася я тоді Господу Ісусу, як ти мене вчив, щоб зволив змилюватися наді мною й виявитися мені так, як тобі виявився.

— І Він вислухав тебе, правда ж? — сказав Степан, стискаючи її долоню в своїй руці.

— Так, Степане! Тепер я можу відповісти тобі на запитання, що ти задав його мені: коли я, зрештою, полюблю Господа Ісуса? Отже, полюбила я Його й буду з Ним аж до смерті. Допоможи мені, Господи Боже! Але не стіймо тут; ходи до нас; батько й Мишко зрадіють, коли тебе знов побачать.

Вони пішли через місток і сад.

— Чого ти мовчиш? — спитала дівчина, дивлячись на сусіда.

— Бачиш, Марусю, щаслива людина не вміє говорити про своє щастя!

— Хіба й ти щасливий? Я гадала, що це тільки зі мною так!

— Чи так, Марусю?

— А чи ж ти думаєш, що мені бракує приводу для щастя? — здивувалась вона, і очі в неї заблищали. — Коли бачу тебе живого й здорового, коли йдеш поруч зі мною і коли подумаю, що ти — не такий вже самотній, як восени, коли ніхто тебе не розумів; коли подумаю, що знову так усе склалося, як за нашого дитинства, коли ми вчотирьох завжди були разом? Тепер я вже не дивуюся, що ти прийшов до нас із звісткою про Господа Ісуса. Ти знав, що без Нього ми б загинули і що Він був єдиним нашим порятунком. Пізнавши Його раз, не можна не говорити

про Нього іншим людям. Це теж саме, як пташці — співати, коли Ньасяє їй перше проміння сонця.

— Так, Марусю! — відповів Степан і мимоволі випростався. — І ми не мовчатимемо. Не дозволила ти мені раніше тобі подякувати — тепер не можеш мені в цьому відмовити. Стільки ласки виявила ти до мене, коли боровся я зі смертю. Але чим вона є, коли зрівняю її з радістю, з якою вітаєш ти життя, яке до мене повернулося, з почуттям, що та людина — це ти? Мені здається, що вже розумію всю глибину ласки Господа Ісуса! До сьогодні, однак, не знаю я ще всього, і коли б був помер, то не пізнав би цього на землі!

— Не кажи цього, Степане! Вірю, що Господь Ісус не захотів би, щоб я цього зазнала.

— Чи так би ти за мною вболівала? — з тими словами він узяв руку дівчини і поклав собі на груди, в яких серце билося в гармонії з весняним настроєм, що панував навколо.

Морозяна зимова ніч поступилася перед новим життям. Древа й рожеві кущі скоро закрітують; соловейки затьохкають у гаях, бо наближається травень.

Степан легко міг прочитати відповідь на гарному личку Марусі. Та поки він встиг щось сказати, кинувся йому на шию Мишко, що йшов із млина, і, привітавшись із Степаном, з великою радістю повів їх обох до хати.

Подорож

Градські вигодували доброго коня на продаж: у піст відбувався в Підградді ярмарок.

— Ще не дуже я можу вам у господарстві пособляти, — сказав Степан, — то, може, хоч на ярмарок поїду?

— Задалека дорога для тебе, синку коханий, — непокоївся Градський, — слабкий ти ще.

— Дозвольте мені, тату, поїхати. Я вже почуваю себе краще; з Божою допомогою якимось доїду. При тій нагоді зможу й тітку Прибовську відвідати, а я її вже п'ять років не бачив.

Довго ваалися батьки. З одного боку, не хотіли йому розваги псувати, а з другого — боялися, що не знесе він дорожньої втоми: дуже вони його стали цінувати.

— Але ж хіба він мусить пішки йти? — сказав несподівано Градський. — Може ж і воза взяти. Андрій зимою намайстрував багато різних дерев'яних виробів, можна буде їх добре продати на ярмарку; може також і кукурудзи набрати, ми її забагато маємо.

Жінки втішилися щасливою думкою Градського. Степан обіймав батька.

Якраз увійшов Петро Крачинський.

— Візьми мене з собою! — просився він. — Я б там полотна й бавовни купив би.

— З великою охотою! — Градські зраділи, що Степан не сам буде в дорозі. Наготували їм на дорогу, чого тільки могли. З усіх трьох домів дано було Степанові так багато доручень, що мусив усе те занотувати, аби чого не забути.

В ім'я Боже вирушили Степан і Петро в дорогу. Подорожувати вони мали три дні.

***

А їхали вони так: молодого коня, дуже баского, прив'язали до воза. По дорозі забирали до воза людей і підвозили їх, не беручи ніякої платні; підібрали раз старця, що йшов до іншого села; старець благословив їх, коли побачив, що Степан готує йому найвигідніше місце. Робили добро кожному, кому тільки могли, а Степан розповідав усім про своє велике щастя: про те, що Бог так возлюбив його, що віддав Свого Єдинородного Сина на смерть за його гріхи; що викуплений смертю Сина, наново прийнятий він до ласки Божої. Говорив далі про те, що Бог кличе людей, щоб вони, покинувши широку путь загибелі, вступили на вузьку стежку, що веде до спасіння.

Було це чимось зовсім новим для всіх. Декому дуже подобалося те, що Степан говорив. В одне тільки не могли повірити, а саме в те, що людина може розстатися з гріхом і розпочати нове життя.

Але тоді Петро, з свого боку, розповідав, яке легковажне й розпусне життя провадив він раніше, показуючи рубці, що позосталися після п'яних бійок, і що він мав би все життя страждати через пияцтво та бійки, якби Степан не знайшов його й не врятував, показавши йому, що він опинився на шляху до вічної загибелі. Сповнений радості, розповідав він далі, який він тепер щасливий, що вже не мусить служити дияволу, а служить Богові улюбленому, Який змилюється над ним, грішним, і Господу Ісусу, що пособляє йому вести нове життя.

Дивувалися люди Степанові й Петрові, як чомусь небувалому. Декотрі, мабуть, швидко забули про те, що почули, але багато було й таких, що запам'ятали слова його назавжди.

Зате Бог бачив їхні серця й знав, що робили вони все, що тільки могли: сповідали Христа перед людьми, ширили славу Його й навчали людей, що Бог не тільки може відпустити гріхи, але й кару за них з людини зняти.

Було вже темно, коли доїхали вони до Рокован, а тому мусили заночувати. Один бідний чоловік, що його забрали вони до свого воза, прийняв їх із радістю в своїй хаті; жінка його почастивала їх, чим могла. В стайні знайшлося місце й для їхніх коней, бо корову, яку ті люди мали, недавно продав езекутор, а лихвар забрав волів.

Бідні люди розповіли їм про свою біду й зустріли їхнє щире співчуття з великою вдячністю. Після вечері вийняв Степан Новий Заповіт, який завжди носив при собі; зі сльозами слухали люди його читання. Степан пояснював їм, яким добрим був Господь Ісус до бідних людей, добрим залишається Він і тепер і буде таким навіки. Глибоко зворушені, поставали всі навколішки, а Степан молився так, ніби розмовляв із Богом.

Коли встали, Степан звернувся до них:

— Бог чує і розуміє все, чого ми хочемо. Бог хоче, щоб ми просили Його про все і щоб вірили в Нього.

Розмовляли аж до пізньої ночі. Хазяйка поклала дітей спати, щоб не заважали, а сама сиділа й слухала.

На другий день рано, відїжджаючи, подарував Степан ха-

зйїци кукурудзи, щоб могла вигодувати гусей, які ще в них залишилися, аби потім краще їх продати, а Петро дав їй шматок полотна на сорочки дітям.

Вони поїхали далі, радісні й щасливі, під-благословення бідних людей.

Благословення ті сповнилися зараз же, тільки-но приїхали вони на місце. Степан продав коня на десять гульденів дорожче, аніж вдома розраховували; так само продав дуже вдало й кукурудзу, і дерев'яне начиння. Петро ніколи не заробляв так добре на полотні, як заробив на тім сувої, з якого відрізав шмат для бідних дітей. Отож тут і спало йому на думку, що Господь Ісус благословляв людей на тому, з чого вони віддають Йому первину.

Покинувши Петра коло воза, Степан пішов відвідати тітку Прибовську. Була вона вдовою і служила в аптеці. Спочатку тітка була не впізнала небожа, потім дуже йому зраділа.

— Здрастуй, Степаночку! Звідки це ти приїхав? Чи сам ти тут?

— З рідних ніхто зі мною не приїхав. Продав, тьотю, коня. Привіз вам поздоровлення від діда, тата, мами й усіх інших. Хотів також побачити, як ся маєте, так давно вже нічого про вас не чули!

— А й справді давно, синку! Сідай же коло мене. Мені, дякувати, не зле ведеться, а що ж у вас чувати?

— Усіх покинув удома в доброму здоров'ї, Богу дякувати. Скажіть, будь ласка, тітусю, чи не дозволив би мені пан аптекар коней нагодувати у дворі? Не хотів би я до заїзду вдаватися!

— А напевно, синку. Правда, панів немає вдома, але якби були, то дозволили б. Можеш собі спокійно завести коней до стайні. Але де ж твій віз? Кого ти коло нього залишив?

— Приятель мій, Петро Крачинський, приїхав зі мною і стоїть коло святих фігур біля колодязя. Піду по нього.

— Навіщо тобі ходити? Я хлопчика пошлю! — з тими словами Прибовська побігла до кухні, послала хлопця по Петра і повернулася до любого гостя. З тихою радістю думала собі, що виріс він гарним хлопцем; милувалася з його шляхетної по-

статі, його доорої вимови. Зауваживши, одначе, що був він блідий і виглядав так, ніби звівся після тяжкої недуги, спиталася:

— Здається мені, синку, що ти не зовсім здоровий. Чи не дістав, часом, якої хвороби, у війську служивши?

— Не у війську, тітко. Занедужав на Різдво й довго лежав, але тепер, дякувати Богові, вже здоровий, тільки сили мої ще не відновилися. Але вірю, що Господь, Який мені життя врятував, поверне мені й силу колишню.

— Де ж це ти такої тяжкої хвороби собі дістав? Правда, воно не важко. Коли наш молодий пан, який, здавалося б, мав змогу від усього вберегтися, і той захворів тяжко, то куди вже легше цьому трапитись з кожним із вас, бо працюєте ж у поті чола, — сказала вона з сумом.

— А що таке з молодим паном?

— Тяжко хворий. Вже четвертий тиждень минає, як пан Коримський виїхав із ним на теплі води. Лікар, що з ними їздив, писав до нашого провізора, що молодий пан встає вже, правда, але тамтешнє повітря загостре для нього, і тому мусить повернутися назад. Що буде з нашим паном, якщо син його помре?..

Потім тітка розповіла, як молодий пан занедужав: батько разом із сином готували ліки. Син хотів води напитися, та через неувважність випив якоїсь отрути.

— Не бійтеся, — втішав стареньку Степан, — Бог не накладає надто тяжких випробувань на людей; все це на добре обернеться!

— Ти, Степаночку, кажеш, як пан провізор.

— А чи аптеку зачинено у відсутність панів?

— З чого б то? Ні. Провізор уже сам дає лад. Сам Господь послав Коримським цю людину.

— Певно, що так, коли він — людина добра, бо все добро від Бога походить.

Прибовська погладила Степана по смаглявому чолі.

— Як же я тішуся, що не зіпсувався ти у війську й не відійшов від Бога.

— Ой, тьотю, люба! — сказав Степан, зітхаючи, — покинув я був Його і впав у тяжкі гріхи, проводячи лихе й безбожне

життя. Але Господь Ісус змілювався наді мною, відпустив мені мої гріхи, обмив мене Своєю Кров'ю і поєднав мене з Отцем Небесним; силою Духа Святого зробив із мене нову людину. Тому й прийшов я до вас, тьотю, щоб запитати вас, чи знаєте ви Господа Ісуса й ту любов, з якою Він возлюбив вас, і чи служите Йому, за це дякуючи?

— Синку мій, коли б ти спитав мене про це тижнів зо два тому, може, я б дуже здивувалася або розгнівалася, — сказала зворушена Прибовська, — але тепер я розумію, що не знала Сина Божого й не служила Йому раніше; та й тепер ще поволі вперед посуваюся по добрій дорозі, бо скільки ж років ніхто про мою душу не дбав, не виключаючи й мене самої, а тому й важко мені відразу зрозуміти всю правду Господню. Але пан провізор завжди кажуть, що коли тільки ми відкриємо серце наше Христові, Христос Сам нам об'явиться й навчить нас Правди.

Степанове обличчя засяло від радісного здивування:

— Який же бо я щасливий, тьотю, чуючи, що ви так говорите. Значить, пан провізор знає й любить Господа Ісуса. Тим-то й вас навчив Його розуміти, що сам Йому служить. Правда?

— Коли вже цей чоловік, Степаночку, добре Господу Ісусові не служить, то хто ж тоді Йому добре й служить?

— А чи можна мені з ним зустрітися, тіточко?

— Чому б ні?! Він — людина добра та ласкава. Піду його покличу. Якщо тільки не зайнятий, то зараз прийде.

Прибовська вийшла. Степан підійшов до вікна й чекав, сповнений радісного передчуття. Як він тішився, що побачить чоловіка, який однією з ним дорогою йде за Господом. Не думав зовсім про те, що той йому скаже, лише дякував Богові за несподіване щастя. Двері відчинилися, Степан озирнувся і раптом почувся радісні вигуки:

— Степане!

— Пане Урсине!

— Чи це справді ти, Степане? Звідки ти взявся?

Степан опинився в обіймах друга.

— Нічого дивного в тому немає, що я тут, а от ви, пане Урсине, як ви тут опинилися?

— Це ж вони й є — путі Господні, брате. Але як ся маєш, як стан душі твоєї?

— Я дуже щасливий: Господь Ісус зі мною, береже мене і я з ласки Його залишаюся вірним Йому. Здавалося, покинув мене одного, проте дав мені врятувати інші душі — так, як то ви мені пророкували. Як же ви, пане Урсине?

— Любий Степане! Немає між нас ніяких панів: не буває того, щоб брати один одного паном величали!

— Ні, пане Урсине, кожному треба віддати належну йому шану. Не відповіли ви мені, пане, на запитання.

— То відповім панові, пане Градський. Чи так краще?

— Ой, ні. Чимось воно чужим віддає. А в тім, любий брате, як же вам ведеться?

Урсин поцілував Степана перед тим, як випустити його з обіймів.

Коли Прибовська через якийсь час повернулася до хати і власним очам віри не йняла: пан Урсин розмовляв із Степаном, як із братом рідним. Прикро їй було їм заважати, але саме тієї хвилини в їхав возом у двір Петро. Степан мусив коням раду дати, а провізора обов'язки покликали до аптеки.

Гостинно приймала тітка Прибовська Степана й Петра. Чуті не хотіла, щоб верталися вони того ж дня.

— Завтра поїдете, — намовляла вона їх лагідненько, а вони недовго її запросинам й опиралися.

— У вас, тітонько, як на небі, — запевняв її Петро.

Після підвечірку забрав пан Урсин Петра до своєї кімнати, щоб Степан міг вільно побалакати з тіткою. Тут дізналася вона про те, як Степан із паном Урсином познайомилися. Невіж розповів їй, що пан Урсин у місті Н. часто заступав старого проповідника й виступав із проповіддю саме того вечора, коли Степан у душевному занепаді шукав розваги. І пан Урсин так виразно показав йому Христа, що Степан увірував і тим був урятований. Усі члени малої громади любили пана Урсина, бо багато хто з-поміж них завдячували йому своїм пробудженням. Хотіли вони вирядити його до спеціальної школи, де б міг він удосконалити себе як проповідника, і ро-

били все, для того, але він не схотів. Мав він старого батька, не здатного вже до праці, якого й утримував, витрачаючи на нього мало не весь свій заробіток, а сам, часом, на те, щоб взуття собі справити, не мав грошей. Батько ж скося поглядав на сина за його віру. І сьогодні довідався Степан, що любов Господня, яку Урсин доводив своїм взірцевим життям, переконала батька, і той помер на руках у сина, покаявшись, як поєднаний із Богом християнин.

Чому тепер, коли вже ніщо не заважало, пан Урсин не вступив до тієї школи, про те він не казав. Степан припускав, що він хотів, мабуть, спочатку вбрання собі справити.

«І добре зробив, що не пішов до тієї школи, — зауважила пані Прибовська, — якби був пішов, то до нас би не приїхав і не міг би нам про милість Божу возвістити».

Степанова розповідь зробила провізора ще дорожчим її серцю; вона тільки дивувалася, що Степан вважав синівську шану й прив'язаність до батька за річ цілком природну. Не знала вона, що й Степан довгий час виявляв любов до батька, не гідного тієї любові, і що він мало життям не заплатив за свою синівську любов, поки батька свого не переконав і не привів до Бога.

Зате провізор довідався про ту любов від Петра, який не шкодував фарб, змальовуючи йому все, що Степан мусив знести з того часу, як повернувся з військової служби додому і як його родина та колишні приятелі поводитися з ним. Розповів йому потім про власне навернення і про прекрасні зібрання в Блашків, про страшну подію в клуні Градського, подію, яка й досі завдавала йому жалю й обурювала його. У провізора навіть подих перехопило, коли він про те почув.

— Бачиш, Петре, — сказав він потім, — які плоди принесла Степанова недуга. І про те, що вже ніхто із Степанових знайомих не противиться Слову Божому, — можеш із цього зробити висновок, що життя правдивого християнина тільки через Голгофу веде до вічної слави і коли ми хочемо врятувати чиюсь душу, то можемо цього досягти тільки шляхом самовіддачі.

Зібрання

Година минала за годиною, і Степан із Петром навіть не зглянулися, як надійшов вечір.

— Нагодуйте тепер коней, а о сьомій годині підете зі мною, — сказав Урсин. — Ми й тут, у Підградді, маємо вже невеличку громадку. Познайомився я тут з кількома євангелицькими родинами, які люблять Бога, от і збираємося двічі на тиждень, щоб почитати й послухати Слово Боже. Тепер навіть чимало католиків до нас приходять. Жінка, у якої ми збираємося, католичка і близька вже до Царства Божого. Дочка її була за євангелицьким учителем; онука, що живе з нею, євангеличка й грає нам, коли співаємо, на фісгармонії. Будинок, де ми збираємося, найняла для пані Г. та її онуків, власне ж кажучи, для нас, одна добродійка, яку знають усі, як дуже добру людину.

Важко описати, який Петро був щасливий, коли знову опинився на зборах вірних братів.

О сьомій годині, крім нашої трійці, з аптеки вийшли: тітка Прибовська, старший учень Єндрек, молодший — Ферко та служниця. Петро не міг дочекатися тієї хвилини, коли побачить християнське зібрання, про яке Степан так часто йому розповідав і на якому він мав почути з вуст пана Урсина Слово Боже.

Не передчували вони, що на них чекає в Підградді. Якби знали, то були б додому не квапилися.

***

Прийшли вони до будинку, де відбувалися зібрання. Минувши передпокій, опинилися в ясно освітленій кімнаті зі звичайними, нефарбованими лавами. Під вікном стояв стіл, на ньому — лампа й Біблія, коло нього — фісгармонія, за якою сиділа молода дівчина в гарному, але скромному вбранні.

Не тільки кімната, але й люди, що в ній знаходилися, відповідали оточенню Ісуса з Назарета, для народження Якого знайшовся тільки маленький хлів у Віфлеємі, хоча світ був повен пишних будинків та палаців.

Петрові здавалося, що так тихо й мирно може бути хіба тільки на небі. Коли вони увійшли, всі з великою повагою привітали молодого провізора. Степан і Петро мусили сісти на першій лаві, бо пан Урсин сказав їм ще вдома, перед тим як виходили: «Коли скінчу промову, заспіваємо, а потім промовлятимеш ти, Степане, та й Петро нехай розповість про милість, якої він зазнав».

Коли всі позаймали місця, Єндрек пороздавав пісенники. Пан Урсин прочитав молитву, потім панна Галя почала грати, і все товариство заспівало. Петро слухав із заплущеними очима, особливо вступ пісні викликав у нього велике піднесення:

Покинь, душе, гріхів розпуття,
Шукай відпущення провин.
До тебе руку простягає
З хреста Спаситель, Божий Син.
Гріхи твої Він очищає,
Рятує кров'ю, що пролляв.
Чого ж душа твоя бажає,
Коли Христос їй спокій дав?

Яким же щасливим почував себе Петро, що послухався цього заклику, увірував і був тепер певний, що душа його, яка довго блукала, повернулася до Батька і була Ним прийнята.

Коли після читання розділу про муки Ісусові, провізор почав пояснювати Слово Боже, Петро боявся дихнути, щоб не пропустити ані слова. Якими гарними і сповненими любові були його слова. Петро міг би слухати їх до самого ранку; він відчував, як серце горіло палким почуттям до улюбленого Спасителя, Який так міцно його возлюбив, а на доказ вдячності жадав від нього тільки його слабкого грішного серця.

Глибоко замислившись, не зауважив Петро, як і проповідь, і співи скінчилися.

Здригнувся тільки, коли раптом почув, як задзвенів, мов дзвін у горах, ясний голос Степана:

«Хто заповіді Мої має та зберігає їх, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю його, і об'явлюся йому Сам» (Івана 14:21).

Прочитавши ці слова, Степан озирнувся навколо і після хвилинного мовчання читав далі:

«Запитує Юда, не Іскаріотський, Його: “Що то, Господи, що Ти нам об’явитися маєш, а не світові”» (Івана 14:22).

Тут Степан знову затримався; очі всіх були звернені до нього.

«Ісус відповів і до нього сказав: “Як хто любить Мене, той слово Моє берегтиме, і Отець Мій полюбить його, і ми прийдемо до нього, і оселю закладемо в нього. Хто не любить Мене, той не береже Моїх слів. А слово, що чуєте ви, не Моє, а Отця, що послав Мене”» (Івана 14:23-24).

— Ваш і мій шановний друг, пан Урсин, просив мене, щоб я вам сказав кілька слів. Зробити це мені легко, бо прочитані слова — добрий проводир для нас. Всі ми, що тут зібралися, маємо заповіді Ісуса Христа, але чи виконуємо їх?

Потім говорив Степан про велику любов Христа, про Його страшні муки, за які Він не бажає від нас нічого, окрім нашого серця, нашої любові:

— Господь Ісус каже, що хто має Його заповіді й дотримується їх, той Його любить. Чи може Господь Ісус і про вас сказати те ж саме? Друзі мої любі! Чи любите ви Його і чи доводите чим-небудь свою любов? Боюся, що не всі!

Хоч і молодий я ще, але маю за собою чимале безбожне життя. І ви маєте за собою життя, повне гріхів. Чи розпочали ви вже нове життя? Коли так, то в чому ж полягає ваша любов до Господа Ісуса?

«Хто Мене любить, — каже Ісус, — того й Отець Мій полюбить». Чи думали ви над тим, що значить бути любимим в Отця Небесного, любимим повсякчас — у денній праці, під час сну вночі, на полі й на кожному кроці?.. Чи думали ви про це?

Як же то любо для серця — бути свідомим того, що Бог не тільки поряд нас, нікчемних, бідних робаків, але й що Він нас любить, як батько. Що ж мені може статися злого, коли я під таким заступництвом та ласкою? Бог кладе Свою благословляючу руку мені на голову — хіба ж може мені хто-небудь зашкодити? Він підсолоджує моє терпіння, підтримує мене в біді,

зміцнює в хворобі. І навіть смерть моя — привід для того, щоб запровадив Він мене до вічної, прекрасної Вітчизни.

На першому році військової служби вельми тужив я за домівкою, тужив за рідними горами й лісами. Тепер я повернувся додому. Люблю гори й ліси так, як і раніше, але серце моє рветься до вищих гір, туди, до небесної Вітчизни. І це тому, що я знаю: там живе Отець, Який споконвіку любив мене й любить.

Отже бережіть заповіді Господа Ісуса, і Отець Небесний буде нас любити, і ми навіки будемо щасливі.

«І Я полюблю його, і об'явлюся йому Сам».

Коли Господь Ісус це повідав, учні дивувалися, бо не могли того зрозуміти, що саме їм, бідним простим людям, а не великому й пишному світові, має об'явитися Господь Ісус. У тому й полягає уся різниця: одне — коли ти знаєш щось про Господа Ісуса, а зовсім інше, коли Господь Ісус тобі об'явиться. Цілий світ знає про Христа, але дуже мало кому виявився Христос. Можемо це з'ясувати собі на такому прикладі: знаю я багато гірських рослин, але не знаю їхніх лікарських властивостей; бабуся моя знає їх усі, особливо ті, що мають цілющу силу. Отже, не знаючи тих властивостей, я можу ходити по них, можу навіть їх розчавити, а бабуся позриває їх і вживе для лікування різних хвороб. Кому Господь Ісус не виявився, той пройде повз Нього, або, хоч і тяжко це вимовити, потопче Його ногами. Чи всім вам об'явився Господь Ісус? Чи знаєте ви, що Він має силу, яка всіх нас може зцілити, що Він лікує рани, спричинені гріхами?

Часто я дивувався з того, що робила моя бабуся із зіллям: очищала його й розтирала камінцями аж доти, доки не здобувала з нього всіх соків, з яких потім робила мастила. Так само й Господь Ісус жив чистим, далеким від усякого бруду життям, а потім віддав Свою кров за нас усіх. Кров ця — мастило на рани гріхів. Прикладіть цей бальзам до сердець своїх і загоїте їх; пізнаєте Господа Ісуса й полюбите Його.

Я мав таку рану й приклав до неї цей рятівний лік, повз якого проходив колись, його не помічаючи. Але тепер я знаю, як завдяки йому зробився я ліпшим, як загоїв він мою рану, і нізащо тепер не пройшов би я повз нього, бо знаю його чудовну цінність.

Навчіться ж і ви цінувати кров Господа Ісуса, як ліки на рани серця й сумління. Коли б ви знали, який милосердний Господь і як Він заслуговує на вашу любов, тоді б ніколи ви тим ліком не легковажили.

Коли учні питали Господа Ісуса, для чого саме їм хоче Він об'явитися, а не світові, то Він відповів їм:

«Хто любить Мене, той слово Моє берегтиме».

Любити Його — можу я, можеш ти, може кожний, хто бажає берегти заповіді Його.

«І Отець Мій полюбить його, і Ми прийдемо до нього, і оселю закладемо в нього».

Одвічна правда в словах цих! Коли обмився я кров'ю Христовою і видужав, коли полюбив Його і почав виконувати заповіді Його, Господь виконав Свою обітницю. Віддав я Йому серце моє, і Він через Духа Святого навчив мене перебувати в Ньому. Раніше в серці моїм жив сатана, сьогодні Бог чинить в мені й зі мною, що хоче. У цьому найвище щастя.

Дивіться: от ми, люди невчені й бідні, одначе Господь Ісус хоче виявитися нам, а не великому мудрому світові, який думає, що може без Нього обійтися. Не думайте, ніби ви не могли Його пізнати тому, що світ Його пізнати не може!

Служивши у війську, бачив я той мудрий світ. Жодний з моїх офіцерів не вірив ані в Бога, ані в Господа Ісуса, а я, бачачи це, так тоді судив: коли вони, люди вчені, не вірять, то й я, простий чоловік із села, теж можу не вірити. І це мене привело на край безодні. Коли б не ласка Божа і не любов Господа Ісуса, я там, у місті С., зовсім би зневірився в собі і, пригнічений гріхами, загинув би з відчаю.

З-поміж тих мудрих панів певно що жоден не знав Господа Ісуса. Під впливом грішних жадань служили вони світові й невпинно грішили, але я, негідний, зцілювся, врятувався й увільнився з-під влади сатанинської. І ви всі мусите бути врятовані. За кожного з вас особисто текла кров Христова. Не судіть, одначе, що це легко сказати: «Люблю Його!» Любов треба довести; коли її не видно у вас, то, значить, Христос вам іще не об'явився. Амінь.

— Амінь, — тихо відповіло кілька голосів.

Після довгої, щирої молитви, якою провізор закінчив зібрання, звернувся він іще до присутніх, поглядаючи на людей благальними очима:

— Дозвольте Господеві Ісусу вилікувати серця ваші. Друг мій слушно каже, що тільки Христос може бути лікарем ваших ран гріховних. Тільки здорова людина може добре виконувати свої обов'язки щодо батьківщини; так само й людина, вилікувана від гріхів, може виконувати заповіді Божі й довести Господу Ісусу своїм новим життям, що любить Його. Коли Господь Ісус має вам об'явитися, мусите прийти до Нього, як до лікаря. Ми, котрим Він уже об'явився, тільки таким чином пізнали Його й щоразу пізнаємо Його все ліпше. Хто постановив іти за Господом Ісусом і віддати Йому своє хворе серце, нехай зробить це зараз же і виступить наперед.

Прибовська вийшла перша й подала руку пану Урсину; за її прикладом пішла, гірко плачучи, вдова Мала і двоє чоловіків.

Потому Петро сповідав те, як він зазнав Божої ласки.

Зрештою кілька людей голосно прочитали молитви і зібрання закінчилося. Були то хвилини, яких обидва юнаки не могли ніколи забути; уся Підградська громада вірних теж назавжди заховала в пам'яті те, як свідчили їй про зазану ласку обидва парубки. Не даремно прибув Степан до Підграддя!

Обидва приятелі розмовляли до пізньої ночі. Петро з власної охоти визвався залишитися й переспати ніч коло коней, за що Степан гаряче йому дякував: дуже вже йому хотілося задати чимало питань провізорові, питань, на які ніхто з близьких не міг йому відповісти.

— Ми — як вівці без пастиря, — скаржився Степан, не помічаючи, що приятель, здавалося, говорив очима: «Поки ти з ними, душе кохана, є у них пастир!»

Тяжким було на другий день розставання хлопців із друзями з аптеки. Тітка Прибовська пообіцяла Степанові відвідати родичів. Вже Степанового воза не було видно, а провізор усе стояв і дивився вслід другові.

Поворот

Сповнені радості й щастя, якими готові були ділитися з кожним, кого зустрічали, верталися хлопці до Дібровки. Дорогою знов не раз траплялося їм забирати людей до воза. Підвезли й одного п'яницю, якого в усій окрузі всі знали за розбишаку. Оповідали люди про нього, що колись зимою найняв він собі музиків і заплатив їм за те, щоб видерлися на високу грушу коло корчми, а сам він, поки вони грали, лежав на снігу. П'яниці цьому перев'язали хлопці скалічене коліно й посадили його на воза. Степан казав йому, що Бог створив людей за образом і подобою Своєю, що послав у світ Сина Свого Улюбленого, Ісуса, щоб Той показав нам, якою людиною повинна бути. Спочатку п'яниця кляв Бога й Степана, та як Степан не переставав говорити спокійно й щиро про те, що п'яний служить сатані, який веде його до загибелі, то п'яниця почав плакати й за усю дорогу не вимовив ані слова. Коли приїхали до його дому, довелося Степанові з Петром допомогти йому злізти з воза, бо скалічене коліно зовсім залякло. Мати зустріла п'яницю-сина прокльонами.

— Не клянїть! — сказав Степан матері того п'яниці.

— Та він же одного разу так напився й побив свою жінку, що сердешна померла. То як же його не клясти? — сторопіла мати.

— Не клянїть, тітко, — додав Петро. — І я пив, а коли мати мене кляла, то це ні їй, ні мені не тільки не пособляло, а навпаки — тільки нашу лють роздмухувало. Дайте йому чогось гарячого з'їсти та зробить йому холодну примочку на скалічене коліно.

Здивували жінку добрі Степанові слова, а ще більше вразило її, коли почула, як Степан із глибоким зворушенням сказав їй:

— Як же сумно тут у вас: нічого не маєте, і самі в тому винні. Стіни голі, нема ні доброго ліжка, ні постелі, комора пуста, хата вбога, а все ваша вина. Живете, як худоба, а не як люди. Помолїться зі мною за себе, щоб Господь Ісус визволив вас із пияцтва. Він може це зробити, Він, Хто врятував мене з-під влади сатани, Він визволить і вас!

Степан із Петром давно вже відїхали, а жінка довго ще думала про те, як вони молилися на колінах, призиваючи Господа

й просячи Його допомогти їй та її синові. Син її тільки тепер вперше побачив, якою справді вбогою та неохайною була їхня домівка; вперше відчув він, як людина, що прокидається від глибокого сну, що жив між людей, як тварина. Сором охопив його; здавалося, що голі стіни звинувачували його за те, що він пропив та спустив усе, що дістав був у спадщину від батька і що отримав за жінкою. Мусив тепер згадати про жінку! Коли побрався з нею, любив її, а потім — потім убив її. Могла б жити й досі, коли б він не поклав її у домовину. А тепер, може, вона оскаржує його перед Богом?

І він почав гірко плакати. Коли мати хотіла його втішити, він відштовхнув її.

— Ви навчали мене пити, не остерігали мене, коли був молодий! Ніколи мені не нагадували про Бога. В усьому ви винні!

Бідолашна жінка мовчала: син казав правду. Сама пила й синові давала горілки; пила небагато, могла притому працювати й господарювати, зате син зробився п'яницею і марнотратом. Як же страшно буде в пеклі, коли діти скажуть їй та батькові: «Ви, ви в усьому винні!»

Тим часом обидва приятелі приїхали додому. Петро зіскочив перед своєю хатою, взявши нитки та вовну і, потиснувши Степанові руку, увійшов до кухні.

Крачинська готувала обід. Весь час, як не було Петра вдома, думала про те, чи не проп'є він та чи не витратить усіх грошей, виручених за полотно, як це раніше велося. Мала вже вона стільки прикладів, що такий перебіг зовсім би її не здивував.

Саме коли вона про це думала, увійшов Петро, лагідно й від щирого серця вітаючись із нею.

— Доброго вечора, мамо! Як ся маєте?

— Дякувати Богові, добре! Як тобі, синку, повелося?

Увійшовши до кімнати, яку мати напередодні побілила, Петро поклав свій пакунок, розв'язав його та подав матері паляницю, яку дала йому на дорогу Прибовська, а також нову хустку, яку мати давно вже хотіла. При цьому оповідав їй, яка ласкава пані Прибовська й як щиро наказувала її вітати.

Крачинська не знала, що їй з радощів і робити — чи плакати, чи сміятися. Обійняла синову голову руками та цілувала його. Любов його так її зворушила, що вона не могла втриматися, щоб не виявити своєї радості. Заметушилася ставити ввечерю, і Петро пішов за нею до кухні, щоб розповідати далі. Коли потім сиділи за столом, він склав матері звіт про те, що дістав за полотно, скільки витратив на бавовну та на нитки й оголосив їй, що Прибовська замовила йому виткати цілий сувій полотна на рушники й хустки для пана Коримського. Решту грошей Петро віддав матері.

— Не давай мені всіх, синку, можеш щось і собі залишити! — сказала Крачинська.

— Що дасте мені, мамо, те охоче візьму, а сам не візьму ні шеляга. Не раз я раніше обманював та обкрадав вас, залишаючи собі, скільки хотів. Вибачте мені за те! — Петро звів на матір свої ясні очі. — Дорогою думав я про те, як багато вам довелося, мамо, зі мною мучитися, поки виховали ви мене, хоча я й не рідний вам син. До смерті повинен я вам дякувати, і, за Божої допомоги, сплачу вам свій борг.

— І що це ти говориш таке, синку? — зворушено сказала жінка. — Коли принесла я тебе до свого дому, після смерті моєї власної дитини, здавалося мені тоді, що я її ще маю, — такою великою втіхою був ти для мене. Поки мені за тебе платили, то здавалося, що ти чужий, коли ж уже ніхто не став про тебе дбати, я зраділа, що можу залишити тебе у себе. Сплинуло відтоді багато часу — цілі літа; забула я зовсім, що ти не моя дитина. А все ж таки хотіла б довідатися, чи живі ще твої батьки і чи згадують про тебе?

— Мої батьки!.. — з тими словами Петро раптом підвівся з лави. — Не радив би я їм це робити. Коли б навіть перед Божим судом визнали мене за сина, сказав би їм, що не знаю їх і знати не хочу; взяв би вас, мамо, за руку й відповів: от хто — моя мати!

Ніколи Крачинська не забувала не тільки цих синових слів, а й запалу, з яким він їх вимовив. Увесь гіркий біль зраненої душі бринів у тих словах. Та й не було нічого дивного в тому. З ди-

тинства мусив Петро зносити закиди та натяки про своє походження. Коли тільки хтось — чи малий, чи старий — був на нього ображений, зараз закидав йому в очі про його народження. На жаль, так завжди буває на світі! Батьки грішать проти заповідей Божих, а безневинні діти усе життя мусять носити знамено ганьби на чолі. Шкода велика, що батьки, замість поцілунку, поклали Петрові на чоло це знамено!

До пізньої ночі розмовляли мати з сином. Тієї ночі погодилася Крачинська з думкою, що в їхній хаті не буде корчми і що Петро зробився «відступником». І доки він ним не був, ніколи не виявляв ані натяку любові до неї.

У Градських так само довго світилося в хаті. Уся чимала родина сиділа круг столу, і кожний мав з чого радіти.

Степан не забув жодного доручення, а продаж впорав із великим прибутком. Мало того, він привіз силу речей: матері кави й цукру від тітки, дітям мальованки від пана Урсина, дідусеві ліків від кашлю, бабусі ліків від ревматизму. Усі разом закидали його питаннями, так що не знав він, кому й відповідати. Всі дуже раділи з того, що тітка Прибовська пообіцяла відвідати їх влітку, коли її пани переїдуть у маєток. Тішилися, що все на добре склалося, але найбільше раділи з того, що Степан повернувся.

Коли нарешті пішли спати, Степан залишився сам-на-сам з батьком, віддав йому гроші і склав докладний звіт з усіх витрат, та, раптом, затримався й почервонів аж по самісінькі вуха.

— Що з тобою? Помилився, чи що? — запитав Градський.

— Так, батьку! — сказав Степан, дивлячись батькові просто в вічі. — Бракує пів міри кукурудзи, якої я не продав.

— Не продав? Чому? — здивувався Градський.

Степан розповів, кому він залишив трохи кукурудзи, додавши до того:

— Ви казали, тату, щоб я купив собі нову шапку — я не купив її й обійдуся старою. Бог звелів допомогти тим бідним людям. Не гнівайтесь, тату!

— Ой, Степане, Степане! — зітхнув Градський. — Ти ніяк не забудеш про те, як я завинив проти тебе, і все судиш так, як і ін-

ші. Хоч би всі на краще перемінилися, я ж маю навіки лихою людиною залишатися!

Степан мовчав. От-от вже хотів був батька перепросити, коли раптом обличчя його зробилося дуже серйозним:

— Нічого лихого я не думав про вас, тату. Прошу тільки Господа Ісуса, щоб зволив Він і ваше серце до Себе привернути, і вірю, що Він це зробить. Але я про це нічого не знаю, бо ви мені до цього часу не сказали, тату, чи хочете й ви разом із нами служити Богові від щирого серця. Чи могли б ви сказати разом з Ісусом Навином: «Я й дім мій хочемо служити Господеві!» Ви добрий господар, тату, усе в нас іде добре, бо всі ми вас завжди слухалися. Почніть, тату, Богові служити, а ми всі підемо за вами. На вас дивлячись, ніхто не стидатиметься поводитися згідно з волею Божою й чинити добро. Зважтеся на це, тату, сьогодні ж! Сьогодні ж скажіть разом з Ісусом Навином: «Я й дім мій хочемо служити Господеві!»

Градський зблід.

— Повір, сину мій, що я усією душею бажав би цього, але не можу цього вчинити, бо я грішна людина.

— Розповімо про це Господеві Ісусу, тату! — з тими словами Степан впав на коліна, і батько зробив те ж саме.

— Господи Ісусе! — гаряче молився Степан. — Батько мій хотів би Тобі служити, але він — грішник. Пробач йому його провини! Бо Ти прийшов у світ, щоб шукати й рятувати те, що було загублене. Допоможи ж йому, щоб міг він Тобі служити. Амінь.

З хвилию стояли вони мовчки на колінах. Дух Святий відкрив вуста Градському, який, зітхнувши, почав промовляти:

— Боже, будь милостивий до мене грішного! Пробач мені мої гріхи тяжкі, пробач мені й те, що я вчинив Степанові. Хочу служити Тобі усім домом моїм. Допоможи мені в цьому, Господи, й прийми мене під Твою милість! Амінь.

***

Дуже здивувався Блашко, коли наступного дня, стоячи біля млина, почув привітання й побачив перед собою Градського.

«Чого б то він собі хотів?» — міркував Блашко, бо хоч-чез Степана обидві родини й зблизилися між собою, але батьки, як і раніше, уникали один одного і до цього часу не дуже-то спілкувалися.

Після довголітньої сварки нелегко вимовляються перші слова поєднання. Особливо важко спадали вони на язик Градському, і Блашко був здивований, коли родич промовив:

— Я прийшов до тебе просити, аби ти вибачив мені за те, що я колись за межовий камінь казав. Тепер я знаю, що ти його не пересував, бо не така ти людина, щоб таке робити. Пробач мені й будьмо, як і колись, добрими сусідами!

— Даруймо один одному, взаємно, — сказав Блашко, простягаючи йому руку. — Радий я дуже, що ти прийшов і що все буде гаразд, як і раніше.

І обидва вони зітхнули з полегшенням, коли, після кількох років, знову приязно один на одного подивилися.

Відвідини

Минуло кілька тижнів. Через ліс ішов із перекинутою через плече торбиною Петро Крачинський. Він носив полотно своїм покупцям і повертався назад із новим прядивом. Він тепер не встигав на всіх постачати, бо було багато замовлень.

Петро радів, що мав нагоду відповідати людям, котрі запитували його, чи справді він «відступник», та ще й пояснювати їм яким, власне, відступником він і справді був перед тим, як пізнав святу правду Божу, поки не прийняв його Бог і не відпустив йому, заради Сина Свого, гріхи його тяжкі; який він тепер щасливий — від того дня, коли прийняв його під свою милість Господь Ісус, виявившись йому. Щоправда, не всі хотіли в це вірити, але принаймні він знав, що всі будуть над цим міркувати.

Мимоволі він думав про те, що казали йому жінки, хоч він і відганяв від себе такі думки, як тільки міг: «І чого б тобі, Петре, та не ожентися? Адже ж з війська тебе звільнено, мати

твоя вже старенька і скоро не те що господарювати, а навіть і білизну тобі прати не здужає».

«Оженюся, оженюся, як скінчу дім будувати!» — відповідав він, щоб перервати розмову. От і тепер бриніли йому у вухах їхні слова, а серце тремтіло від однієї думки про одруження. Він уявляв собі, як гарно можна буде влітку та восени відновити хату й добудувати до неї ще одну кімнату. Степан пообіцяв йому, що допоможе, так само запропонували йому свою допомогу Мишко й Павло Петран. Навіть дядько Блашко сказав: «Каміння тобі привеземо ми з Градським». Він домовився вже з двома мулярами, а Степан підрахував йому, скільки коштуватиме відбудова. З такою допомогою праця посувалася б швидко, навіть не помітив би, як дім було б побудовано. А потім що? Навіщо йому такий великий будинок, коли в ньому житиме лише він із матір'ю?

Баби справді мали рацію. Мати вже стара, потребує помічі. У ремеслі його вона теж не може допомагати йому, як раніше.

«Так, — думав Петро, — коли Бог допоможе мені скінчити хату і боргів не наробити, то оженюся! Але іншої за себе не візьму, як тільки Марусю».

Думка ця займала його більше року, але тільки тепер, коли вони разом пішли вузькою стежкою до вічного життя, зважився він висловити її упівголоса.

Раніше він не насмілювався стати перед Блашком і просити віддати за нього дочку, бо був він обдертим нуждарем, а Блашко був поважним, заможним мірошником.

Тепер же він міг би жінку і прогодувати, і одягнути, а для Блашка їхнє одруження теж було б дуже корисне: мав би він дочку поблизу від себе, вона могла б йому допомагати, поки Мишко не візьме собі жінки.

Одначе він сам себе умовляв: «Не вільно мені про це думати; не буду наперед радіти, бо як я переживу, якщо намір мій не вдасться? Запитаюся в Степана, як він гадає, чи схоче Маруся за мене йти, чи ні? Любилися ми з нею з дитинства; на руках би її носив і з очей би в неї вичитував кожне її бажання. Запитаюся в Степана!»

Чийсь кроки перервали його думки. Підвівши очі, побачив він чоловіка в гарному вбранні, який ішов йому назустріч. Привітався з ним. Очі подорожнього зупинилися на гарному хлопцеві, і Петро теж приглядався до нього.

— Куди веде ця дорога, приятелю? — запитався незнайомиць.

— До Дібровки.

— Так. А чи не знаєш ти якоїсь хати, де б я міг два-три дні перебути? Ясна річ, за добрі гроші. Я хочу ці гори дослідити.

— Чому б ні? — відповів Петро. — У Блашків ви могли б знайти собі кімнату, вони охоче вас приймуть, та й у нас могли б переночувати — не знаю тільки, чи сподобається вам у нашій вбогій хатині. Можемо вам кімнатою поступитися: мати в кухні ляжуть, а я в клуні постелюся.

— Добре, піду з тобою. А тепер ходімо — недалеко тут мій віз: допоможеш мені донести речі.

— Добре, пане!

Після півгодинної подорожі в напрямку до млина, вийшли вони на дорогу, що проходила повз паперову фабрику. Петро ніс валізу незнайомця, який спирався на щіпок.

— Здається, у тебе в торбині полотно? Ти що, може, ткач? — спитався незнайомиць.

— Так.

— Як же тобі з ткацтвом ведеться?

— Добре, дякувати Богові. З того часу, як розпочав я нове життя, Бог мені допомагає.

— Яке нове життя? Може, ти уклав із кимсь добру угоду?

Петро розсміявся:

— Ні, воно трохи не так, хоча я дійсно уклав угоду: служив раніше одному панові, а тепер перейшов до іншого. Один привів мене до втрати всього; дратував мене невпинно й забрав у мене все, тепер же я маю доброго Пана. Маю ту користь, що Він допомагає мені в праці та ще й пообіцяв, що в кінці добре мені заплатить.

— Що ж то за два пани, про яких ти говориш?

— Перший — то сатана й світ, другий, теперішній — це Син Божий, Господь Ісус. Не дивіться на мене, пане, так здивовано

і не гнівайтесь: це дійсно правда. Коли хочете, то я вам це докладно поясню.

— Так, ти мусиш усе це мені з'ясувати, бо інакше я буду думати, що ти зі мною жартуєш! — сказав незнайомиць, нахмуривши чоло, з якого відгорнув золотаве волосся, що висмикувалося з-під капелюха.

Охоче розповідав йому Петро про те, як він змалку служив сатані аж до тієї хвилини, поки не впав, напівживий, на дорозі, де міг замерзнути, і який він тепер щасливий на службі в милостивого Пана — Ісуса Христа.

З чим більшим пожвавленням говорив про це Петро, тим гарнішим робилося його обличчя, тим уважніше вдивлявся в нього незнайомиць.

А Петро думав, що супутник його — то, мабуть, один із тих панів, про яких Степан розповідав, що не знають Бога, ні Ісуса і ні в що не вірять, чого не можуть на власні очі побачити. Тому й говорив він із таким запалом про Христа, Який один тільки може визволити людину з гріхів.

— А чи не відчуваєш ти й тепер інколи охоти повернутися до колишнього розбещеного життя: бажання випити, в карти пограти, потанцювати й таке інше?

— Ні, Господь Ісус визволив мене від цього назавжди. Одібрав у мене будь-яку охоту до таких речей. Тепер я цураюся усього того, що колись любив, і люблю те, що колись паплюжив через несвідомість. А чи ви знаєте мого Спасителя і чи служите Йому? Чи вас визволено, врятовано?

Незнайомий засміявся.

— Чи знаю Його? Адже ж я християнин! Але на твоє щире запитання я й відповім щиро, що Йому не служу, і за врятованого так, як ти, себе не вважаю.

— Ні? А коли ж ви почнете служити Господу Ісусу, Який життя своє поклав за вас?

Незнайомиць з виразом непідробного здивування поглянув на юнака, в очах якого відбивалися разом і прохання і закид:

— Не знаю, коли... Може, й ніколи! Для мене б це було неможливим, навіть коли б я віддалився від світу. Ви тут, у своїх

горах, легко можете служити Христові; ніхто й ніщо не може вам у тому перешкодити. А ми... Коли б ти знав, яке положення займаю я в світі, ти б повірив мені, що я Господу Ісусу служити не можу.

— Скажіть мені, будь ласка, пане, хто ви такий, і я доведу вам, що ви помиляєтесь.

— Хочеш мені це довести? Цікаво, яким це чином! Я інженер шляхів. Півжиття провів я у подорожах, другу половину в товариствах, які хоч на перший погляд і не видаються такими огидними, як ваші зібрання у корчмах, але насправді набагато гірші. Отже, як би ж це я міг служити Господу Ісусу?

— Я бачу, пане, що ви не знаєте мого Спасителя, Який каже: «Дивіться, ось Я, з вами!» Адже Він помер за вас, пане, виходить, Він мусив бути і з вами так само, як був зі мною, хоча я й не думав про Нього. Коли ми маємо Господа, Який невтомно й невпинно знаходиться при нас, то й ми повинні так само завжди невтомно й невпинно Йому служити.

Незнайомець захитав головою.

— Навіть у такому лихому товаристві? — спитав із сумнівом.

— А хіба ж ви мусите в ньому залишатися?

— Авжеж! Бо в іншому разі я втратив би своє становище, або — це тобі мабуть легше зрозуміти — я втратив би свій хліб.

— Не вірю я в це. Кажали мені люди, що тепер ніхто вже не дасть мені роботи, бо я зробився «відступником». Так називають нас тут, у Дібровці, люди, що не вірять у Господа Ісуса. Але я подумав собі: покладуся на Бога. Він не допустить, щоб помер я з голоду! І що ж сталося? Я — добрий ткач, і, попри все, люди до мене йдуть. Коли ж ви — добрий інженер, то, певно, і вас через вашу побожність не покинули б, хоча б ви навіть і до тих товариств не належали, про які ви говорите.

Незнайомець усміхнувся, а в погляді його, зверненому на хлопця, все виразніше відбивалося, що хлопець цей все більше й більше йому подобається.

— Добре ти вмієш говорити, а як же тебе звуть?

— Петро Крачинський!

— Крачинський? — перепитав незнайомиць.

— А що, ви, може, чули це прізвище? Цілком можливо, бо Крачинських багато, але вони моїй матері не родичі.

— Так, здається, що таке або, може, подібне прізвище я чув. Можливо, що котрийсь із моїх робітників так називається. Чи твій батько не ходив на грабарські роботи?

— Мій батько? — губи в Петра болісно здригнулися, і це не схоронилося від уваги незнайомця. — Не знаю.

— Не знаєш? Хіба він помер, коли ти був ще малий?

— Може, живе й досі!

— Ось воно як! Мабуть, покинув твою матір та подався, як багато словаків це робить, до Америки? Одначе не втрачай надії, може, іще й повернеться!

— Нехай Бог боронить від того, щоб я мав із ним коли-небудь зустрітись! — з болем зітхнув Петро.

— Хіба ти можеш мати таке упередження до нього? Що ж Господь скаже тобі на це? — пожартував незнайомиць.

— Та я ж його не проклинаю, а молюся за нього, щоб, коли він ще живий, то щоб навернувся і щоб я міг простягти йому руку, коли ми зустрінемося перед Престолом Божим. А тут, на землі, я б не хотів його бачити. Бог знає про те, як важко носити позичене прізвище та слухати образи, що ними кидають у покинутих підкидьок. Та й справді, хіба ж я винен, що мій батько і моя мати не були порядними людьми? А найбільш боляче мені від того, і завжди болітиме, що я мав батьків, які, роблячи гріх, не боялися Бога, однак боялися потім людей, бо щоб приховати свій гріх, вони віддали мене чужій жінці на виховання. Перші роки сплачували за мене, а потім перестали. Коли б та чужа жінка та не мала милосердя, то вмер би я від голоду й холоду. Не казав би я тепер вам цього, добродію, та не хочу, щоб ви подумали, що я погано Господу Ісусові служу, бо не хочу свого батька бачити. Але ось вже й Блашків млин, зараз будемо вдома!

— Так, значить, жінка, яку ти називаєш матір'ю, тобі не мати? — запитався через хвилину незнайомиць. Було йому видно гаряче, бо він обтирав піт із лоба й прохолоджував хусточкою почервоніле обличчя.

— Перед світом — ні, а перед Богом — мати, бо мене виховала.

— Іди ж уперед, скажи їй про мене, а я поки тут відпочину, поки за мною прийдеш!

— Як собі хочете, добродію, але трава мокра, а ви угрілися! Ще застудитесь!

Знявши з плечей торбину, Петро витяг ковдру і, розстеливши її, знов закинув торбу на плече та й пішов. Але йшов уже не з такою радістю, як раніше.

«І навіщо це я розповів цьому незнайомому пану про своє життя? Що йому до того, хто я такий. Даремно я йому розповідав, що прізвище Крачинський — не моє прізвище.

Коли ж, одначе, про це всі знають, навіть Маруся, то чого б то й незнайомцю не знати правди про мене? А чи ж схоче мене Маруся? Чи схоче мати чоловіка без роду, без прізвища?» — страх перед цим пройняв його, як меч гострий. Тієї миті він почув, що його хтось покликав, — то була Маруся.

Як побачив він її, так і смуток його розвіявся, мов хмарка під сонцем: він підійшов до тину, за яким стояла товаришка його дитячих років і взяв простягнуту йому руку.

— Як багато набрав ти чогось! Невже це все на полотно?

Він відповів їй і розповів про незнайомця, додавши:

— Не знаю тільки, чи сподобається йому в нашій бідній хатині?

— І що ти таке говориш, Петре! — відказала Маруся. — Син Божий не мав де голову прихилити, а ти з власної хати незадоволений! Степан каже, що Господь Ісус живе в наших хатах і за наші столи сідає; приглядається Він до тебе, коли ти працюєш і охоче у вас перебуває. Я сама завжди любила до вас ходити. А мати твоя, вона дбає, щоб навіть стіни в хаті були свіжі й побілені — від них аж весело робиться. Ваша хата куди краща за нашу.

— Значить, тобі подобається в нас, Марусю?

Серце Петрове наповнилося глибокою радістю, але він говорив спокійно далі:

— Але як порівняєш нашу хатку з вашим гарним будинком, то відразу в очі кинеться, яка в нас вбогість, і це, на жаль, через

мою ж власну провину. Коли б я раніше був розпочав нове життя, то тепер ми б жили куди краще. Коли ж, одначе, добудуємо нову кімнату, тоді в нас, з Божою допомогою, краще стане. Все тепер від мене залежить. Але мушу квапитися й повідомити маму, щоб могла все приготувати.

— Піду з тобою та допоможу їй, — запропонувала Маруся зраділому Петру і пішла з ним.

— Як добре все складається: я тільки вчора допомогла твоїй матері постелі освіжити, бо вона пранням була зайнята.

Розмовляючи так, дійшли вони до хати. Крачинська саме помила начиння і не з усім іще впоралася. Коли Петро розповів їй про незнайомця, вона відразу згодилася його прийняти, хоча й не знала ще, чи заплатить він за постій. І Марусиній помочі вона зраділа.

— Я пісок повимітаю, тітко, щоб не скрипів під ногами.

— А роби як хочеш, аби було гарно! А ти, Петре, винеси чоботи та кросна відсунь, бо сьогодні, мабуть, вже не будеш ткати!

— Це вже ти на мене все покинь, Петре, а сам йди до пана інженера, щоб не чекав довго.

Петрові, правду кажучи, більше хотілося б дивитися на те, як Маруся в нього господарює, але він був хлопцем слухняним і невдовзі вже був коло незнайомця, який щось писав, але, побачивши Петра, закрив книжечку й пішов йому назустріч.

— Ну, як воно? Чи матиму де переночувати? — запитав той, беручи Петра за руку.

— Мати вас, пане, охоче приймають, — сказав Петро ласкаво, але тепер вже не додав: «Якщо панові в нас сподобається», бо подумав, що коли там Марусі подобається і коли Син Божий там буває, то й цей пан мусить вбогою хатиною задовольнитися.

Проте Крачинська ще більше, аніж син, почувала себе ніяково, коли гість переступив поріг хати.

Петро мусив віднести Градським якусь дрібну річ, яку купив для них. Крачинська готувала підвечірок, і гість залишився сам.

Він сидів на старій дубовій лаві, сперши голову на руки й уважно розглядав хату, ніби хотів запам'ятати кожную річ. Певно, все здавалося йому надто вбогим. Через мале віконце скупно проглядало світло, освітлюючи низьку білу стелю, стіни, пообвішувані начинням, і велику кахельну піч у кутку, обіч якої стояло ліжко. В другому кутку стояв ткацький верстат, а над ним, на старих стовпах, прилаштовано було поличку для книжок і вішалку для одягу. Уздовж стін стояли лави, а між ними дубовий стіл, накритий білою скатертиною. На одному кінці стола лежала буханка хліба, а посередині Біблія. Двері були такі низькі, що Петро мусив добре нахилитися, щоб увійти. Важко було й повірити, що в такій низькій хатинці міг вирости такий високий на зріст, гарний та стрункий, як тополя, хлопець.

«Неможливо! — промовив гість до себе. — Мушу зараз же переконатися! Невже це справді він?» — і голова його похилилася, ніби тягарем її пригнітило.

Тут увійшла Крачинська й перебила його думку. Принесла йому ячню, молока й житнього хліба. Із щирістю, властивою кожній словацькій жінці, припрошувала вона гостя поїсти.

— Присядьте коло мене! — попросив її незнайомиць.

Їй було дуже приємно, що гість запросив її сісти, і вона, присунувши собі старого стільчика, сіла проти нього.

— Чи ви тільки одного сина маєте? — розпочав незнайомиць, гречно вислухавши спочатку, як вихваляла вона гарну погоду.

— Тільки цього одного, пане добродію, та й той мені не рідний, а я його тільки взяла собі за сина.

— Ага! Мабуть, родич?

— Та де там! Він із тих нещасних дітей, що не мають ні батька, ні матері... Мабуть, ви мене розумієте?

— Так, розумію! — гість відклав виделку й відсунув миску. — А звідки ви його взяли? Казали мені, що на Словаччині виховується багато таких дітей, які походять із Відня. Може, і він із таких?

— Е, ні! Такої ганьби я б не взяла на себе! — сказала жінка, захитавши головою. — Ходила я в найми до З. Одна лікарка за-

кликала мене й спитала, чи не знаю я здорової жінки, яка б узяла дитину вигодувати. Схотіла я ту дитину побачити — принести хлопчика: таке ж гарнесеньке! Шкода мені його стало. Була я, правду кажучи, бідною, і пообіцяна мені платня була б великою підтримкою для нас. Пообіцяла я дитинку ту виховати. Було воно мале-малесеньке й потребувало ще чималої матеріної опіки. Довідалася, що мати — у лікаря, та я її не бачила. Отже, узяла я Петруся до себе. Перших три роки добре мені за нього платили. В умовлений строк ходила я завжди до З., беручи дитину з собою. Бідна лікарка — нехай небіжчиця царствує! — цілує, було, малого, щиро жалуючи його. Коли ж в останній раз була я в неї та допитувалася про батьків Петрусика, сказала вона мені, що вони й досі ще побратися не можуть, але що незабаром уже заберуть дитину до себе. Добре забрали!..

Наступної осені лікарка померла. Коли я прийшла до неї, пан лікар заплатив мені, що належало, та й каже, що послав матері дитини мою адресу, і що вона сама з цього часу буде мені гроші надсилати. Кілька разів, справді, прислала вона не тільки гроші, а й убраннячко для малого. Написала ще мені, що скоро по дитину приїде. Чекала я, чекала, бачу — не приїздить... Пішла я знову до З., запитатися. Коли там — вже інший лікар. От дитина при мені й залишилася. Радили мені молодиці відвезти його до Відня, до того дому, що для підкинутих дітей. Порадилася я зі священником, і порадив він, щоб я до газети оголошення подала — може, мовляв, таким чином мати відізнається. Але я собі потім так подумала: сама дітей не маю, може, хлопця виховаю, то на старості буду когось мати, хто й про мене, стару, подбає! Так воно й залишилося. Але чого ж ви, добродію, не їсте нічого? Знудила вас, певно, дорога? Може б, лягли, паночку? Вибачте старій бабі — забалакалась я!

Не сховалося від цікавого погляду Крачинської, що обличчя в гостя все більше блідло.

— Нічим ви мені не заважаєте, — сказав він, вставши раптом з-за столу. — Покажіть мені листа, коли ще маєте його у себе! Може, і яке вбрання дитяче зберегли?

— Та й листи, й усі суkenочки маю ще; одєжиночки були замалі для Петруся. Не міг їх зовсім носити, так я їх і заховала: мала думку, що, може, мати колись хоч по них упізнає його!

Крачинська почала швидко перетрушувати скриню. Витягнувши якийсь вузол вона розв'язала його:

— Оце й усе, що маю.

Незнайомець оглянув кожну дрібничку, перебираючи їх тремтячою рукою. Кожну сорочечку позначено було міткою. Перечитавши листа, писаного гарним характерним жіночим почерком, він захитався на ногах і мусив сісти.

Стара прибрала оглянуті речі:

— Не знаю вже, чого я ці речі ховаю ще? Певно, вже мати по них не зголоситься!

— Ні! — вихопилося в гостя. — Бо давно вже не живе на світі. Того ж року й померла, як цього листа написала.

— Та що ви кажете, добродію? — скрикнула Крачинська, сплеснувши руками. — Хіба ви її знали?

— Так!

— Не гнівайтесь ж, паночку, але скажіть, може, ви й батька Петрусевого знали?

Незнайомий мовчки понурив голову. Тиша запанувала в хаті.

Крачинська не наважилася розпитувати його далі. Раптом гість підвівся, кажучи:

— До сьогодні ще Петрів батько нічого не міг для сина зробити. Через смерть лікаря й матері він загубив слід сина. Тепер же він зможе виконати свій обов'язок.

Він вийняв з кишені гаманець і сказав:

— Візьміть поки що це. Все інше потім...

— Та для чого ж ви, добродію, даєте мені так багато? Це ж ви — такі добрі, а чи ж батько Петрів погодиться на це?

— Я його добре знаю і певний, що він погодиться. Про одне тільки прошу: не кажіть нікому, що це я вам дав і що був посередником. Збережіть це в таємниці принаймні доти, доки я тут буду. Одначе втомився я дуже й охоче б ліг відпочити.

Крачинська, покинувши гостя, досить довго ще поралася на дворі, і все їй здавалося, що це — сон якийсь.

Та й хто ж би його сподівався, що на старість матиме вона стільки грошей, що якраз Петро приведе до їхньої хати людину, яка знає його батьків? Так ось воно як: мати Петрова померла й тому не могла по нього приїхати. А як вона її кривдила, лихом згадуючи! Як його Петрові пояснити, звідки це стільки грошей узялося? Він же на своїх батьків таку образу має, що й чути про них не хоче. Може б, і не взяв нічого, якби був знав; а тим часом гроші так би на будівлю придалися!

Коли Петро повернувся, він зустрів матір у дуже доброму настрої й довідався, що гість вже спить.

Змучений пішов він спати до дров'яника й скоро поринув у сон — здоровий, безтурботний сон молодості. І на думку йому не спало б, що гість, схилившись над ним, вдивлявся в його риси, щоб їх запам'ятати; він і не чув, як той, схопившись обома руками за голову, повний жалю, промовляє до нього мовою, якої Петро ніколи б не зрозумів: «Маю багатство, палац, а син мій, єдина моя дитина, що могла б мене зробити щасливим, лежить тут на соломі. Виросло, бідне, без виховання, в злиднях! Ніякі скарби світу не винагородять мене за те, що я втратив у ньому!»

Незнайомець

На третій день після приїзду незнайомця до Дібровки Петро Крачинський, замислившись, стояв під старим горіхом коло хати. Багато про що треба було йому поміркувати. І хто б то міг сказати, що йому припаде засвідчити віру свою перед такою освіченою людиною. Ну, якби ще це Степанові трапилося, то так, а то — йому, Петрові! Одначе воно сталося. Ходивши вчора з паном інженером по лісах, він цілий день міг розповідати йому про діла Божі.

Яка гарна людина пан інженер! Чим довше з ним був, тим більше хотілося завжди з ним бути.

Грохи несміливо запросив його вчора Петро до Блашків на читання Біблії, яке влаштував щосуботи Степан після повернення з Підграддя. На його велику радість, пан інженер пішов разом із ним, через що й мати могла взяти участь у зібранні. Поки, перед тим як розпочати зібрання, чекали всі на Зузку Поляківну, пан інженер дуже ласкаво розмовляв з усіма присутніми й давав їм добрі поради щодо поліпшення господарства, поширення торгівлі. Особливо втішило Петра те, що пан інженер подобався Марусі. З нею він був особливо ласкавий, певно тому, що Петро розповідав йому про неї, як про єдину людину, що з самого малку намовляла його на все добре, хоча була й молодшою за нього.

Коли вони йшли лісом, і пан інженер спитав у Петра, чи не думає він про одруження, Петро міг сказати тільки правду й зазначив, що хоче з нею одружитися. Освідчився навіть у тому, що побоюється, чи схоче Маруся за нього піти через його вбогість, бо Блашки завжди були людьми заможними і їхні дочки виходили за заможних господарів, він же був тільки бідним ремісником, який навіть власного прізвища не носив і якому завжди можна було закинути, що Крачинська взяла його за сина пожалівши.

Слова ці якось неприємно вразили пана інженера, і тому Петро почав говорити про щось інше. Під час розмови запитав він також у гостя, чи має він родину.

— Маю жінку, — була відповідь, — а крім неї — нікого, кого б я міг назвати своїм. Але, — додав поквапившись, ніби щось тієї хвилини пригадавши, — мав я сина, якого тепер не маю. Ми з тобою в однаковому становищі: ти не маєш батька, а я не маю сина. Одначе є певна різниця між нами: ти молодий, і коли оженишся, то можеш мати родину, а я ніколи вже нікого не матиму!

Шкода було Петрові пана інженера.

— А чи давно помер ваш син? — спитався він, замислившись, але не одержав відповіді, бо саме зустріли вони мисливця, а пізніше не говорили вже про це.

У Блашків Степан, сам того не відаючи, прочитав вступ, що міг живо зацікавити пана інженера:

— «Виховав я дітей і поставив їх високо, але вони від мене відпали».

Степан сказав:

— Так само, як батько, що виховав синів, вболіває за тим, коли вони його покидають, гордують ним і стидаються визнати те, що йому мають за життя дякувати, так само Отець Небесний, Який дав нам життя і зберігає нам його, вболіває, коли ми Його не хочемо знати, коли стидаємося визнати Його перед людьми.

Трапляється, однак, що батько втрачає сина, що також дуже болісно. В нашому полку загубив капітан свого сінка. Коли б ви могли бачити його розпач. Всі ми його шукали, і, дякувати Богові, щасливо знайшли. Як же радів його батько!

Наш Отець Небесний так само має багато таких дітей, що заблукали. Серце Його так само вболіває, як серце того капітана. Такий самий біль проймав Його, коли Він послав Сина Свого Єдинородного, Ісуса Христа, щоб Він відшукав загублених дітей. Якою ж великою буває Його радість через кожную відшукану дитину!

Коли між вас знаходиться такий син марнославний або дочка, то пособіть Господу Ісусу знайти їх. Він на те й прийшов, щоб знайти!

Уявіть себе батьком, який має сина, котрого ніколи не може притиснути до свого серця.

Так говорив Степан. Спочатку інженер дивився йому в обличчя, пізніше ж слухав його, похиливши чоло.

На другий день, йдучи на зібрання, хотів Петро запросити пана інженера, але той випередив його сам, сказавши, що бажає піти з ним разом.

— А чи ви до церкви ходите? — запитав він дорогою.

— Коли наше зібрання скінчиться, то кожний, хто хоче, може піти ще й до церкви в М., на це ще вистачить часу. Однак Степан не ходить; я теж давно вже не був, бо молодь не дає нам спокою. Коли був я останнього разу і дивився на настоятеля, весь час мимоволі думав про те, як він був допустив до того, що я міг на дорозі замерзнути. Ця думка так виводила мене з рів-

новаги, що його слова не справляли на мене ні найменшого враження.

Він саме говорив тоді про «відступництво», про те, що й між нас з'являються «відступники». Було це в той час, коли Степан починав одужувати після тяжкої хвороби і коли ми зібралися в Градських. Це мене розгнівало. Коли вже ми маємо бути «відступниками», заплямованими з церковного амвону, то навіщо ж тоді нам до церкви вчаштати?

Інженер відповів на це:

— Хто слухає тих, що наговорюють, той дивиться через збільшувальне скло. Хто його там знає, що люди понаговорювали про вас священникові, а той і повірив! Чому котрийсь із вас не піде до нього та не спростує помилку? Священик може тільки похвалити те, що ви робите й говорите. Я не чув і не бачив у вас нічого, що хоч у чомусь було б подібне до відступництва або якоїсь ересі.

Петро досить довго розмовляв про це зі Степаном. Блашко теж був тієї думки, що належить піти до священника.

Правда, Степан твердив, що то ні до чого не придасться, але через те, що всі стояли за це, він заявив, що згоджується хоч і зараз, на другий день, піти до парафії й повідомити про все священника.

Петра дуже втішило таке рішення, бо коли мати повернулася з церкви й розповіла йому, як священник під час проповіді гостро виступав проти «відступників» і як, вдаривши кулаком об кафедру, кричав: «Не давайте відступникам зводити себе, люди добрі», то Петро думав, що дуже добре буде, коли Степан піде, щоб переконати настоятеля.

Пан інженер пішов до Блашка. Хотів йому показати, як легко він може перебудувати свій млин, щоб вода краще на колеса падала.

— Будете тоді мати стільки сили з води, скільки треба для того, щоб обертати два колеса, — пояснив він.

Хотів потім піти з Градським до левади, де був той межовий камінь, що призвів до колишніх суперечок, і порадити, що робити, щоб зберегти леваду від повені.

Градський був добрим сільським господарем. Він готовий був завести у себе будь-яку новинку, аби зберегти леваду від повені.

Блашко, навпаки, любив за старе триматися. Він із недовір'ям поглядав на новинки й нізащо в світі не впровадив би якихось змін, які б радив йому зробити інший господар, але інженерові повірив.

Поки інженер був на леваді, Петро нагодував корову і з нетерпінням очікував його повернення, бо мати сказала йому, що пан інженер хоче ще залишитися в них на кілька днів, а може, й на цілий тиждень. Отже, йому хотілося запитати, чи це правда. Було б то великою радістю для всіх. Степан зараз же після ранньої служби пішов до аптекаря Коримського, в якого була хатка в лісі, і де той жив тоді зі своїм хворим сином Миколою. Степан хотів його відвідати, а разом і вручити листа Миколі від пана Урсина. Брат Урсин заадресував того листа до Степана, прохаючи, щоб він його сам відніс, бо в листі тому були сумні звістки, а Степан міг Коримських втішити.

Написав також Урсин Степанові, що аптекар розлучився зі своєю дружиною, і та кілька років тому вийшла за якогось барона Райнера. Коли ж, одначе, довідалася, що син її від першого шлюбу тяжко захворів, то, щоб довідатись про нього, приїхала до Підграддя, але сама до нього піти не могла.

З Божого допущення зустрівся їй Урсин і допоміг побачитись із сином ще до його від'їзду до Дібровки. Потім мати сама тяжко захворіла й тепер лежала хвора в будинку однієї жінки, яка ще за молодих років служила у її матері.

Урсин повідомляв молодого Коримського про те, як почуває себе його мати, а також про те, що він написав до барона Райнера, щоб той приїхав до жінки.

Барон нічого не знав про подорож своєї дружини, яку дуже любив: він відвіз її на теплі води і залишив там, бо сам мусив кудись виїхати. Коли баронеса захворіла, то ніхто з людей барона не знав, де пан і куди треба писати, щоб його викликати.

Тим часом обидва господарі повернулися разом із паном інженером, добре зваживши й прийнявши всі його поради.

Градський попросився з інженером перед хатою, подякував як належно, а Блашко пішов із ним далі. Інженер, спинившись, звернувся до Блашка:

— Хочу я вас про щось запитати.

— Питайтеся, будь ласка, — сказав здивований мірошник.

— Петро освідчився мені, що хотів би просити вас, аби ви віддали за нього вашу дочку, та боїться, що ви відмовите йому, бо він бідний, а до того ж і походження невідомого... Що б ви йому відповіли?

Блашко спохмурнів. Він зовсім не думав про те, що Маруся могла б вже вийти заміж: вона йому самому була потрібна на господарстві, та й звик він до неї, як до хліба насущного. Завжди він думав, що коли б уже так мало бути, то він радший був би за Мишка її віддати, щоб усе й надалі залишалось вкупі: і люди, і господарство. Бачачи, що Блашко насупився, інженер і собі спохмурнів і сказав:

— Здається, Петро не помиляється, думаючи, що ви не віддасте за нього дочки... Але що ви маєте проти нього? — запитав він холодно.

— Та чого б його тій Марусі заміж йти, пане добродію? Коли вже правду казати, не маю нічого проти цього парубка, бо він дуже й дуже на краще змінився, але ж багацько є й інших дівчат, а у нього, до того ж, ніби й потреби такої нагальної немає, щоб потребував собі жінки на допомогу в господарстві, — засміявся Блашко злостиво.

— Виходить, що головна перешкода — це його вбогість? — спитався інженер.

— Та почасти так! — сказав мірошник. — До смерті своєї я нічого дочці дати не можу, а що ж вони розпочнуть із голими руками? Маруся не звикла на поденну ходити, а Петро з свого ремесла не здужає й собі гаразд заробити на хліб.

— Ну, а що, якби Петро та мав певну суму грошей і тоді почав би вашої дочки домагатися? Віддали б її, га?

— Щось він має дуже доброго адвоката в вас, пане добродію! — розсміявся Блашко. — Коли б вона на це пристала і коли б я знав, що буде їм удвох добре, то чому ні?

— Дайте мені руку на те, щоне віддасте її за кого іншого, коли б вона за Петра забажала, а я вам обіцяю дати йому таке місце, що він зможе як слід забезпечити свою родину.

Блашко, замислившись, подав йому руку, думаючи при цьому з властивою словацьким селянам недовірою: «І які в тих панів бувають примхи!» І хоча пан інженер не просив Блашка мовчати про цю розмову, він і так не розповів би нікому про те, що почув.

Петро лежав у садку на траві й не зауважив був, як підійшов пан інженер, поки той не поклався й собі поруч із ним.

— Одяг собі попусти! — перелякався Петро.

— Велике лихо! Мені легше собі нове справити, ніж тобі, а ти ж свого не шкодуєш?

— Я собі сам нове зітку, а ви мусите собі купувати! — посміхнувся Петро.

— Чи вже ж ти так своє ремесло любиш, що ніким іншим і бути б не хотів, як тільки ткачем?

— А ким же я міг би ще бути? — відповів Петро, щиро здивувавшись. — Я своє ремесло ціную, хоча й правда, що воно не багато мені приносить. Я собі так гадаю: апостол Павло теж був ткачем і теж більше за мене не мав, проте себе й інших годував.

— Ну, мабуть, все-таки більше від тебе мав! — сказав інженер усміхаючись. — Я думаю, Петре, що ти можеш з одруженням іще почекати. Напевно, ти був би для Блашка кращим зятем, коли б став перед ним з повнішими руками. А проте можеш порозумітися з Марусею, — казав він далі, зауваживши, що Петро трохи зблід. — Коли вона тебе любить, то охоче почекає і два, і три роки. Обоє ви ще такі молоді!

Петро зітхнув із полегшенням, але потім замислився і сказав:

— Я й за три роки не надбаю стільки, щоб дядька задовольнити, якщо він мені з християнської любові не віддасть Марусі.

— Помиляєшся! Коли моєї поради послухаєшся, зумієш Блашка задовольнити!

— А яка ж ваша порада? — підхопився Петро.

— Зі мною поїдеш.

— З вами? Куди ж це?

Інженер потер долонею лоба.

— Подорожуючи по Німеччині, чув я про такі християнські установи, в яких можуть вчитися віруючі, навіть прості селянські хлопці. Я б хотів тебе до такої школи на три роки віддати. Там навчився б ти чужої мови, одержав би загальну освіту; потім я постарався б знайти тобі добру посаду з добрим утриманням. З того б ти мав дві користі: перше те, що засвоїв би в такій школі ще глибше правду Божу, а друге — мав би, за моєї допомоги, таку посаду, щоб проповідувати людям про Христа.

— А чи приймуть мене? І хто ж за мене платитиме? — допитувався здивований Петро.

— Той, хто тебе відвезе туди!

— Ви, пане? Так як же я можу таку жертву прийняти? Я ж вам чужа людина!

— Але ж ти чув, що сьогодні вранці Степан казав: християни повинні робити добро ближнім, як це Христос робив. Я в житті своєму не зробив нічого доброго, а я ж християнин!

— Нехай вас Господь Ісус винагородить за ваш намір, добрий пане. Але ж це вам занадто багато коштуватиме!

— Ніхто ніколи того не відає, що станеться, — сказав інженер. — Може, на схилі віку я від тебе більше дістану, ніж витрачу тепер на твою освіту.

Серце в Петра затремтіло від радості. «Пан інженер мав рацію; не можна наперед знати, хто кому на що може придатися», — подумав Петро про себе і додав голосно:

— Правда, ви не маєте сина, котрий би про вас, як постарієте, міг би піклуватися, а я не маю батька. Коли ви тепер мені допоможете, то Бог дасть, що й я вам колись також у пригоді стану.

— От і добре! Значить, поїдеш зі мною? — в тому запитанні тремтіла ледве прихована радість.

— А чому ж би то мені не поїхати? І не тільки задля придешньої посади: з Божою допомогою я б і з свого ткацтва про-

годував би Марусю, але ви казали, що я б міг вчитися, здобути освіту, а цього я прагну найгарячіше, бо хотів би нести людям правду Слова Божого, та не вмію! Але, — завагався він несподівано, — що ж із матір'ю буде? Ми ж мали хату перебудувати!

— А як би довго те будівництво мало тягтися?

— Та так, якихось там шість — вісім тижнів.

— То будуй собі спокійно! До школи тебе раніше, ніж восени, не приймуть; отже, починай відразу взавтра. Обміряємо все, зробимо план! Ходімо ґрунт подивимось!

Вони підвелися, але не пішли і нічого не зробили.

— Он Степан іде! — вигукнув радісно Петро, побачивши, що наближається приятель.

— Як там бабуся? — запитав він у нього.

— Добре, дякувати Богові! А я до вас оце, пане інженере!

— До мене?

— Так. Чи ви часом не барон Райнер?

— Так, але навіщо вам моє прізвище?

— Та вас усюди шукають, тільки не там, де ви справді знаходитесь.

— Мене шукають? Хто? — інженер випростався, здивований.

— Та секретар ваш, пане; він не знає, куди йому треба надіслати повідомлення про те, що баронеса Райнер лежить у Підградді тяжко хвора.

— Моя дружина? — інженер підбіг до Степана, вражений звісткою. — Де ж вона?

— Та в Підградді! Будь ласка, прочитайте, пане, цього листа від мого приятеля — тоді ви зрозумієте; я зараз же побіжу коні запрягати, щоб відвезти вас на залізницю. Ми ще на швидкий поїзд встигнемо.

— Поспішай, голубчику, щоб не було пізно! — гукнув інженер услід Степанові. Блідий, як стіна, зсунувся він на землю й не читав, а ковтав слово за словом з поданого йому листа, довідаючись, як і чого жінка покинула дім і в якому вона стані.

Прочитавши листа, він залишався сидіти на землі, немов зачляк від розпуки. Коли, розчудившись, Петро нахилився до ін-

женера, той обійняв його і зітхнув так глибоко, що Петра проїняло до самого серця.

— Не вдавайтеся вже в такий відчай! — заспокоював його. — Господь Ісус може допомогти, і пані баронеса одужає. Помолімось за її здоров'я?!

— Так, моліться, моліться! Бо коли вмре, то я не знатиму, що й робити! І чому я її саму на водах покинув? Чому я не поклався відвезти їй звістку, по яку, власне, сюди й приїхав? Поїхала сама, така хвора і так далеко, а ще й стільки зворушень пережила! Зустрітися з сином і потім відразу знову розлучитися! О, як я тебе розумію, бідна моя Натале, як я тобі співчуюю!

— Але що ж це я роблю? — скрикнув він через хвилину, опановуючи себе. — Треба швиденько зібрати речі, вже так мало часу залишилося, а я за всяку ціну маю бути сьогодні ж у Підградді!

Петро ніколи не припустив би, що пан інженер так раптово зникне з Дібровки і що його відкличуть такі сумні звістки. Увечері в Градських він гаряче молився за хвору пані Райнер.

Чи буде вислухана його молитва і як буде вислухана? Молилися за те, щоб одужала, але є два здоров'я: тимчасове й вічне...

У священика

Чудовий день сяяв над Дібровкою. Чисте й прозоре склепіння небесне підіймалося над головою Степана, що йшов попід лісом, у якому голосно кувала зозуля. Свіжа, мов умита, зеленіла рунь нив, повз які він проходив. З борозен то тут, то там злітали вгору пташки. Далі дорога вела вздовж струмочка, над яким співали солов'ї.

У золотих променях вранішнього сонця розляглося перед ним містечко М., оточене пагорбами, на яких лежали три цвинтарі. Коло першого з них була гарна каплиця й «хресна путь». Другий цвинтар, що був проти першого, обнесено було муром,

що вже почав руйнуватися, а вело до нього багато східців, що йшли аж до старої вежі ще з гуситських часів. Ніби готові до бою, стояли один проти одного ці два цвинтарі, але сповнені були спокою й, здавалося, говорили: «Тут край усякій боротьбі, тут усі між собою рівні! Прах обертається на прах!» Третій цвинтар було обнесено новою огорожею, але вигляд його нівечив рів, що тягнувся впродовж огорожі. Не було на ньому й знаку хреста, ніби щоб зазначити, що тут і ймення Христового не згадують. Це було єврейське кладовище. Навкруги не було ані дерева, ані кущика — панувала тут пустка, як у серцях і в душах народу, якому той цвинтар належав. Поміж тих притулків мертвих, які вже чудово знали, що є істина, розляглося містечко, серед якого в тіні дерев струменіла річка. Перед малими будиночками, мало не всюди, були малі садочки, а за тими будиночками тяглися великі сади, які саме в цей час буйно квітували. В кінці містечка стояла оточена деревами лютеранська церква, а перед нею, серед старих лип — дім священика й школа.

Яким гарним видавалося містечко у цей лагідний, свіжий ранок. Насолодою було дивитися на нього. Степан зупинився, і коли дивився на прекрасний краєвид, на обличчі його промайнув вираз смутку. Та й нічого дивного! Він ішов, щоб виправдатись перед пастором, пояснити, що був провідником людей на шляху до Бога, від Якого вони були відступили і про Якого так мало думали, ніби Його й зовсім не існувало.

Знявши кашкет, молився він із глибини душі за свій народ, за мешканців містечка і за громаду, до якої належав. Молився, щоб Бог дав їм пізнання правди, щоб визволив їх від облуд і невільництва гріховного. За себе він просив Бога, щоб Він його просвітив для розмови зі священиком. Пішовши потім далі, він затримався тільки перед лютеранською церквою, дзвони якої саме почали дзвонити, ніби хотіли його привітати. Мала розпочатися рання служба.

Хлопець увійшов до Божого дому. Як давно вже не був він у ньому, а на ранній службі не бував іще ніколи.

Розглядаючись навколо, він мимоволі думав, що ті, хто збудував цей дім для себе і своїх нащадків, певно, ніколи не перед-

чували того, що на тому місці наслідувачів Христа назвуть «відступниками» і що до Господнього Престолу будуть допускати злодіїв, облудників, гультаїв, п'яниць — таких, що з церкви йдуть просто до корчми і тільки ввечері повертаються додому.

При тій думці опанував Степаном такий смуток, що він, зігнувшись на лаві й підперши опущену голову руками, гірко плакав.

Тим часом «вірні» збиралися. Увійшло шість жінок і двоє чоловіків; по їхніх обличчях неважко було відразу вгадати, кому вони звичайно служать. Прийшло також кілька жебрачок. Церковний служка сів коло вітваря. Молодий вчитель пішов на хори, а за ним — школярі. З-за вітваря чути було, як покашлює настоятель.

Вчитель сів за орган, і відразу почувалася мелодія грайливої пісеньки:

«Горко зелена, зеленися —
Мила хороша пригорнися!»

То була пригравка, а по ній заgrimів хорал: «Тобі честь і хвала». Але пригравка, видно, вчителю подобалася більше, бо награвав він її жваво, з почуттям, тоді як хорал грав мляво, ліниво. Жінки співали ще повільніше, ніж органіст грав, служитель не встигав і за ними, а школярі на хорах кричали з усієї сили й випереджали всіх.

Степан не мав при собі молитовника, але знав цей псалом напам'ять, і його повний голос звучав чисто, як дзвін, коли він співав разом з іншими.

Забувши про цілий світ, Степан співав своєму Богові від щирого серця. Він зовсім не помітив, що баби почали підштовхувати одна одну ліктями й перешіптуватися, а служитель озиратися. А Степан співав, думаючи тільки про Бога. Хто ж, як не він, потребував сьогодні найбільшої допомоги від Бога? «Коли помиримося з настоятелем, коли він визнає за нами право без перешкод служити Богові і славити Його, то я всіх намовлю на те, щоб завтра пішли всі до служби Божої, щоб не було в церкві так порожньо».

Так думав Степан, поки люди шукали в пісенниках іншої пісні.

Із серцем спокійним і сповненим бажання помиритися чекав Степан виголошення Слова Божого. Він не прийшов сюди для того, щоб критикувати настоятеля. Навпаки, він з подякою прийняв би від нього кожне слово. Але через те, що людей в храмі було дуже мало, то настоятель взагалі не виголосив проповіді, а тільки прочитав дві довгі молитви та ще одну віршовану.

Як кригою вкрилося Степанове серце. Видно було, що священник не молиться: він зовсім не думав про те, що говорив, а отяжілим, байдужим голосом вичитував молитви, потім проказав «Отче наш», поблагословив людей і, поспішаючи, зійшов з амвону.

Виходячи з церкви, Степан думав: «Чи ж варто заради такої служби йти у таку даль?» Замислившись, пригнічений і сумний, він увійшов до парафіяльного дому і за кілька хвилин був прийнятий священником.

— Що тобі треба? — сказав настоятель Градському, про прихід якого його попередили.

— Прийшов до вас, панотче, як до духовного пастиря нашої громади, — відказав Степан і спрямував свої поважні очі на товсте обличчя настоятеля.

— До мене? Я ж чув, що люди мають в тобі нового апостола, — він презирливо посміхнувся, і Степан від цього зачервонівся. — Я чув, що ти вже такий вчений, що нашого храму тобі замало і ти мусиш новий закладати. І такий ти гарний синочок, що призвів свого батька до того, що той мусив батога на тобі зламати. А проте здається мені, — вже вигукнув настоятель, так що жили йому на скронях понадималися, а очі забігали і аж заблищали від гніву, — здається, кажу, що батькова наука ні до чого не придалася, бо тебе не поправила, а тільки укріпила в твоїй впертості. Хотів би я тільки знати, чого ти до мене прийшов?

Відкинувши волосся, що спадало йому на чоло, Степан сказав:

— Прийшов я до вас запитатися, що ви такого проти маєте і що я вам такого лихого заподіяв, що ви й тепер гніваєтеся? Адже у Слові Божому сказано, що духовні мають тих, що схибили, напутувати на правдиву дорогу.

— Чи я в тебе, дурного, маю Слова Божого вчитися? Ти питаєшся, що я проти тебе маю? Чи ж це не ти приніс отруту до наших спокійних гір? Хіба ж не ти розповсюджуєш сектантство й відступництво? Чи ж ти цьому перечити будеш, у вічі мені дивлячись?

— Не розповсюджую я ані сектантства, ані відступництва, але бачу, що вам про мене брехні наговорено, може, й несвідомо. Тому я й прийшов, щоб розповісти вам правду. Будь ласка, вислухайте мене, приділіть на це хвилину часу, і коли видасться, що я помиляюся, спрямуйте мене на добру путь.

У голосі і в рухах хлопця було щось таке зворушливе, що священик опам'ятався. Розсівшись в кріслі, що аж хруснуло під його вагою, він сказав:

— Ну, кажи, тільки недовго, бо часу не маю!

Степан почав із того, як повернувшись із війська, став він читати Слово Боже зі своїм дідом, і як інші пристали до них. Розповідав чисту правду. Згадав також і про свою хворобу й про те, як тоді гурт прихильників Слова Божого збільшився. Казав далі, що люди ці збираються щонеділі рано-вранці, перед Службою Божою, на молитву, а хто хоче до церкви піти, той завжди ще має час для того; вечорами ж по суботах та неділях читають Слово Боже, міркуючи над ним та співаючи побожних пісень.

— Чи ж можете, панотче, сказати, що ми щось лихе робимо? — сказав він в кінці зі щирістю. — Адже у Святому Письмі говориться: «Вивчайте Святе Письмо». Хіба ж наші батьки цього ж самого не робили? Де ж тут єретицьке відступництво? Як же може бути відступником той, хто правди шукає? Благаю вас, не давайте себе в оману ввести: не сектанти ми й не відступники — любимо ми Слово Боже, кохаємося в ньому й хочемо у згоді з ним жити, як християни, так, як Христос того в Євангелії бажає.

Степан говорив зі спокоем, який має тільки той, хто глибоко переконаний. Кожна неупереджена людина мусила б, слухаючи його, переконатися.

Покашляючи, священник відповів:

— Читання Слова Божого — річ похвальна й для кожного християнина обов'язкова. Але збиратися для цього по кутках, коли церква є, — це вже початок сектантства. Чому ви до церкви не ходите? Чи ти вже за такого мудрого себе вважаєш, що й священника не потребуєш?

— Ходив я до церкви, — сказав Степан відверто, — але по дорозі мене ганьбили й хотіли бити, а в самій церкві навіть під час молитви не давали спокою; тому я й покинув до церкви ходити. Потім прийшла моя хвороба, а з того часу, люди мені казали, в церкві завжди проти «відступництва» виступають. В тих «відступниках» люди мене й моїх друзів убачають, бо мене першого так прозвано. То як же я міг ходити до церкви? Чи ж не більше я благословення дістану, коли сам для себе над Словом Божим поміркую та іншим його витлумачу?

— Витлумачу! Витлумачу! — вигукнув священник. — Як ти там можеш тлумачити? Ледве читати вмієш, а вже хочеш Слово Боже тлумачити!

— Всі від Бога навчаться! — відповів Степан словами Священного Писання. — Не тільки священник має право читати Біблію: Отець Небесний всім нам дав Своє Святе Слово. А навіщо ж би Він був його нам давав, якби ми його не могли розуміти? Е, ні! Господь каже, що хто хоче виконувати волю Його, той зрозуміє, чи та наука від Бога походить, чи він сам від себе це каже. Тому-то кожен, хто волю Божу хоче виконати, може й науку Христову зрозуміти!

— Ну, може, ти щось там і розумієш, але для чого іншим викладати? — сказав священник, важко підводячись. — Коли що розумієш, то й тримай при собі!

— Е, ні! Не так нас Господь Ісус навчає, — із запалом відповів Степан, і очі його заблищали. — Адже Він каже: «Навчайте Євангелію кожне створіння». Не хотів би я, щоб про мене сказав коли-небудь Христос, що я був німим псом, що гавкати не вмів.

— Що? Думаєш, може, що слова: «Навчайте Євангелію» — до тебе стосуються? Хіба ж це не наше, цебто духовенства, завдання?

— Апостол Павло каже, що всі ми — царствене священство. Тому кожний, хто вірить, має обов'язок свідчити про Ісуса. Ваша справа, панотче, — говорити про Христа з амвону, якщо Він вам явився, а наша — возвіщати Його в лісі й на полі, у садах і в домах! Коли б усі християни та були справжніми, що до Бога навернулися, дітьми Божими, хіба б тоді в М. було б стільки пропащих, як тепер? Хіба б вони не пізнали істини, яка б їх врятувала? Тому, хто вже вірить у те, що гріхи йому простилися, хто набрав певності в тому, що спасеться, тому не можна мовчати, бо його стосується слово: «Йди й проповідуй!»

— А хіба ти вже маєш прощення гріхів? Чи ти вже викуплений? — спитав священник, схопивши Степана за плече й дивлячись йому в очі, немовби хотів зазирнути в його душу.

— Богу дякувати — так! — відповів хлопець, радісно випроставшись. — Отець Небесний прийняв мене під свою милість заради Ісуса Христа. Я викуплений, а тому, коли бачу, що навколо мене люди в гріхах потопають, як я колись потопав, то не можу мовчати про те, що коли вони не навернуться, то назавжди загинуть. А Господь Ісус хоче їх під Свою милість узяти й спасіння їм дати... Тому я не перестану аж до смерті кликати: «Йдіть до Господа Ісуса! Він хоче вас помилувати, як мене помилував, і вас врятувати, як і мене врятував».

Священник і руки вгору підняв:

— І хтось мені казатиме, що це не відступництво?! Яка пиша фарисейська! Гріхи йому прощено, а він — спасенний! Та звідки ти маєш певність, що гріхи тобі прощено? Як же ти доведеш, що тебе врятовано? — вигукував він, тупаючи ногами.

— Певність? — спитав здивований хлопець. — А як ви можете питатися про це? «Ти вчитель в Ізраїлі й не знаєш про це?» Отут ось, у серці, маю цю певність — там, де раніше гніздилися страшні гріхи, й у Слові Божому, яке гласить: «Пишу я вам, діти, що гріхи вам прощаються ради Імення Його». А доказ того, що я врятований: «Хто вірує в Божого Сина, той свід-

чення має. Хто не вірує Богові, той учинив Його неправдомовцем, бо не вірив у свідчення, яким Бог свідчив про Сина Свого. А це свідчення, що Бог життя вічне нам дав, а життя це — у Сині Його. Хто має Сина, той має життя; хто не має Сина Божого, той не має життя». І ще Господь каже: «Хто в Мене вірить, той має життя вічне», і ще: «Земля й небо проминуть, а Слова Мої не проминуть».

— Досить! — скрикнув священник. — Хоч би й сам Господь прийшов сюди, то не переконав би тебе. Не хочу я довше розмовляти з таким зарозумілим фарисеєм! Остаточно ти мене переконав у тому, що ти — відступник, і я тобі забороняю поширювати твою ересь у Дібровці! Не міг тебе твій батько розуму навчити, так я тебе мовчати навчу. Не дозволяю я, щоб такі фальшиві християни спантеличували наш добрий словацький народ та спокушали його на відступництво від церкви, яка береже чисту науку апостольську! На щастя, ми маємо церковні й цивільні власті, отже, наведемо порядок. Якщо хочеш уникнути кари, то мовчи й тікай геть з моїх очей!

Степан вийшов. Так закінчилися для дібровецьких «єретиків» мирні переговори. Хоч і передчував Степан, що так воно й буде, проте це його тяжко вразило й засмутило. Мав він добру волю й щире бажання уникнути того «відступництва», але до того дійшло.

Повертався він із важким серцем. Під лісом зустрів Петра, який вийшов йому назустріч; усі не могли дочекатися вістей, що їх мав принести Степан. Ще здалека Петро побачив, що Степан засмучений.

— Певно, не застав священника вдома? — спитав він.

— Коли б так! — і з цими словами Степан кинувся на траву. Приятель теж зробив був це за його прикладом, але довго не всидів, бо коли Степан почав йому все розповідати, він втратив спокій, раптом схопився і час від часу давав волю своєму гніву.

— Тепер бачиш, що я не тільки не досяг нічого, але й зіпсував справу? Настоятель іще більше на нас розлютився і ще більше тепер нападатиме на нас і підбурюватиме людей проти

нас. Щодо вас, які пізнали Господа, то я зовсім не боюся, що він зведе вас з вірного шляху; не боюся й за тих, кого Слово Боже вже вабить. Але стане він нам на заваді поширювати правду далі. Люди будуть боятися, особливо ті, що вже й тепер перед нами двері зачиняють, як це зі мною сталося, коли я хотів Скульця відвідати. Скульчиха, побачивши мене, заховалася в хаті й так двері позасувала, що я не міг і води в неї попросити. А що тепер вони робитимуть?! Бідні душі й справді повірять у те, що ми — «відступники» і не приймуть нашого благовістя. Не знаю вже, що його й робити, як про це подумаю!

— Не сумуй дуже, Степаночку, — сказав Петро, обіймаючи друга. — Ти сказав настоятелю, що він повинен виголошувати слово з амвону, отож він і буде тепер говорити з амвону, а ми — в полях і в лісах, то нас люди й почують. Побачимо, хто переможе.

Повна захвату й радості віра Петрова вигоїла Степанове серце, як життєдайна роса. Він швидко підвівся й сказав:

— Так Петре, так! Він не мовчатиме, але й ми не мовчатимемо! Дарма, що він має за собою перевагу влади, як Голіят, але ми маємо п'ять камінчиків — п'ять ран Христових, а нам цього вистачить. Не Давид подужав Голіята, а Бог, в ім'я Якого він боровся. Не ми переможемо, але Господь, коли будемо поводитися згідно Його наказу: «Будете свідками Моїми». Ми маємо бути як ті учні Ісусові, які рекли: «Бога треба більше слухати, аніж людей!»

Віддавши в спільній молитві усю справу в руки Божі, пішли обидва приятелі додому.

Як же здивувався Степан, коли Петро, в свою чергу, розповів йому по дорозі про план пана інженера.

— Не знаю, — сказав Петро, — чи після цього сумного випадку не забуде він про все? Однак я був би вдячний Богові, коли б пан інженер не забув про свій намір і коли б я міг просвітитися в Слові Божому, бо про мене настоятель дійсно міг би сказати, що я майже читати не вмію.

Хоча Петро розповів Степанові все, промовчав лише про те, що було приводом до бажання пана інженера вирядити його

до школи. Йому здавалося не гідним говорити про одруження після такої важливої розмови, хоча він не забув, що постановив був спитати ради у Степана. Не варто було поки що про те ані згадувати, ані думати.

Дещо про церковні справи

У будиночку пані Г. в Підградді збиралися люди на молитву, як звичайно, в неділю. Вже кілька тижнів минуло, як Степан був у Підградді; мала громада збільшувалася. Слово Боже не пішло марно: багато слухачів почали впроваджувати його в життя. Світ зауважив це, і люди почали казати: «Раніше не бувало того в Підградді, щоб люди збиралися Слово Боже читати».

У Підградді було трохи лютеран, котрі на службу Божу мушили ходити аж до далеких Рокован, тому до церкви мало хто вчашав, а зимою робили це тільки у великі свята. Жили люди майже без Слова Божого, і нікого не обходило, як вони живуть.

Були в Підградді люди, які ходили у Роковани до святого причастя, хоча Закону Божого зовсім не вчилися. Були й такі, що й зовсім не знали про те, для чого вони у церкву ходять. Робили те, що інші роблять, бо, мовляли, не можна ж жити без релігійних обрядів, сенс яких, однак, вони не розуміли.

Діти підградських лютеран ходили раніше до католицької школи, поки уряд не збудував державної, в якій, однак, Закону Божого не навчали. Щоправда, в газетах писалося про скорботні церковні справи, але ніхто щиро не піклувався заблудлими людськими душами.

Зібрання у пані Г. було сьогодні незвичайно чисельне, і то з такого приводу: попередньої п'ятниці прибув на базар до Підграддя диякон із М., а коли йому хтось із знайомих розповів про зібрання, він сказав, застерігаючи: «Будьте обережні! Мабуть, це таке ж відступництво, як і в нас у горах».

Люди дивувалися. Як же можна назвати відступництвом читання Слова Божого? Намовили диякона, щоб той побував на вечірньому зібранні й особисто переконався, бо кожний знав,

що дякон добре знає Святе Гисьмо. Щоярва, він любив час від часу випити, але тільки тоді, коли хтось інший платив; сам він був людиною дуже ощадливою. На весіллях, на шкільних іспитах і при всякій нагоді пив, часом пив дуже багато, але, не дивлячись на це, шанували його як людину мудру. Замолоду жив він у Південній Угорщині, де був учителем і співав на службах Божих. Такий вченій людині підградці могли вірити.

— Знаєте, — навчав він їх, — до нас повернувся із війська один парубок і привіз нову віру. Настоятель наш стверджує, що ці речі приходять звичайно з Англії. Отож той хлопець почав людей пантеличити й справді пощастило йому декого привабити до себе.

— А що ж то за віра?

— Е! Степан той запевняє, що гріхи йому відпущено, а ми всі живемо в пітьмі, але повинні навернутися до Бога й наново народитися. Ніби ми не хрещені?! Каже також, що людина не повинна грішити. Такого й десять священиків не переконають. До церкви він більше не ходить. Інші ходять, а він ні. Певно, і у вас тут щось подібне розпочалося!

Отож, кожного цікавило, що той дякон скаже, і тому таке незвичайно чисельне зібрання було тієї п'ятниці.

Пан провізор прочитав з Євангелія розділ про молодого багатія, який із сумом покинув Господа Ісуса, коли Ісус наказав йому все продати, взяти хрест свій і йти за Ним.

Потім він пояснив, що багатий юнак міг би всього досягти, коли б був вибрав Христа, а багатство своє кинув. Але через те, що багатство занадто вже до серця його приросло, не міг він його покинути й загубив себе.

Проповідник закликав людей прийти до Христа, бо крім Нього ніхто в світі їм не допоможе.

Повертаючись додому, дякон казав людям:

— Оце й він такий самий відступник, як і Степан. Бог не вимагає від людей, щоб вони все покинули, а тільки, щоб добре жили. Бережіться!

Увесь наступний тиждень кружляли по Підграддю різні чутки. Багато людей прийшло на зібрання тільки з цікавості. Всі чекали пана провізора.

— Будемо молитися, — сказав провізор до учасників зібрання. — Хто хоче, той може молитися про те, що йому найбільш потрібне. Всі разом помолимося про здоров'я матері одного з моїх друзів: вона тяжко захворіла, і приятель мій просить мене про це.

Пані Г. теж була на зібранні й плакала, коли пан провізор гаряче молився за хвору. Плакала також і молода дівчина, яка грала на органі. Прибовська молилася за своїх хазяїв; одна удова — за своїх дітей; Аничка — за душі, які ще не знали Христа; Єндрек з аптеки молився за те, щоб інші молоді підградці теж навернулися до Бога. Наприкінці молилися голосно два чоловіки, католик і лютеранин, про любов до Господа і прощення гріхів!

Ті, що не могли молитися, а відчували себе грішними й потребували на викуплення, поверталися після молитви в смутку. Ті ж, котрі вважали себе за праведних, казали один одному: «Диякон правду каже — це дійсно еретики й відступники».

Так ця назва й залишилася назавжди за малою громадою!

Коли люди розійшлися, молодий провізор залишився з тими чоловіками, що молилися за прощення гріхів. Той, що був лютеранином, не вмів ні читати, ні писати. І ніхто не сказав йому, сердешному, що він потерпає від гріхів, що існує Бог, Який його любить, що він грішник, який не знає Бога й Христа, як отой словацький дядько, який, повернувшись у Велику П'ятницю з костьолу, сказав жінці: «Знаєш, жінко, — хтось помер! Панотче таку гарну промову виголосили, що я аж заплакав». Сердега навіть уяви не мав, що мова йшла про Христа, Сина Божого, Який за нього ж вмер на хресті!

Коли цей сіромаха увірував у Бога і з рук Його прийняв прощення гріхів, і коли провізор обійняв його, кажучи: «Хай Господь Ісус допоможе вам розпочати нове життя: тепер вже ви не собі належите, а тільки Йому», — він заплакав з радощів, мов дитина. Другий, католик, плакав разом із ним. Багато років намагався він наблизитися до Бога за допомогою добрих справ, постів та ходіння на прощу, але, не знаючи Ісуса, не міг він без Нього отримати відпущення гріхів.

Вже давно обидва вони відвідували зібрання. Зрештою, вчора посвітлішало у їхніх душах, і вони були щасливі, що могли сьогодні прийти й відкрити серця свої Богам.

Після того, як вони пішли, провізор сів дописувати розпочатого листа. Лист той був великий, адресований до місіонерської школи у Німеччині.

Потім він витяг із бокової кишені листи, що надійшли, й заходився їх читати. Перший був короткий, і в ньому йшлося тільки про щасливий приїзд приятелів до Горки. Останній лист був від Рокованського настоятеля, і зміст його був такий:

«Шановний добродію!

Займайтеся своїми медичними справами і не втручайтеся до моєї справи. Те, що ви кажете про необхідність євангелізації краю, все це тільки гучні фрази. Ми маємо церковні приходи і не допустимо, аби миряни, які не відомо до якої секти належать, дурили наш побожний словацький люд.

Коли ви думаєте, що вас покликано за апостола, то їдьте собі до Африки; ми так само, як і католики, будемо дуже вам вдячні, коли ви дасте нам спокій.

Ви пишете, що лютеранам далеко ходити у Роковани до церкви. Це правда. Та що вдієш? І наші предки мали тільки ці три лютеранські церкви, і вони до них ходили, то таку відстань можуть здолати й богобоязкі мешканці Підграддя.

От і все! Сподіваюсь, що ви врахуєте це. Якщо ж ви не викинете із голови ці реформаторські думки, то я змушений буду вдаватися по допомогу до влади. З глибини душі ненавиджу будь-яке сектантство й таємні зібрання та товариства. Бережіться, якщо зважиться подібні речі ширити в моїй парафії. Настоятель».

Перечитавши цього листа, Урсин схилився на коліна й молився за автора листа, за церковні приходи «віруючих», за «побожний» люд словацький і, нарешті, за себе — щоб не довелося йому під примусом припинити поширення Євангелія.

Чотири тижні проминуло з того дня, коли Степан ходив до настоятеля, щоб порозумітися, і був так недобре ним прийнятий.

У лісах і на луках багато що перемінилося: весняні квіти відцвіли, глід і шипшина вбралися в свої запашні шати.

У Дібровці людям не бракувало праці. Блашки перебудували свій млин, Петро добудовував хату, а Градські допомагали і тим і другим. При тому робота кипіла й у полі й по сіножатях, а крім того треба було, коли випадав на те вільний час, звозити й зносити дерева з лісу, поки не мине визначений на те строк.

Але ніколи у мешканців Дібровки праця не посувалася так добре. Бог послав гарну погоду, і люди працювали гуртом. Раніше за всіх прокидалися Степан, Мишко, Петро, Маруся, Андрій та Бетка Градська. Робота горіла у них в руках. Перед початком вони всі разом молилися. Степан прочитував розділ із Біблії, над яким вони потім міркували, не раз обмінюючись своїми думками. Дорогою й під час праці співали. Коли згодом надходили старі, то заставляли їх завжди в такому радісному настрої, що й на них самих поширювалася веселість молоді.

Дивувалися з цього люди, особливо майстри, що працювали в Блашків та Петра. Виходило, у «відступників» справді була якась особлива віра, яка змогла так згуртувати людей і змінити їхнє життя.

Майстри були людьми чужими і їм видавалося дивним, чому люди зневажають тих «мрійників», — не почули вони від них жодного лихого слова і, дивлячись на це, говорили поміж себе: добре б, якби ми всі були такими.

Найбільше дивувалися вони Градському, який до того змінивсь, що впізнати його було не можна. Давніше бував він частенько п'яний, а тепер дивитися не міг на горілку. Давніше гнав дітей на роботу і не давав їм відпочинку, і якщо праця йшла повільно, то лаяв їх на чому світ стоїть. Тепер сам намовляв їх на запрацьовуватися. Особливо Степана жалував як тільки міг: вишукував для нього якнайлегшу працю, бо хоча Степан і одужав, та колишня сила до нього ще не повернулася. Жінки бідкалися, що Степан вже ніколи не зміцніє і що він усе життя буде відчувати, що страждав за Христа.

Градський часто замислювався, і якби Степан та Маруся не розважали його, то, могло статися, за цілий день і слова б не вимовив, хіба тільки те, що через роботу треба сказати.

Тепер він перший вставав з-за столу після обіду чи вечері, аби скоріше прибрати, щоб можна було читати Слово Боже, незалежно від того, чи був у хаті хто чужий, чи ні.

Коли одного разу помітив, що жінка хотіла була спродати трошки збіжжя без його відома, зморщив чоло й сказав: «Адже я від тебе нічого не замикаю; навіщо ж ти мене ошукуєш і Бога ображаєш? Досить вже довго ми Його ображали, час перестати!»

Градська засоромилася, але не хотіла в тому признатися.

— Бач, яким побожним зробився, — сказала кепкуючи. — Я не винесла з хати стільки, скільки ти до шинку!

— Нема куди правди діти, — погодився він, — але тепер я не роблю цього, і ти покинь робити!

Коли б раніше насмілилася вона так до нього відізватися, ото б він наробив галасу!

Градська похвалялася, що чоловік її змінився, але вона не розуміла його. Із зовнішнього боку й вона сама дуже змінилася, бо не хотіла від дітей відставати, але серце її залишалося незмінним. Зміна ж Градського була глибока, можна було сказати, що він щодня робив крок уперед, на краще. Спав він тепер у клуні, а тому ніхто не відав, скільки ночей провів він у роздумах і молитвах. Чим більше просувався він до Бога, тим страшнішим видавалося йому його минуле грішне життя.

Чуючи, як Степан читає й пояснює Слово Боже, він радів, але слова Святого Письма кололи його, як вістря ножа.

Два рази ходив він до церкви, шукаючи полегшення й допомоги, але з часу відвідин Степаном настоятеля у церкві вже не лунало Слово Спасителя: «Любіть один одного», але щонеділі настоятель кидав громи й блискавиці у «мрійників» із Дібровки. Люди в церкві злостиво сміялися, а дорогою додому мусив Градський наслухатися багато лихих наклепів на свого сина.

Сталося так, як Степан пророчив: люди тікали від «мрійників», як від зарази. Коли люди зустрічалися, то питали один одного: «А що, може й ти хочеш мрійником зробитися?»

Мишко, який завжди ходив із батьком до церкви — бо Блашко казав, що не треба ні на що звертати уваги, що все якось впорядкується, — вертався додому завжди один, ніби ніколи в житті не мав приятелів серед молоді. Здалека тюкали на нього, а коли наздоганяли, то насміхалися. Степана називали «дїбровським настоятелем», Петра — «паном учителем», а Мишка — «дяком». Питали в нього, чи багато зібрав «до карнавки» і чи скоро дзвони повісять на новій дзвіниці коло млина? Тому він завжди повертався додому сумний.

— Для чого ти до церкви ходиш? — казав Петро. — Ну що тобі з того, що вас батогом виженуть, як «мрійників»? Про Господа Ісуса первосвященики теж казали, що Він людей зводить. Коли належимо до Нього, то що нам шукати серед таких «святих» людей? Їхня «чиста» і «свята» церква, в якій вони сварять-ся й інші негідні речі роблять, навіть і для розбійницької печери не надалася б.

— А для чого ж тоді її наші батьки збудували? — не здавався Мишко.

— Та, певне, вже не для того, що там тепер з амвону промовляється! Мені вслід кричали, що я вже будую школу. Я тільки розсміявся. І ти даремно гніваєшся. Коли б ти від щирого серця любив Господа Ісуса, то не зважав би на їхні слова!

Мишко йшов до Христа дуже повільно, бо треба перше багато пережити, поки дійдеш до рішучості все віддати за Христа, особливо ж пошану й повагу від людей.

Траплялося й інше, про що приятелі багато один з одним розмовляли. Вони часто згадували «Петрового благодійника», як вони нарекли пана інженера. Наступного дня після від'їзду інженера померла його дружина.

Петро й Степан щиро поділяли горе пана інженера і вирішили поїхати на похорон. Вони прибули туди, коли велика юрма народу стояла біля будинку. Два пастори з Рокован і з М. відправляли службу й вичитували Слово Боже. Було відспівано два хорали, промовлено молитви, після чого небіжчицю відвезли на залізничну станцію. Петро вліз на камінь, з якого міг бачити всіх родичів померлої баронеси. З жалем поглядав він

на них, охоплених горем, а найбільше вболівав він за пана інженера.

Стояв той коло труни непорушний, ніби з каменю викресаний. Здавалося, що він несвідомий.

Петро жалкував, що не може підійти до нього й сказати йому, як глибоко йому співчуває. Та й стояв він занадто далеко від пана інженера: куди вже там було йому, бідному селякові, наблизитися при всіх до такого пана!

Петрові хотілося, щоб пан інженер хоч поглянув у його бік. Довго він чекав, і його бажання справдилося. Під час другої молитви пан інженер підніс очі догори, і Петро бачив, що пан інженер його зауважив. Петро намагався поглядом висловити своє співчуття і йому це вдалося. На скам'янілому обличчі пана інженера відбилася зворушення: він поглянув на Петра з таким смутком, а разом і з такою вдячністю, що навіть згадуючи той погляд, не міг Петро втримати сльози.

Коли співи скінчилися, і люди рушили до станції, Петро пішов разом з усіма, проте інженера вже не бачив. Зі станції обидва приятелі повернулися до міста, щоб відвідати пана Урсина. Довелося почекати на нього. Коли він прийшов, то дуже зрадів обом:

— Господь Ісус вас прислав, — казав він, — щоб мене зміцнити.

Було видно по ньому, що потребує він підтримки — такий він був втомлений та смутний. Урсин попросив Степана, щоб той прочитав із Святого Письма і пояснив. І Господь Ісус дав Степанові такий дар до проповіді, такі живі слова, яких перед тим Петро ніколи від нього не чув.

Коли потім усі втрьох молилися, Урсин сказав:

— Який же безмірно благий наш Господь! Він бачив, що душа моя прагне підтримки, і якби Він вас не прислав до мене, я б піддався. Через це Він і натхнув вас думкою прийти сюди.

Тоді вони розповіли Урсинові про наміри пана інженера щодо Петра. Це його зацікавило й дуже. Коли Петро висловив побоювання, що в своїм великій горі пан інженер забуде про все, Урсин цілковито його заспокоїв.

З того часу Петро очікував звістки від пана інженера з дня на день.

Друге, що хвилювало друзів і що вони обговорювали, торкалося сина аптекаря — Миколи Коримського. Після смерті матері його відвезли в Боровиці, де Степан, а потім Петро часто його відвідували. Був він такий слабкий, що без сторонньої допомоги й ходити не міг. В останній тиждень Степан і Петро виносили його часто до лісу, де він почував себе краще. Любив він їх обох, особливо Степана; вони теж навідувалися до нього дуже охоче. Від нього довідався Степан, що пані Райнер помирала, як дитя Боже. Звістка ця дуже їх втішила й заохотила до гарячішої молитви за пана інженера, щоб і він зміг пізнати Господа Ісуса і мати надію, що зустрине дружину свою в вічності.

Любов, біль і перемога

Вечоріло. Степан повертався додому з Боровиців, куди ходив провідати бабусю. Він задумливо йшов лісом. Багато про що треба було йому подумати. Чув він, що аптекар Коримський, який був багатою людиною, хотів продати свою аптеку Урсинові на вигідних для того умовах. А Микола Коримський запропонував Степанові за свій кошт побудувати приміщення для зборів.

Степан радів, що так добре складаються справи Урсина. Брат Урсин справді довів, що для слави Божої може знести будь-яку долю, не відрікаючись від Господа, але тепер, у доброті, зможе послугувати до слави Божої ще більше.

Думав він також і про те, як одного дня завітала до Миколи Коримського приятелька його сестри, і як молодий Коримський дивився на неї, коли вона йшла. «Вона йому так само дорога, як мені Маруся, — сказав він собі. — І я теж щасливий, коли бачу Марусю. І як це воно робиться, що Господь вкладає нам у серце таку велику любов до певної людини? Щоправда, дяку-

вати Богові, я всіх людей люблю, і все для них готовий зробити, але ж Маруся — це зовсім інше».

Раптом Степан зупинився. Він саме проходив повз водоспад і папірню. Тут після кількох років розлуки він уперше розмовляв із Марусею. Тут він їй засвідчив, якої любові зазнав він від Христа. Як же тут усе перемінилося!

Тоді навколо води висіли крижані рогульки, а тепер вона шуміла радісно й буйно, мов живе срібло, у руслі, що обросло квітами й соковитим зеленим листям. Тоді сніг вкривав дерева, а тепер стояли вони, пишаючись своїм зеленим вбранням; тоді було так тихо, що чути було власне дихання, тепер кувала в лісі зозуля, шпаки насвистували, дзвеніли бджілки. Метелики з різнобарвними крильцями з тихим шелестом мерехтіли в повітрі, пурхали з квітки на квітку, а під деревами повзали кольорові блискучі жуки.

Усюди буяло життя! «Оце проминула пора дощова, дощ ущух, перейшов собі він. Показались квітки на землі, пора соловейка настала, і голос горлиці в нашому краї лунає! Смоква випустила свої ранні плоди, і розцвілі виноградини пахощі видали. Уставай же, подруго моя, моя красна, й до мене ходи!» (Пісня над піснями 2:11-13).

«Про що це я думаю? — перервав себе Степан, хитаючи головою. — Адже це образ Небесного Нареченого й Церкви. Так тільки Він може промовляти до людської душі. Як же це я міг застосувати ці слова до людських почуттів?!»

Закривши обличчя руками, він шепотів: «Прости мене, Боже! Не моя це провина, що в мені — така сама весна, як навколо мене. Я думаю, що й це від Тебе походить!»

Коли хлопець стояв отак, каючись за свавілля думок, тут же коло нього, в кущах, соловейко почав свою солодку пісню кохання. Мимоволі погляд Степана впав туди, звідки залунала чудова мелодія, і в ту ж хвилину в очі йому впало прегарне гніздечко серед віття над водоспадом: схиливши голову набік, сиділа в ньому самичка, а над нею, на гілці — маленький співак. «Кохайтесь! — подумав Степан. — В природі все дихає коханням, все, а я... Так, я знаю, що я люблю Марусю, й хотів би, щоб

вона мене любила і щоб ми належали одне одному так, як ці пташки».

Із зусиллям мусив Степан відірватися від місця, що не без підстави славалося як небезпечне, що заворожувало людей чарами кохання.

Він швидко побіг до сіножаті; за ним летіла пісня соловейка, і навіть коли він вже був вдома, вона луною відбивалася в його серці. Він ішов стежкою через луки, щоб напиться з криниці. Чистий гірський потік витікав тут зі скелі. Колись він сам прилаштував тут карафку на ланцюжку, щоб кожний міг задовольнити свою спрагу. Люди не знали, чия це справа, але благословляли того, хто це зробив.

Дика вишня над криницею розпростерла своє віття, а біля неї стояли ялини. Був то прегарний куточок серед квітучих луків. Спершись об скелю, дивився Степан на красний світ Божий, і хоча намагався думати про щось інше, думка його мимоволі поверталася до Марусі.

Долина ввижалася йому раєм, в якому жив щасливий Адам з Євою. Як же мусив Адам любити Єву, якими вони мусили бути щасливими, що могли жити одне для одного перед лицем Господнім!

Коли б на цих луках та стояла така маленька хатка, хоча б навіть менша за Петрову, коли б то була його хатка, і коли б він міг ввести до неї Марусю, як би щасливо він жив із нею за Словом Божим: «Чоловіки, любіть дружин ваших так, як Христос полюбив Церкву»!

Саме тоді, як Степан вирішив, що питає Марусю, чи хоче вона ділити з ним радість і горе — стати його дружиною, він почув шелест кроків, і уста його від здивування прошепотіли:

— Це ти, Петре?

— Так, Степане. Шукаю тебе. Не міг тебе дочекатися, — Петро обійняв Степана.

— З чого ти такий щасливий, Петре?

— Е, мені є з чого радіти. Подумай тільки — пан інженер написав мені листа!

— Справді? Як він? Чи Бог послав йому заспокоєння?

— Цього не знаю. Про себе він нічого не пише.

Приятелі не поспішаючи пішли додому.

— І що ж він тобі пише?

— Перш за все, дякує мені й тобі за те, що прийшли на похорон; він бачив нас і пише, що дуже нам вдячний. Далі пише, що брат Урсин повідомив його, нібито я побоювався, що він в своєму горі забуде про свою обіцянку, і просить мене в листі, щоб я цього не думав. Був він оце в Німеччині в тій установі, до якої мене хоче послати. Наказує мені поквапитися з будівлею: восени він сам повезе мене до Німеччини. Що ти думаєш про це, Степане?

— Не знаю, як і дякувати Богові за те, що Він так про тебе піклується й хоче, щоб ти вивчився на Його слугу. Коли я був іще у війську, я дуже хотів піти до такої школи, але думав, що спочатку мушу поїхати додому й там розповісти людям, що Господь учинив для мене. Як же мені тепер не радіти за тебе і не дякувати Господу Ісусу? Власне, я навіть і тепер не знаю, як воно сталося, що ти розмовляв про це з паном інженером.

— Я давно вже хотів тобі про це розповісти, Степане, і попросити поради, але не смів якось про це говорити, хоча й немає в цьому нічого лихого. Вернімося назад до криниці, я тобі там все й розповім.

Степан охоче погодився. Вони повернулися й сіли під вишнею. Вже був вечір. Зоря згасла. Сірий морок розпростер свої крила над світом. Друзі не могли вже ясно бачити один одного (цього, власне, й хотілося Петрові).

— Знаєш, Степане, я так сильно покохав Марусю, що навіть не вмію того висловити ані тобі, ані кому іншому на світі.

Степан здригнувся і, вражений цими словами, глянув на товариша.

— Не знаю тільки, — вів далі Петро, — чи вона мене любить, хоч думаю, що так. Але ж ти знаєш, що я — бідний, а Блашко — гордовитий, і, мабуть, не віддасть за мене Марусю. Я сам тепер не знаю, як воно сталося, але я з цим відкрився панові інженеру, і він взявся мені допомогти. Пообіцяв, що коли повернуся зі школи, про яку я тобі вже казав, він постарается

знайти для мене добру посаду, щоб я міг побратися з Марусею. Адже із порожніми руками не можу я йти до Блашка. Я ще ні з ким не балакав про це, навіть з Марусею. Не знаю, що його тепер робити? Тому й хотілося мені порадитися з тобою, Степане: тепер мені спитати у Марусі, чи любить вона мене, й просити її, щоб чекала на мене, чи зробити це пізніше?

Запанувала тиша. Степан дивився в темну просторінь з таким почуттям, як, мабуть, Адам вдивлявся в світ і не міг побачити втраченого раю. А Петро якраз у нього питав, і він мав дати йому пораду!..

— Що ж ти мовчиш, Степане? — сказав здивовано Петро.

— Не так воно легко відразу дати тобі раду, — відповів Степан. Він ледве міг опанувати собою, щоб говорити спокійно — так тяжко йому зробилося на серці.

— Піду тепер додому, завтра висловлю тобі свою думку. Обидва встали.

— Добре, Степане. А я зроблю так, як ти мені порадиш, хоча, здається, так би от і полетів до Марусі. Боюся, одначе, тієї хвилини: коли б вона мене не схотіла — здається, не пережив би цього.

Поглинутий своїм почуттям, Петро не чекав відповіді товариша. Мовчки дійшли вони до перехрестя, де їхні дороги розходилися. Мовчки потисли один одному руки, і кожний пішов у свій бік.

Градські не могли ніяк додуматися, куди це Степан подівся й де був так довго. Вечеря його простигла.

— Може, залишився ночувати в бабусі, — сказала Бетка, і це заспокоїло всіх.

Тим часом Степан лежав у садку під грушею, не помічаючи, як година спливала за годиною і як роса спадала на нього. Одне тільки знав: коли Бог йому не допоможе, впаде він у цій тяжкій боротьбі.

«Я його підібрав на дорозі, життя йому врятував, а він хоче відібрати в мене те, що я маю найдорожчого в світі. Але я не дам йому Марусі. Що ж би мені залишилося, коли б він її в мене взяв? Йому здається, що він не переживе, як вона відмовить,

а що ж я буду робити, коли він її забере? Він поїде, а я тут залишуся, буду щодня її бачити і день і ніч думати про чужу наречену... Це ж гріх. Ні, Петре, не можу я її тобі віддати!»

Степан пригадував кожне слово, промовлене до нього Марусею, особливо після хвороби. Він відчував, що вона була б вже його, коли б він її того вечора запитав.

Якщо Петро піде завтра до неї, вона не матиме підстави відмовити йому, а він не міг упередити Петра.

«Піди зараз же! — нашіптував йому якийсь спокусливий голос, — А завтра вранці зможеш сказати Петрові, що вона дала вже тобі слово».

«Відійди від мене, сатано, — сказав з обуренням Степан. — Як же я завтра Петрові в очі подивлюся, коли сьогодні так його обійду? Він вірить мені й покладається на мене. Я мушу дати йому якусь пораду».

Степан відчував, що темна сила наближається до нього. Почав молитися. З гіркими сльозами просив він Бога, щоб не жадав від нього такої великої любові до Петра, щоб віддав Марусю йому. Але Бог, здавалося, сьогодні не чув його.

«Люби ближнього, як самого себе». — «Зречися себе самого, візьми хрест свій і йди за Мною». — «І що користі людині, якщо вона здобуде весь світ, а душі своїй зашкодить?» — «Будете друзями Моїми, коли чинитимете те, що Я вам наказую». — «Те, що ви хочете, щоб вам люди робили, робіть їм самі». — «Дай Мені, сину Мій, серце своє».

Цими думками промовляв Господь до Степана через Духа Святого. Жадав він серця Степанового на жертву, а це завдавало болю, страшного болю. Степан думав, що серце своє вже віддав Господу, а тепер відчував, що це не так, що він не має стільки сили, щоб це вчинити.

Навколо нього й у ньому стемніло зовсім, бо в ту хвилину, як він, ламаючи руки, говорив: «Господи! Не віддам її, не можу її віддати!» — йому здалося, немов ясна, благословенна постать, яка була поряд із ним з дня його навернення, покинула його, і він ніби залишився сам.

Із хвилину лежав він на землі, як мертвий або як звалений

тяжкою хворобою. Була то для нього хвилина страшної вічності, яка чекає на тих, що були покликані й обрані, але не виявилися вірними, бо не витримали до кінця.

Потім Степан зазнав полегшення.

«О, Господи Ісусе! Змилосоєрдься наді мною! Повернися до мене! Можу все втратити й віддати, тільки не Тебе! Тільки Ти не покидай мене! Тобі віддаю серце моє, ось маєш його! Дай Петрові Марусю, але дай мені Себе. Бо без Тебе я жити не можу!»

Вітер ворухив віття дерев і струшував на Степана росу, але й це не змусило його підняти закриті повіки. Вже один раз він помер для світу, там, в Н., де сатана й гріх втратили в ньому вірного раба. Тоді він вмер для гріха й пристрастей, тепер же він помер для самого себе, і ця смерть була куди болючішою. Але він переміг. Він уже не вмиратиме для самого себе, бо він одержав над собою найбільшу перемогу.

Боротьба скінчилася, і наближався повний спокій. Степан боявся ворухнутися, щоб не втратити цього незнаного спокою, що переходить будь-які межі розуму.

Біль, страх, обурення — все вже проминуло, був тільки спокій.

Коли почало розвиднятися і Петро саме прокинувся, несподівано прийшов до нього Степан.

— Сьогодні вночі мусив я довго думати над тим, що ти мені вчора сказав, — мовив він спокійно. — І я раджу тобі сьогодні ж переговорити з Марусею. Якщо Бог вклав їй у серце любов до тебе, то вона це скаже тобі. Якщо ж ні, то пам'ятай, Петре, що не вільно нам опиратися волі Божій, навіть коли Він жадає від нас нашого серця.

Петро не міг очей відвести від приятеля. За одну ніч Степан дивно змінився. Він дихав якоюсь таємничою силою, що її раніше Петро в ньому не відчував. Потім вони разом читали Слово Боже, а після того — лист пана інженера. Степан гаряче молився, щоб Господь направив усі справи Петрові на славу ім'я Свого. Відтак вони розсталися.

— Тепер піду косити нижній краєчок нашої левади, — сказав Степан, — разом і Блашкам луку скошу. Маруся прийде по-

тим громадити сіно. Можеш і ти з нею піти на леваду й порозмовляти собі.

З якою вдячністю послухався його Петро! Коли він через якусь там годину йшов поруч із Марусею через луки, вони зустріли недалеко від криниці Степана з косою на плечі, який повертався додому.

— Вже скошив! — минаючи їх, гукнув він, усміхаючись. При цьому дивився тільки на Петра, уникаючи будь-якого погляду Марусі.

— Широ дякую тобі, Степане! — Маруся подала йому руку.

Степан мусив узяти її простягнуту руку й глянути при тому в дороге йому обличчя. Він відчував, що вона залишиться завжди вірною йому, але усвідомлював і те, що він має досить сили, аби й Петрові бажати цього великого щастя.

— Не буду вас затримувати, — сказав він, — щоб ви могли згромадити траву, поки ще тінь — трава ще молода, може пересохнути.

Із хвилину дивилися вони йому вслід, коли йшов далі лукою; коса на його плечі блищала на сонці.

Скоро вони згромадили скошену траву. Розмовляли про лист пана інженера, і Маруся із здивуванням довідалася про наміри Петрового добродія. Зрештою, настав момент, якого Петро тільки й чекав. Маруся сама допомогла йому своїм запитанням:

— Значить, не будеш уже ткачем, Петре? А чому? Хіба вже тобі не подобається це ремесло?

— Ні, не те, щоб не подобалося, але ж із ткацтва не можна прожити.

— Та хіба вам із матір'ю багато треба? — здивовано промовила дівчина.

— Але ж не завжди нам удвох із матір'ю зоставатися, Марусю, — сказав Петро, дивлячись на неї.

Вона зрозуміла його:

— Оженитися хочеш?

— Хіба це тебе дивує, Марусю? Я молодий, а мати вже стара, і, зрештою, я нікого не маю на світі. Хіба в тому, що я не хо-

чу сам залишитися, є щось дивне? Хіба дивно, що я хочу мати когось, хто б ділив зі мною і радість і сум, для кого б я мав працювати? Я хотів би мати дружину, яка б разом зі мною служила Богові.

— Це не дивує мене, — відповіла дівчина, зачервонівшись під Петровим поглядом. Але ти раніше ніколи про це нічого не казав!

— Та й тепер не сказав би, — промовив Петро, нахилившись до дівчини, — коли б не хотів тебе спитати, чи згодишся ти на мене почекати, поки я з Німеччини повернуся?

— Що ти, Петре? — Маруся на крок відступила.

— Ой, Марусю, я вже здавна кохаю тебе і висловити тобі не можу, як сильно тебе кохаю! Я знаю, що я, як людина бідна, не був би досить добрим зятем для твого батька, а тому й іду до школи, аби чогось навчитися. Коли потім дістану посаду і матиму змогу дружину прогодувати, попрошу його віддати тебе за мене, якщо ти мене схочеш. Немає в мене землі, навіть ім'я своїх батьків не ношу, але я маю Отця на небі й нове ім'я, яке дав мені Ісус. Коли ти любиш мене, пообіцяй, що чекатимеш на мене, що будеш моєю, якщо не гордуєш мною!

Петро дивився на дівчину, не розуміючи, які в неї думки, що вона так спокійно дозволяє йому говорити, не перебиваючи ані словом, чому стоїть бліда, опустивши очі додолу. При останніх словах вона ледь ворухнулася. Петро не знав, що думати про свою подругу, але вона в цей момент закрила обличчя долонями.

— Що з тобою, Марусю? — запитав він, вражений, і спробував відвести її руки. Вона дозволила це зробити й дивилася на нього крізь сльози.

— Петре! Не гордувала б я тобою, бо ти — дитя Боже. Люблю тебе, як брата рідного. Дуже мені шкода, що ти на світі самотній. Охоче пішла б я за тебе, навіть якби ти був бідним ткачем; як на мене, то нема чого було б тобі й наших гір покидати. Вистачило б нам того, що ти заробляєш, і для нас, і для матері. А якби я схотіла, то й батько б нічого проти не мав, але ж не можу я вийти за тебе.

Сльози перебили її останні слова.

— Не можеш? — Петро міцно схопив дівчину за руку своєю холодною рукою. — Чому ж не можеш? Адже мою вбогість і все інше ти не вважаєш за перепону?

— А тому, Петре, не можу, що навіть ставши твоєю жінкою, мусила б завжди думати про Степана так, як від часу його хвороби думаю про нього і вдень і вночі. Не в моїй силі це, Петре! Нікому на світі я б про це не сказала, але тобі мусила в цьому зізнатися, бо інакше і тебе й себе обдурила б, якби не зробила цього.

— Чи Степан про це знає? — ледве вимовив Петро.

— Степан? А звідки б він міг про це дізнатися? — відповіла дівчина, гордо піднісши чоло. Коли ж побачила блідість і страждання хлопця, наче підкошена, впала навколішки і, затуливши обличчя руками, гірко заплакала. Шкода було їй Петра, але нічим вона не могла йому зарадити.

— Не плач, Марусю! — сказав Петро через хвилину. — Вірю тобі, що це — не в твоїй волі, і не дивуюсь тобі. Порівняння мене зі Степаном завжди йому на користь випаде. Ходімо додому!

Вставши й обтерши сльози, подала вона йому руку:

— Не гнівайся, Петре! — сказала тихо й винувато.

Взявши простягнуту йому руку, Петро затримав її на хвилю, промовивши: — Я на тебе серця не тримаю!

Додому йшли не такі радісні, як на леваду. Обоє були пригнічені: вона — смутком та жалем, що спричинила другові біль і попри ніжну ласку до нього, нічим йому не могла допомогти, він — великим болем від того, що його найкращі мрії про майбутнє мусили так закінчитися. Мовчки дійшли вони додому. Петро подав їй руку:

— Залишайся з Богом, Марусю!

— З Богом, Петре!

Сльози знов бігли по її щоках, але вона нічого не могла сказати Петрові. І він мовчки стиснув її руку й пішов, але не додому. Відчував, що має залишитися сам, щоб трохи заспокоїти біль. Відшукав гущавину в лісі й кинувся на землю так, як учора Степан у садку.

Здавалося йому раніше, що не переживе він відмови Марусі, а тепер Маруся його не хоче, а він ще живий.

Уявив собі свій оновлений будинок... Навіщо він почав його будувати? Вона ж у той дім не увійде. Коли б же хоч іншу відповідь дала, а не те, що не може вийти за нього через Степана. Не міг він не погоджуватись з цим в душі, знаючи, що за людина Степан. Відчув потребу в молитві, але не мав сили молитися. В іншому випадку він пішов би до Степана, який би його заспокоїв, але тепер волів зовсім із ним не зустрічатися. Але ж уникнути цього не можна буде: Степан скоро прийде й запитає його про те, чим скінчилася розмова з Марусею. Що ж він йому скаже? «Ти перешкоджаєш моему щастю. Коли б не ти, ніщо б не стало на шляху до мого одруження. Мені не треба було б нікуди й їхати, бо Маруся й без того пішла б за мене, але ти став мені на заваді!»

— Так йому й скажу! — вирішив Петро. — Скажу, що краще був би дав мені замерзнути на дорозі, ніж тепер маю я самотин на світі полишатися. Як же я витримаю тут до осені? В усякому разі, мушу податися звідси якомога далі. Що мені тут тепер робити?

Вийнявши баронового листа, він іще раз прочитав: «В кінці серпня я приїду по тебе». Тепер був червень. Скільки ж тижнів іще чекати?

«Господи Ісусе! Що мені робити? Нікого не маю, хто б мені щось порадив!»

Він тримав листа, а невимовна туга за паном інженером наповнювала його серце. Йому здавалося, що було б легше, якби міг він покласти голову на груди того самотнього чоловіка, який йому писав: «Не можу тобі висловити, яку ласку зробив ти мені, прийшовши й ставши переді мною в хвилину, коли мені здавалося, що я потопаю в морі болю, і тим нагадав мені, що ти є в мене і я мушу дбати про тебе».

«...Ти є в мене...» Ці слова так глибоко зворушили Петра, що він розплакався. Хіба вони обоє не були в однаковому становищі? Обидва нікого не мали і ніколи не матимуть. Були зовсім самотні на світі!

Коли б він був знав, де живе пан інженер, він би охоче пішов до нього й попросив би його: «Прийміть мене за слугу; ходитиму за вами, як син; не треба нічого мені давати, крім одягу та харчів». Тоді принаймні не доводилося б зустрічатися з Марусею й Степаном. Але тоді не привелося б і слухати, як Степан говорить про Ісуса!..

Багато смутку домішалося до гіркоти, що сповнювала його серце. «Господи Ісусе! Вибач мені! Може, я ненавиджу Степана?.. Ніби він винен у тому, що він такий, як є, і що всі ми любимо його. Адже він дорого мусив заплатити за нашу любов, бо мало життя не поклав за те, що привів нас до Тебе. Не його це провина!

І хто його знає, — спинився він раптом, — чи сам Степан не любить, часом, Марусі?»

Він пригадав деякі подробиці, на які раніше не звертав уваги.

«Чого б і йому її не кохати, коли я кохаю? А чи він би на моєму місці ремствував на мене за неї? Господи Боже й Отче мій, допоможи мені в цім стражданні!» Зрештою, Петро вийшов із хащі почуттів, які так несподівано наплинули на нього, і зміг молитися. Молитва його, щоправда, була ще безладною, а проте дійшла до неба і її було почуто.

— Що з тобою, Петре? — скрикнула Крачинська, побачивши Петра, коли той повернувся додому. — Ти такий блідий, і очі в тебе аж позападали. Здається, ти ж учора собі не нашкодів, коли носив дерево на будівлю?

— Та ні, мамо! Не хвилюйтеся! Так, трошки голова бо- лить... — щоб заспокоїти матір, випив він лікувального зілля й пішов працювати.

— Слухай, Петрусю! — звернувся до нього один із теслярів. — Щось мені сьогодні не спалося вночі... Ходив я по садку і дійшов аж до городу Градських. А там хтось лежить на землі й плачучи молиться. Я час від часу чув його слова: «Не можу я її йому віддати, не можу!» Здалося мені, що то був голос Степана Градського.

Петро відійшов геть від тесляра, а потім побіг додому, ніби для того, щоб нагострити сокиру, але не гострив її.

«Так Степан теж її любить? І як це не було йому тяжко, але ж він не хотів зашкодити моєму щастю, а я на нього образу мав, ніби на якогось ворога. Ні, Степаночку, не ти один будеш добрим!»

Петро повернувся до роботи, оживлений новою думкою, бо глибоке внутрішнє задоволення завжди буває винагородою за жертву, коли ми, стоячи над могилою власного щастя, готові будувати на ній щастя для свого брата.

«Чого це Маруся така смутна сьогодні?» — думав собі Мишко, але весь час хтось був близько, і йому не щастило запитати про те, що було приводом її смутку. Ввечері пішли всі працювати, тільки Маруся залишилася, щоб зварити вечерю. Ходила по дому, як не своя, мучила її тепер думка, що зовсім без потреби сказала вона Петрові, чого вона не може за нього вийти.

«Коли Господь Ісус вимагає від нас, щоб ми любили людей так, як Він нас возлюбив, то, може, я повинна вийти за Петра й зробити його щасливим? Бог допоміг би мені забути Степана, коли б я його про це попросила. Не можу я дивитися на те, як Петро мучиться; воліла б за краще сама ці муки знести. Як тільки з ним зустрінуся, скажу йому, що я вже надумалася і буду його чекати, а Степана забуду з Божою допомогою».

Обіпершись об двері млина, дівчина дивилася на воду, і спали їй на думку слова пісні про тяжке подружнє життя без любові. Так, це страшна правда! Але коли це якраз той хрест, якого Господь Ісус хоче на неї покласти, то мусила б його понести!

Одвівши очі від води й поглянувши на млин, залитий червоним світлом вечірньої зорі, вона зауважила, що хтось стоїть неподалік.

— Степане! — вигукнула вона, і її дзвінкий голос заглушив шум води. Вона простягла до нього обидві руки таким благальним рухом, немовби просила в нього допомоги й охорони, і коли він, зрушений якоюсь непереможною силою, відкрив свої обійми, вона кинулася в них і завмерла.

— Степане! — сказала вона, передчуваючи, що він уже про все знає від Петра. — Не можу я за Петра вийти. Хоч би й Бог забажав того, щоб я цей хрест понесла, — не можу цього зробити.

— О, Марусю! — сказав він, глядячи їй чоло. — Часто ми думаємо, що Бог занадто багато від нас вимагає. Коли ж здамося на Його волю, все повертається на добре.

Голос його тремтів. Поклавши голову Степанові на груди, Маруся закрила очі, думаючи про те, чи могла б вона його забути, і відчувала, що ні, що ніколи не могла б цього зробити, ні тут, ні в вічності...

Вона чула, як він хвалив їй Петра, хоча голос і відмовлявся його слухатися. Коли, зрештою, він запитав, чому вона не хоче вийти за товариша, вона піднесла очі — погляди їхні зустрілися, і Степан уже не питав далі. Він знав усе. Пригорнув її до себе, і так стояли вони у вечірньому світлі.

То була хвилина, сповнена святості: злука двох сердець, яких Бог створив для Себе і які перед лицем Його зустрілися в ту мить, коли їм здавалося, що вони назавжди мали одне одного втратити.

Десь недалечко співав учорашній соловейко, але іншим був сьогодні спів. Учора він тужив за подругою життя, яку сам собі був обрав; сьогодні ж він знав, що її дав йому Господь, як безцінний дарунок Божий.

***

— Хотів я тобі її віддати, Петре, — казав Степан наступного вечора приятелю, коли той прийшов до нього повідомити, що Маруся за нього не піде. — Бог мені свідок. Не належала вона мені, а тільки Богові, а з тим, що Йому належить, робить Бог по Своїй волі і віддає тому, кому Сам схоче. Дав Він її мені!

Петро визнав це й погодився з волею Божою. Те, що назавжди могло їх розділити, ще сильніше зв'язало їхню дружбу. Вони взаємно поважали один одного ще більше, бо кожен із них готовий був присвятити своє щастя другому.

Довго ще Петро не загоїть своєї рани і не забуде своєї втрати. Але він не вмер від тієї рани і не вмер. Страждання його освятилося й принесє йому вічну винагороду.

Барон Райнер

— Боже поможи! — гукнув хтось до Петра, коли він тиждень по тому косив на луках. Петро обернувся й мало коси не випустив із рук:

— Пане інженере! Брате Урсине! — з одних обіймів Петро потрапив до других. — Звідки ви тақ несподівано взялися? — радісно питав він.

— Можна було б сказати, що йдемо тобі допомогти, — посміхнувся барон, — але щодо мене, то це було б брехнею, бо я не вмю косити.

— Я теж не вмю, а коли б умів, то закінчив би за тебе, Петре. Ну, закінчуй вже сам, а ми на тебе подивимося.

Петро послухався, і невдовзі трава лежала скошена, а він, закинувши косу на плече, сказав:

— Ходімте тепер!

— Чи то ваша сіножать? — спитав у нього Райнер.

— Де там! Звідки б ми мали такі маєтки? Це — Петровиччина лука. Її син скалічив собі руку, а зять давно вже хворий лежить, через те Степан, Мишко та я умовилися, що викосимо їй луку. Вони обоє вчора косили, а моя черга на сьогодні припала. Добре, що я так поквапився.

— А там хто? — спитав Урсин, показуючи на ближню луку.

— То Градські. От якби Степан та знав, що ви тут!

— Не клич його, Петре! Піду сам до нього. А поки до побачення!

— Ну, як же тобі ведеться? — розпитував барон, коли вони залишилися удвох із Петром.

— Дякувати Богові, добре! Але як ви ся маєте, пане інженере? Чи перемогли свій біль? — питався Петро, зі співчуттям дивлячись на бліде обличчя барона.

— Я на волю Божу поклався, Петре, і мені тепер легше.

— О, так! Коли волі Божій віддаємося, все змінюється на краще, — підтакував Петро.

— А як із добудовою? Чи скінчив?

— Вже під дахом, а вікна й двері сьогодні вставимо.

— А мені здається, проте, що ти незадоволений, — допитувався барон, від уваги якого не приховалася тінь смутку на обличчі Петра. — Чи тобі в чомусь не повелося?

— Ні, в усьому повелося, але добудова мене вже не тішить, бо марна, — сказав Петро, схиливши голову.

— Ти з Блашком розмовляв чи з Марусею?

— З Марусею. Степана вона кохає.

— Степана? Чи напевно це знаєш?

— Вона сама мені це сказала, — захочений поглядом і запитаннями барона, Петро розповів йому все.

— То їдьмо тепер зі мною, Петре! — сказав раптом барон. — Хіба ж ти зможеш дивитися на їхнє щастя?

— Е, що там, адже Степан так само мусив би дивитися, то чого ж я цього не можу зробити з Божою допомогою? Не можу я покинути матері в недоробленій хаті — ще мушу все впорядкувати. Людина — створіння смертне. Хто його знає, чи повернуся. Отож хочеться мені віддячити їй за всю її любов, щоб вона про мене згадувала, коли я її принаймні в гарній хаті залишу.

— Чи ти вже розмовляв із нею про твій виїзд?

— Так. Спочатку плакала, а потім заспокоїлася, кажучи: «Їдь, синку. Не хочу тебе затримувати, може, тобі так краще буде. Не забувай тільки про мене!» Але, пане інженере, одна річ мене засмутила.

— Що таке?

— Мати мені призналася, що ви їй дали гроші від мого батька.

— Так, дав. А хіба мати не заслуговує на те, щоб той, кому вона виховала сина, дбав про неї, стару?

— А чи ті гроші — справді від мого батька? Чи не від вас? — Петро міцно стиснув баронові руку.

— Гроші були від твого батька.

— А ви його знаєте?

— Так. Він людина багата і, в той же час, дуже бідна, бо зовсім самотній.

Петро схилив голову в задумливості.

— Пане інженере, — відізвався він через хвилину, — я поїду до Німеччини, але тільки за умови, що ви мені пообіцяєте, що не дозволите моєму батькові платити за мене. Хай матері послає, коли ви думаєте, що так повинно бути, але я ніколи нічого не хочу від нього.

Баронове обличчя спопеліло.

— Петре, а чому ж ти від мене приймаєш допомогу?

— Це інша річ. Ви — людина добра й робите це для Христа. Бог вам за це віддячить, і я вас люблю. Але батько мій не має честі, він зробив мені найгірше лихо, а я мав би від нього щось там брати? Я б удавився шматком хліба, взятим у батька!

На обличчі барона відбивалися різні й суперечливі почуття. Врешті він із боєм прийняв рішення.

— Виходить, що я не можу тебе забрати, Петре! — сказав він, сідаючи під деревом.

— Чому? — скрикнув Петро, вражений не тим, що мав залишитися, а тим, що барон так засмутився.

— Чому? Тому, що ти мусив би зустрічатися зі своїм батьком кожного разу, коли б бував у мене. Мусив би їсти з ним за одним столом, а це важко було б знести і йому, і тобі. А як же твій батько може повірити в милість Божу, коли ти йому не даєш? В такому разі він засуджений і загублений навіки!

Петро стояв приголомшений, а інженер закрив обличчя руками. Заради нього Петро був готовий простити батькові, але їсти з ним за одним столом він не зміг би!

— Чого ж ви так засмутилися, пане? — сказав він, трохи повагавшись. — Уявіть собі, що ви — на моєму місці!

Інженер нічого не відповів. Раптом він відірвав долоні від обличчя, такого ж блілого, як тоді, під час похорону.

Серце Петрове стислося. Барон вийняв щось із кишень.

— Коли ти не можеш пробачити своєму батькові, — сказав він тремтячим голосом, — то пробач хоча б заради своєї мате-

рі. Я привіз її портрет. Неможливо, щоб принаймні її не міг ти любити.

Зі страхом і цікавістю простягнув Петро руку до портрета і задивився на нього. Це була фотографічна картка гарної молоденької дівчини. Личко сяяло щастям, очі були великі, вуста — ніби створені для співу. На гарненькій голівці спочивав віночок, а за пасочок заткнуто було в'язочку квітів.

— Це моя мати? — спитав здивований Петро. Він не міг відвести очей від портрета. — Яка вона гарна! Якою ж доброю вона, мабуть, була!

— О, так, вона була дуже доброю! Щаслива, що не знає, яку велику образу на неї має той син, через якого вона пролила стільки сліз! Невже ти не можеш їй пробачити? Вона була така молоденька! Коли ти народився, вона мала тільки сімнадцять років.

— А скільки років було батькові? — спитав Петро, дивно зворушений, не відводячи очей від портрета.

— Двадцять один.

— Тільки? І він покинув її? Мати казала мені, що вона вмерла, коли мені минав четвертий рік.

— Вона вмерла перед шлюбом.

— Як так? Хіба батько мав з нею одружитися? — здивувався Петро.

— Так.

— Чого ж він не зробив цього раніше?

— Тому, що не мав відповідного становища, та й батько твоєї матері не хотів її за твого батька віддати.

— А не маєте ви портрета мого батька?

Якусь хвилину барон боровся з собою, але потім вийняв іншу фотокартку, на якій було знято двадцятирічного хлопця з гарними інтелігентними рисами.

Петро глянув на портрет, вже наперед хвилюючись. Чим довше вдивлявся він в портрет, тим дивніші почуття наповнювали його душу. Погляд його блукав, переходячи з портрета на інженера, який стояв, спершись на дерево. Склавши обидві фотокартки, він запитав:

— Можете мені їх дати?

— Портрет матері — можу. Але навіщо тобі портрет батька? — сказав із сумом інженер. — Коли ти не хочеш бачити його живого, то що для тебе має значити портрет, зроблений багато років тому? Мати твоя на смертному одрі виглядала так само, як на цьому портреті. Батько ж твій дуже змінився — тепер він уже літня людина!

— А все-таки залишіть мені його портрет, пане інженере, принаймні на той час, поки ви тут будете!

Барон здвигнув плечима. Мовчки йшли вони до хати. Петро був засмучений тим, що зробив прикрість інженерові. «Коли я засмутив його, мого добродія, то Господь Ісус буде незадоволений мною. Адже Він наказує прощати й милувати. Немає сумніву, що батьки мої зігрішили. Був то великий гріх, який я мав спокутувати, але ж вони були тоді ще такі молоді. Гріх, як тяжка хвороба, зламав їх. Хто знає, чи знали вони Господа Ісуса, чи виявився Він їм? Мабуть, ні. Може, вони не зігрішили б, коли б краще знали Закон Божий. Коли ж вони були виховані так, як ті пани, про яких Степан розповідав, то, певно, не замислювалися над тим, який страшний той їхній гріх».

Петро думкою повернувся до свого легковажного життя, коли він сам був близький до падіння.

Не зауважив він, якими напруженими, переляканими очима барон вдивлявся в його гарне, замислене обличчя, по якому можна було прочитати мало не всі думки Петрові.

— Любий пане, — несподівано сказав Петро тоном прохання. — Певно, ви знаєте все, скажіть мені, щоб я знав, як це сталося? Може, я швидше переболію й помирюся з долею!

— Нелегко це розповісти! Ми вже наближаємося до дівки. Ти ще не снідав, та й мені хотілося б попросити у твоєї матері якоїсь підживи. Зайдемо тепер до хати, а потім підемо до лісу, і там вже довідаєшся про все, — сказав лагідно інженер.

Крачинська зраділа несподіваному гостеві. Принесла, що тільки мала, щоб пригостити гостя якнайкраще, але ба-

рон випив тільки трохи молока. Крачинська із співчуттям розпитувала його про покійну дружину. Дуже їй шкода було, що такий добрий та лагідний пан залишився самотній на світі.

Батько й друг

На сіножатях, що належали Градським, панувала велика радість. Зібралася там ціла родина. Чоловіки косили, жінки стинали траву поміж деревами. Діти скочувалися з горки на діл і весело сміялися. Одначе всі покинули працю, коли почули, що Степан радісно гукає: «Урсине!»

І справді, провізор стояв там на горці й простягав руки до Степана.

— Та як же вправно всі ви працюєте! Боже поможи!

— Поможи Боже й вам! Доброго вам здоров'я!

Провізор хотів, щоб Градські спокійно продовжували працю, але його не послухалися.

— І без тебе скінчимо, Степане! — сказав Градський. — Проведи лишень пана Урсина до хати!

Степан із вдячністю поглянув на батька.

— Якщо дозволите Степанові зі мною побути, буду вам дуже вдячний, — сказав провізор, — але ми не підемо до хати. Тут так гарно та любо! Сядьмо під кущами!

Коли сіли на моріжку, Степан обтер піт з чола й сказав:

— Який же я радий, що ти прибув до нас, брате, що виконав свою обіцянку: коли будеш у нашому краї — завітаєш до нас.

— І я Богові дякую, що дав мені до вас завітати.

— Залишишся з нами на весь день і переночуєш, добре?

— Не можу, Степане. Завітав я, щоб тільки з тобою побачитись, і мушу повертатися до Підграддя.

— Уже?! Але чому я, власне, дивуюся? — поправився Степан.

— Треба нам провадити далі розпочату для Бога працю. А проте дуже мені шкода, що не можу провести у вас цього

тижня. Та коли Бог по-іншому хоче, мусимо коритися, — лагідно всміхаючись, сказав Урсин. — Але як же ти себе маєш, Степане? Мусиш мені ще одну річ пояснити. Коли я бачив тебе останнього разу, згадував ти про те, що маєш у своєму минулому боротьбу, з якої Бог допоміг тобі вийти переможцем.

Степан почервонів.

— Так, тільки дякуючи Йому, переміг я, — потім почав розповідати про себе, Петра, Марусю, про останніх з повагою й любов'ю. Не замовчав нічого про ту страшну ніч, не перший раз переживаючи її в споминах.

— Шкода мені Петруся, — додав він. — Мусив заради мене її втратити, але я в тому не винен.

— Немає в тому твоєї провини, — заспокоював його провізор. — Так вже Бог хотів. Має Він багато любові для всіх: Петро ще молодий, Бог може ще влити в його серце любов до іншої дівчини, вже хоч би тому, що, маючи спокусу, він боровся й переміг, а в тебе не схотів відібрати щастя.

— Ти так вважаєш? — зрадів Степан. — Я буду Бога про це молити, бо Петро дуже самотній.

— Втішить Бог і Петра, — сказав Урсин. — Сьогодні Петро має гостя. Пан барон Райнер приїхав разом зі мною до нього.

— Чи не хоче його з собою взяти?

— Так, саме у цій справі й хоче з ним порозумітися.

— Як добре вирішив Господь, що Петро матиме змогу одержати освіту! Я гадаю, що він ніколи не прийме посади на залізниці; скінчить освіту і, напевно, повернеться й буде нас просвіщати Словом Божим.

— І я так гадаю й вірю в те, що він буде колись працювати на ниві Господній. Але я, Степаночку, маю в тебе спитатися про одну дуже поважну річ.

— У мене?

— Так. Знаю я, що ти дуже любиш Господа, але чи любиш ти Його настільки, щоб на деякий час покинути все, навіть Марусю, аби теж пройти школу, потрібну для робітника Його?

— Я? — Степан то червонів, то блід — на перемену. — Ба-

жання таке жило й росло в моєму серці від самого мого навернення. Але де ж і яким чином міг би я це зробити?

— Так ти готовий поїхати?

— Хоч би й зараз, брате!

— І міг би покинути Марусю?

— О, — сказав Степан, — лихо б нам було, коли б ми через своє кохання та забули б Господа Ісуса й ближніх. Я ж сказав тобі, що Отець Небесний подарував мені Марусю — я її за дар Божий вважаю. Якщо й розлучимося ми тимчасово, то вона однаково залишиться моєю. Марусю, бач, я можу покинути, а от що з іншими буде, як і Петро їх покине?

— Ніхто не вирве їх із руки Божої, Степане: вони належать Богові! Господь Ісус може ще уділити їм Духа Святого і послати комусь із них милість свою.

— Це правда. І хто я, власне, такий, щоб думати, що Господу Ісусові я тут потрібний? Адже це Він сказав: «Я з вами аж до кінця днів». На Нього можемо все залишити.

— Отже, Степане, ось маєш запрошення. Потрібні папери можеш вислати до установи в Н. і будеш прийнятий. Хотів я постаратися, щоб прийняли тебе безкоштовно, але пан Микола Коримський готовий за тебе платити. Добився я тільки того, що не треба буде тобі цілих чотири роки вчитися, бо з мовою ти не матимеш жодних труднощів. Отака справа, Степане! Уладнай все зі своїми, і хай Господь Ісус, чийм вірним свідком був ти до сьогодні, пошле тобі подвійну милість Духа Святого, щоб повернувшись, міг ти всюди залишити по собі сліди духовного відродження. Господь послав тобі таку милість Своєю, що ти хотів вмерти за Нього, живи ж тепер для Нього! Приготуйся до того, щоб Йому служити. Приготуйся до боротьби, що чекає на тебе — до боротьби зі стародавніми, скам'янілими забобонами, які стоять на перешкоді Правді Божій. Сили пекельні боротимуться з тобою, але не переможуть тебе, бо не ти живеш, а Христос живе в тобі!

В цю мить почувлися дзвони, що залунали, як урочисте «амінь». Так пролунає воно колись, коли переможці повернуться з боротьби з піснею перемоги на вустах.

Степан впав на коліна перед приятелем, а той поклав свої руки на темноволосу голову юнака.

Вони поскидали шапки, а дзвони співали далі: «Амінь. Амінь...»

Степанові здалося, що вже настає хвилина, коли він вертає перед лице Боже. Освітлене сонцем обличчя приятеля, опромінене святим запалом і певністю в перемозі, здавалося обличчям мандрівника, що входить до неба.

Жаль! Були вони ще на землі. Багато братів не було ще визволено з гріхів; над визволеними висіли ще тяжкі хмари терпіння і журби цієї землі, особливо ж над одним, дуже для них дорогим.

Недалеко від них, у гущавині кущів, стояв із похиленою головою Петро й слухав сумну історію про падіння своїх батьків...

Все було розказане. Блідий як смерть, барон Райнер зітхнув із глибини свого змученого серця і дивився на хлопця, що плакав над гріхом своїх батьків. Не забороняв він йому — не мав у собі ні сили, ані слів утіхи для молодої душі, поглинутої хвилями людської несталості.

Петро перестав ридати, обтер сльози і, подивившись через хвилину на барона, сказав рішуче:

— Піду з вами, пане, коли хочете мене взяти! Тепер я вже можу побачити свого батька; скажу йому, що вибачаю йому і буду його любити.

— Петре! — скрикнув барон. — Сину мій, і ти хочеш мене любити після того, що я тобі розповів?

— Пане інженере! — Петро відступив. Широко розплющивши очі від здивування, вражений, з недовірою дивився він на барона.

— Не хочеш вірити, Петре? О, повір мені! Той негідний чоловік, що так низько впав і яким ти справедливо нехтуєш і гордуєш, який любив тебе, й одначе спричинився до твоєї недолі в дитинстві, і який робив багато лихого, той чоловік — я! Я не хочу, щоб ти вважав мене за ліпшого, ніж я є насправді, за сво-

го шляхетного доброчинця. Я знаю присуд, який ти мені слушно виніс.

— Не кажіть так, будь ласка, не кажіть так! — сказав Петро, раптом обійнявши барона. — Не можу я цього знести, щоб ви так переді мною принижувалися! Чи ж це правда? Чи ви дійсно мій батько?

Барон притулив хлопця до себе.

— Коли б не було так, як кажу, невже ж би я освідчився тобі в такій страшній провині? Так, я — твій батько. Що ж тобі каже твоє серце, Петре?

— Що воно каже? — Петро поглянув батькові в очі: «Любов безліч гріхів покриває». Чи ви можете вибачити мені за мої жорстокі слова? Я б їх не вимовив був, коли б знав! О ні!

— Значить, ти справді мене любиш і простив мені?

— Так, пане!

— Пане? Який же я тобі пан?

— Так мені легше говорити, по-іншому я не смію.

— Але ж ти — кров від крові моєї, ти ж дитина моя, частина моєї істоти!

— Якби я хоч раз назвав вас батьком, я б забувся при чужих, а люди б здивувалися, почувши таке.

— Нехай почують! Я ще сьогодні розповім усім знайомим, що ти мій син!

Петро вивільнився з його обіймів і заперечливо похитав головою:

— Не робіть цього, пане!

— Чому ж не робити? Я це зроблю!

— Не робіть цього, я вам не дозволяю! Тепер вас люди шанують, але пізніше, дізнавшись, почали б говорити про вас зле й погане, як це у нас у звичаї. Занадто я вас люблю, щоб міг таке знести.

— Але ж я заслуговую на те! — відказав барон.

— Не заслуговуєте! Кому до цього діло? Досить того, що я знаю. Ви впали, бо не перемогли спокуси. Я або хтось інший на вашому місці так само, без Христа, не міг би перемогти! Одрішче люди б думали, що ви шукали гріха, і все виглядало б да-

леко бридкіше й гірше. Я цього не хотів би. Поїду звідси на кілька років, і Бог відає, чи коли повернуся, бо людина — смертна. Навіщо ж про це розповідати?

— Добре, Петре! — сказав із повагою барон. — Але ж тоді твої знайомі завжди вважатимуть мене за чесну й шляхетну людину.

— Цього саме я й хочу, — відповів Петро.

Так, дійсно, правдою є Слово Боже: «Любов безліч гріхів покриває».

До побачення

Час, проведений провізором в Дібровці, мав велике значення для всіх мешканців трьох знайомих нам родин.

— Робота завжди була й буде, — сказав Градський своїм, — а пан провізор не скоро до нас знову завітає. Покиньте все, ходімо додому!

Ото й пішли, сповістивши по дорозі про радісну новину Блашків, які працювали на нижніх сіножатях. Блашко сказав:

— До смерті все одно всього не переробимо, то чого б нам так вже хапатися й щось добре пропускати!

Невдовзі всі зібралися у Градських навколо дорогого гостя. Петро також прийшов з інженером і з матір'ю. Петран і Зуська Петровичка, що працювали в Блашків, прийшли разом із ними. Коли сіли навколо столу, хата була повна.

Урсин пояснював їм Біблію й читав про те, як діти Божі збиратимуться з усіх кінців світу:

«Відчиняйте ворота, і хай ввійде люд праведний, хто вірність хоронить! Думку, оперту на Тебе, збережи Ти у повному спокої, бо на Тебе надію вона покладає. Надійтеся завжди на Господа, бо в Господі вічна твердиня! ...Господи, піднялася рука Твоя високо, та не бачать вони! Нехай же побачать горливість Твою до народу, і нехай посоромляться, хай вогонь пожере ворогів Твоїх! Ти, Господи, вчиниш нам мир...» (Ісаї 26:2-4, 11-12).

Згідно тих слів тлумачив Урсин різницю між тими, які належать до народу Божого, та усіма іншими, на різницю між їхніми шляхами і цілями, до яких вони йдуть. Далі вказав, що людина, яка навіть серед утисків зберігає віру в Господа, завжди матиме спокій.

Тільки той народ, який зберіг справедливість в цілій повноті, може увійти до Нового Єрусалима; тому він намовляв усіх, щоб залишалися вірними — в молитві, в Слові Божому, в правді Божій і в ділах любові, щоб коли Господь Ісус прийде, знайтися серед тих, що були покликані, вибрані й за вірних визнані.

Навчав їх, що Бог чинить з дітьми своїми на краще: хоча дорога й вела через пустелю й воду глибоку, однак Він довів їх до землі обітованої; закликав, щоб кожний, хто ще не зробив рішучого кроку, рішився б назавжди пристати до народу Божого і разом із ним під знаком хреста увійти до небесного Ханаану. Закінчив він словами:

«І Господні викупленці вернуться та до Сіону зі співом увійдуть, і радість довічна на їхній голові! Веселість та радість осягнуть вони, а журба та зітхання втечуть!» (Ісаї 35:10).

Потім молилися по черзі майже всі, навіть інженер. Коли повставали, Степан розповів усім, якої милості зазнав він від Господа, Який дозволяє йому одержати освіту, потрібну для співробітника Божого. Здивування було велике.

Крачинська вже давніше не ховалася з намірами інженера щодо Петра. Отже в усіх трьох господах вже всім було про те відомо, і Градська відчувала певну заздрість. Вона вважала, що Степанові більше випадало піти до школи, аніж Петрові. Тепер серце її задовольнилося.

— Не заборонятимемо тобі цього, синку, — сказала вона, коли Степан чемно просив батьків про дозвіл. Батько без слів простягнув йому руку.

Всі тішилися щастям Степана й Петра.

— Як же ми житимемо без тебе, Степане? Хто нам дорогу Правди вкаже? — казали люди.

— До осені можете ще багато чого навчитися від нього, —

сказав Блашко. — Все, що Господь зволить з нами учинити, буде для нас найліпшим.

Тільки Маруся не вимовила ні слова. Коли Степан увечері пішов до Блашків, і обоє вони стояли над млином, вона промовила тремтячим голосом:

— Я це добре відчувала, Степане, що не на те Бог обрадував тебе такою повнотою Свого Духа, щоб ти тільки в наших горах був Його свідком, тоді як світ такий широкий і так мало знає Правду Божу. Мусиш іще багатьом людям показати дорогу Правди. Не вмію сказати тобі, яка я вдячна Господу, що Він закликає тебе до служіння. Будемо тут вдень і вночі молитися за тебе, щоб Бог допомагав тобі Духом Своїм Святим!

Степан був повен радості, що Маруся залишилася його товаришкою, яка вже в той час, як ішов він до війська, втішала його добрими словами. Не питався, чи схоче його чекати, так як і вона не питалася, чи залишиться їй вірним. Кохали вони вірно й одне одному довіряли.

— Коли доведеться тобі коли-небудь затужити за мною, — сказав він їй, — то думай про те, що й мені допоможе перемогти тугу за тобою: що Господь Ісус давно вже тужить за улюбленицею Своєю, і кожний вірний християнин повинен допомогти Йому в відшукуванні овець заблукалих, бо поки не знайдеться остання вівця, не може Він улюбленицю Свою узяти на Небо.

***

Коли після вранішнього біблійного зібрання інші розмовляли з інженером та Петром, Урсин зібрав дітей круг себе і роздавав їм картинки. Марусі він доручив займатися малечою і вчити їх щонеділі: завчати вірші з Біблії, співати з ними побожних пісень та розповідати їм біблійну історію. Вона погодилася з охотою, а діти обіцялися старанно вчитися.

— Оце добре діло, — притакував старий дідусь Градський. — Принаймні не ростимуть у такій п'тьмі, як ми росли. Маруся добре вміє співати й розповідати, вона це добре поведе.

— А я надішлю Марусі гарних малюнків; хто добре вчитиметься, той картинку отримає, — сказав інженер, і радість запанувала серед дітлахів.

Після того Градський щиро приймав у себе обох гостей, і провізор навчав громаду пісні, якої вони мали заспівати Степанові та Петрові на прощання.

— А тепер можете її й мені заспівати, — сказав він, коли вже всі навчилися. Після співу провели його до млина й попрощалися.

Тут, в тіні лісів, що нашіптували якусь таємничу казку, затрималися перед розставанням. Коли згодом згадували вони про свого любого приятеля, уявляли собі, як стояв він на скелі, освітлений промінням сонця. Схрестивши руки на грудях, дивився він на них і на дивний світ Божий навколо себе. Проводжаючи дружно заспівали вивченої пісні, в якій йшлося, що для дітей Божих немає розлуки.

Пролунали останні слова, і пісня завмерла. Провізор ще раз потиснув усім руки, а люди дивилися йому вслід, як він зник у діброві, аж поки зелене віття не сховало його зовсім від їхніх очей.

— До побачення! — гукнув Петро ще раз, і луна понесла його слова понад горами.

Пізньої осені, коли жовте листя, мов килимом, вкривало землю, стару хату Крачинської було вже відновлено й добудовано. І хто б то міг передбачити, що Крачинська закінчить своє життя в такому гарному будинку?

Але не буває на землі щастя без страждань. Часто оглядалася засмучена жінка у спорожнілій хаті, де вже не стукотів Петрів верстат, не чувся його чистий голос. Єдиною втіхою для неї були його листи, повні любові й дитячої прив'язаності. Часто сльози напливали їй на очі, коли вона читала ті листи, бо вона знала, для кого виховала сина. Інженер сам їй відкрився. І недивлячись на свідомість того, що за таких умов син вже ніколи на довгий час не вернеться до неї, щоб жити й померти під солом'яною стріхою, її однак тішило те, що син знайшов батька...

Самотня жінка наблизилася тепер до Бога й Спасителя, про Якого син їй писав. Вона, яка раніше завжди була задириловою та полюбляла плітки, зробилася тихою та поважною. Охоче ходила до Градських, де відбувалися зібрання, недивлячись на від'їзд Степана. Або Блашко, або старий Градський читали тепер Святе Слово.

Через те, що вони не переставали шукати Правди, виявлявся їм Бог щоразу ясніше в міру того, як силкувалися вони здійснювати те, що пізнавали в Слові Божому.

Так жили вони в любові й злагоді, згідно з Христовими заповідями. Декотрі з сусідів шанували їх, інші нехтували ними.

Зимом Петран мав перебратися до Крачинських: Петрів верстат не мав залишатися нечинним. Петранова жінка зрештою повірила в Правду Божу, яку невтомно проповідував її чоловік. Вона бажала жити якнайдалі від своїх батьків, сама зі своїм чоловіком. З приємністю брала вона участь у малих зібраннях.

Хоча настоятель в М. і далі виступав проти «мрійників» і «мрійництва», але він не досягнув нічого, крім того, що багато людей, які до того часу ретельно вчашали до церкви й одночасно до Градських, перестали бувати в церкві, натомість з великим запалом приєдналися до малої громадки, яка не мала нічого, крім Христа й Біблії.

«Коли вже слухати лайку, то краще до шинку ходитиму: там принаймні відповідати можна, — казав веселий лановий. — У церкві ж, хоч би не знаю, що тобі на голову сипали, мусиш сидіти тихо й мовчати — чи слушно, чи не тебе лають».

Отже, ходили до церкви тільки тоді, коли треба було дитину охрестити, поховати когось або якийсь інший обряд вчинити.

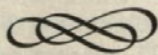
У Градських усе йшло своїм ходом; і вони завжди з нетерпінням чекали листів від Степана й Петра. Тішилися дуже з того, що обом приятелям добре ведеться; приємно було їм довідуватися із листів, що й хлопці за своїми сумують.

Не раз думали всі: «Що буде робити Степан, коли повернеться додому? Що будемо робити, коли надумаються відлучити нас від церкви?»

«Підемо до Христа на небо», — казав дідусь Градський.

Маруся, яка разом із Мишком старанно навчала дітей Слова Божого, завжди казала: «Живімо тільки так, як Господь Ісус каже, і слухаємося Його, а Він Сам про нас подбає». Згадайте, як Степан казав: «Живемо так, щоб світ, якщо не вірить нашим словам, мусив визнати, коли нас вже не буде, що ми були добрими!..»

Наймит

Глава 1

Одного разу, коли старий Ондрачик мав нагальну потребу в робочих руках і не знав, де їх знайти, до нього несподівано прийшов молодий хлопець.

Це було у неділю ввечері, у самі жнива. Ондрачик сидів у себе в садку перед будинком і, поклавши голову на руки, міркував. Раптом на подвір'ї загавкав собака, і перед здивованим хазяїном постав молодий, здоровий, охайно одягнений хлопець. Юнак поштиво привітався і сказав, що зайшов спитати, чи не знайдеться для нього якоїсь роботи.

Ондрачик був не з тих, хто одразу бере на роботу першого-ліпшого, але цього разу хлопчина видався йому дуже порядним, до того ж йому був конче потрібен робітник у садибі. Дружина лежала хвора. Обидва зяті пішли з дому: один минулого року, другий навесні. Обидва подалися до Америки і туди ж викликали своїх дружин. У садибі залишилася одна шістнадцятирічна дочка. Щоправда, був іще пастух, але він побився на селі з парубками і тепер лежав хворий у своєї матері.

Тому Ондрачик найняв хлопця. Про себе він міркував:

— Що ж, спробую. Потримаю його, поки пастух Андрій одужає.

Вони домовилися, скільки хлопець буде одержувати щоденно і якою буде платня, якщо він залишиться на всі жнива.

Тієї ночі Ондрачик спав так добре, як уже давно не спав, а його жінка, якщо й не могла стулити очей, то, в усякому разі, не турбувалася, як її чоловік упорається з роботою.

У новому наймиті Ондрачику подобалося все, тільки його ім'я видавалося йому дивним: хлопця звали Мефодієм Рузаньським. Щоправда, апостол слов'ян, який колись жив у Нитрі і тут сповіщав народові Слово Боже, також звався Мефодієм, але селяни своїм синам такого імені не давали, особливо католики. Але людина звикає до всього, призвичаїлися й мешканці села до імені Мефодій. Тримався він осторонь, однак на селі прийшли до висновку, що Ондрачик знайшов собі гарного наймита.

Що хлопець був гарним працівником, це Ондрачик знав і сам не гірше від інших. Хлопець не пиячив, і тому в нього не траплялося ані колотнечі на селі, ані бійки з парубками. Він не палив — не треба було хвилюватися, що через нього згорить клуня. Протягом тижня він працював із раннього ранку до пізньої ночі, а у свято відпочивав за книгою. Поганого слова від нього не почути: він завжди у гарному настрої. Якщо ж Дорка, дочка хазяїна, й почне лаятися за столом, а батько стане її сварити, то хлопець завжди поступався їй і не сердився.

Хазяїну все це дуже подобалося, і він запропонував парубкові й після жнив залишитися у нього в наймах.

— Гаразд, — погодився Мефодій, — я залишуся у вас, тільки за умови: якщо ви наймете мене на два роки і якщо ви дозволите мені влаштувати собі помешкання біля клуні.

Хазяїн здивувався: яке там може бути помешкання?

— Ви побачите, як це буде гарно, — казав наймит. — Тільки домовимося: якщо мені доведеться вас покинути, то все, що я вклада туди, ви маєте мені відшкодувати, якщо оселя вам сподобається і ви захочете скористатися нею; якщо ж ні, за мною залишається право розібрати мій будиночок і продати.

Ондрачик погодився, і як тільки настали перші дощові дні, коли не можна було працювати в полі, хлопець натягав до клуні дощок і заходився теслювати. Він пропрацював усього два дні і, коли все було зроблено, запросив туди господаря та його дочку.

Старий Ондрачик засміявся:

— Оце так кімната! Краща за нашу! Тільки як ти тут будеш зимувати?

— Нічого, я можу спати і в холоді, а вдень грітимуся у вас.

Із дощок, що залишилися, Мефодій змайстрував стіл, потім придбав солом'яну постіль і солом'яного стільця, а у кутку влаштував шафу.

Вийшло добре, особливо коли він трохи згодом зробив зверху вікна, через які відкривався чудовий краєвид на сусідні

ліси та гори, на далекі луки й поля під таким гарним, хоча тепер і сірим, небом.

Найближчими сусідами Ондрачика були Петрачі. У них був двадцятирічний син Самко, кмітливий і гарний юнак. І хоча його батьки були люди заможні, він не вмів ні читати, ні писати. Причиною цього була його хвороба, через яку рух його був обмежений. Із великими зусиллями він міг якось пересуватися по хаті та децю робити, але на щось інше йому бракувало сил.

Петрачева жінка вболівала за Самком і любила його більше за інших дітей, батько ж ставився до нього не дуже прихильно. Старого дратувало, що син — дорослий парубок — нічим не може зарадити у господарстві і завжди буде тягарем на шії. І якби не материна любов, юність Самка була б доволі сумною в рідному домі. Майбутнє ж видавалося йому й зовсім похмурим. І як іноді трапляється, що саме ті, що не можуть пересуватися, бувають здатними здійснювати великі справи у світі, так це сталося і з ним.

Якось у свято сидів Самко у садку. Було йому дуже самотньо. Він сидів, підперши голову руками, і обмірковував свою гірку долю. Несподівано він побачив сусідського наймита з книгою в руках.

Юнак прохопився злобною заздрістю.

— От, простий наймит, і може читати, а я — дурень дурнем, — подумав він, докладаючи великих зусиль, щоб дружньо привітатися.

— Ти тут сидиш один і, мабуть, нудьгуєш, — заговорив Мефодій. — Я приніс тобі книжку.

Самко спалахнув:

— Навіщо мені книжка, коли я не знаю жодної літери, — промовив він похмуро.

— Даруй, я цього не знав, але це дарма: якщо хочеш, я сяду поряд і буду читати тобі вголос.

Так розпочалося знайомство сусідів.

За Петрачевим парканом притулилася хижка єврея Давида. Він жив там одинаком. Його самотність поділяли тільки дві

кози, з якими він і вештався цілими днями по сусідніх селах. Старий єврей збирав дрантя, кістки та інший непотріб. Селянки зберігали все це для Давида, а Давид натомість наділяв їх нитками та голками. За молодих років він ходив зі своїм мішком далеко, але тепер кружляв тільки поблизу.

Старий Давид був гарною людиною, та от веселим його ніхто не бачив. За життя він зазнав багато горя, але все це зніс терпляче. Між іншим, розповідали, що Давид, перш ніж оселитися у Градові, де він мешкав тепер, був жонатий, але хтось увіз його дружину. Проте, хто знає, правда це чи ні.

По другий бік від Ондрачика, на превеликий жаль останнього, жив Мартин Підгайський. Мартин був чоботарем і таким п'яницею, що всі його обминали. Мешкав він разом із матір'ю, бо дружина не змогла знести його пияцтва і знайшла за краще піти у служниці, звідки й надсилала дітям одяг та взуття, бо інакше б вони позамерзли взимку. Вона не забувала і про свекруху — на подяку за те, що та дбала про дітей. Спробувала було попервах надсилати сорочки й чоловікові, але він усе це пропивав, і вона, спересердя, більше цього не робила.

Одного разу Мефодій знайшов Підгайського геть п'яним, зануреним у болото і майже задихнутим. Рот, ніс, вуха були заліплені багном. Підняти п'яного Мефодій був не в силах. На щастя, повз них проходив циган. Мефодій попросив його допомогти, і вони вдвох віднесли п'яного небораку до Ондрачикової садиби і поклали там у клуні на соломі. Мефодій зігрів води та дбайливо обмив Мартина, брудного як свиня. Мартин попервах опирався, але мало-помалу прийшов до тями й перестав лаятись. Коли Мефодій зачесав йому волосся, виголив начисто обличчя та зрізав довгі брудні нігті, Мартин набув зовсім порядного вигляду. Він навіть сам здивувався з себе й промовив:

— Невже і я можу бути схожим на людину?

Відтак Ондрачиків наймит мав на п'яницю великий вплив: він міг робити з Підгайським усе що завгодно. Він примушував Мартина працювати, і той мусив йому пообіцяти, що не дотор-

кнеться до чарки, поки не закінчить роботу. І Мартин справді не пив. А щоб чоботар не нудгував вечорами, Мефодій приходив до нього і читав що-небудь із книжок його матері, з книги церковних співів або з Біблії, а то і з часописів, що приносив із собою.

Уже був листопад, і роботи у селян вечорами значно поменшало. Бувало, що без діла ставало й нудно. Тому старий Ондрачик, хазяїн Мефодія, був радий, що у його наймита є журнали. Сам він протягом усього довгого життя про книги ніколи не думав, але розумів, що журнали — корисна справа. До того ж, у наймита були особливі, корисні журнали. У них мова йшла про те, як вирує життя на землі, що й де сталося і про те, як слід жити на білому світі, як навчає цього Божа правда.

Хвора стара, дружина Ондрачика, теж була задоволена наймитом:

— Він турбується про мене, наче син, і взагалі гарний хлопець. Він переконав мого чоловіка встановити малу грубу, і з тих пір, як Дорка готує їжу надворі, мені стало набагато легше дихати. А щоб мій старий не сварився, що марно дрова витрачаємо, то він привіз дві підводи дров з лісу. Одне слово, якщо іншим доводиться наказувати, то Мефодій усе робить сам.

Якось увечері Підгайський прийшов до Ондрачика з чоботами саме тоді, коли Мефодій читав хазяям уголос. Ті привітно запросили сусіда сісти. Він був зовсім тверезий.

Останнім часом Мефодій не ходив до чоботаря, той сам приходив до нього. Так було краще, бо можна було зібратися всім гуртом.

Ледве починало смеркати, як Мефодій ішов до Петрачів. Баби вже давно рознесли по селу, що Мефодій навчає Самка грамоти.

Якось Мефодій запитав у своєї хазяйки, чи можна буде йому привести з собою Петрачевого сина.

— А чому ж ні? — відповіла хазяйка. — У сердеги швидше час сплине.

Так і почали збиратися всі разом, і зимові вечори у них ми-

нали непомітно. Було подерто багато пір'я. Андрій уже не бився з парубками. Ондрачик не поспішав до шинку, а майстрував дерев'яні ложки, ще й Самка навчив.

Одного разу, коли вони сиділи тісним гуртом, Дорка сповістила, що старий Давид нездужає.

— Йому там, мабуть, зимно: навряд чи в нього є дрова розпалити грубу.

Мефодій нічого не сказав. Він саме дочитував книгу. Закінчивши читати, він одразу ж підвівся:

— На добраніч!

— От побачите, він пішов до єврея, — сказав Андрій.

— Ну, він навідується туди часто, — втрутився Самко. — Я не раз бачив, як він носив Давидові воду.

— Ану, Андрію, зазирни у вікно до Давида, чи там Мефодій і що він робить? — гукнула Дорка.

Андрій пішов. Пройшло чимало часу, перш ніж він повернувся.

— Чи бачив ти Мефодія?

— Так. Єврей лежить у ліжку, а він приготував йому чай. Тепер він йому читає.

— А що він може йому читати? Давид знає тільки німецьку та єврейську грамоту, а по-нашому, по-словацьки, не вміє. Він сам мені про це казав, коли я одного разу запитав у нього, — здивувався Самко.

Однак старий єврей слухав Мефодія з такою увагою, що навіть очей з нього не зводив.

— Дивна людина! Нікому і ні в чому він не відмовить! — мимоволі вихопилося у Підгайського про Мефодія.

— Дійсно, дивний! І дяка Богові, що він у нас, — погодилася хазяйка. — З того часу, як він тут, ми завжди знаємо, як живуть наші діти в Америці. Раніше ми місяцями нічого не чули про них. Ніхто з нас не міг до пуття листа написати, а він викладає все саме так, як я йому кажу. І діти дуже задоволені. Тільки з одним не погоджується Мефодій: коли я йому сказала, щоб він написав що-небудь і про себе, то він відмовився. «Що про мені розповідати?» — відповів він.

Минула зима, прийшла весна, але мешканці села не дізналися про Мефодія більше, ніж знали раніше.

Якось у неділю Ондрачик стояв разом із Мефодієм у садку. Перед ними тяглося болото з невеликим пагорбом, зарослим злиденною травою та чагарником.

— Послухайте, хазяїне, — сказав Мефодій і вказав рукою на болото, — воно ж спотворює всю вашу садибу. Ви маєте викупити його у громади.

— Я? Навіщо? Що я стану з ним робити? — хазяїн здивувався, що його розсудливий наймит може робити такі пропозиції.

— Що робити? Пагорб можна знести: з глини вийде гарна цегла, а залишком ґрунту можна засипати болото.

— Цегла мені не потрібна. Ланів у мене вистачає. Навіщо мені ця багнюка?

— Знаєте що? — не вгавався Мефодій. — Ви все ж таки купіть цю землю у громади на ваше ім'я, а я потім перекупую її у вас. Мені подобається тут, у ваших місцях. У мене є дві сотні гульденів, і я за два роки поступово збудую хижу й стану вашим сусідом.

Хазяїн сміявся з Мефодія, але наймит не шуткував. Мефодій не давав йому спокою, поки Ондрачик не придбав болото і пагорб. Потім Ондрачик перепродав цю ділянку своєму наймиту.

Вони домовилися, що Мефодій, поки не почнеться гаряча пора, буде щодня працювати на своїй ділянці дві-три години.

Коли скінчили сівбу, Мефодій звернувся до хазяїна:

— Знаєте що? Тепер у нас будуть два або три тижні більш вільні. І я обіцяю вам служити без платні чверть року, якщо ви на цей час відпустите пастуха Андрія допомогти мені. Згодні?

— Щодо моєї згоди, — відповів хазяїн, — то я готовий навіть сам допомогти тобі, якщо я дійсно побачу, що ти хочеш будуватися. Адже за дві сотні гульденів ти міг би де-небудь купити собі непоганий будиночок.

— Авжеж. Але це був би саме будиночок, а я хочу мати

справжній будинок, — засміявся Мефодій. — От побачите: Бог, на Якого я покладаюся, допоможе мені.

Хазяїн дав згоду, і Мефодій розпочав свою роботу. Сусіди зійшлися подивитися на те диво, яке хотів здійснити наймит Ондрачика. До роботи стали найняті Мефодієм Підгайський та його мати, потім — Андрій. Трохи допомагала й Дорка. Навіть Ондрачик — і той порався на пагорбі й засипав болото. Усі разом вони вивезли з пагорба стільки глини, що не тільки зрівняли ділянку, а навіть підняли її над вулицею.

У шкільному садку Мефодій купив деревця та насадив їх у три ряди. Коли настало літо, всі деревця зазеленіли. Вийшов гарний садок.

Потім взялися за цеглу, і коли жнива покликали працівників, то їхню справу продовжували лише Підгайські, поки й вони не пішли жати.

— Хто б міг подумати, що Ондрачиків наймит дасть нам такий гарний заробіток?! — казала жінка Підгайського, благословляючи Мефодія. — Сам Бог його нам прислав.

Мартин уже більше не пив. Він щиро каювся за старе життя і просив у Бога прощення за колишні неподобства.

Глава 2

Був гарний літній день. Люди йшли в поле поглянути на врожай. Слідом за іншими зібрався й господар Петрач.

Він уже мав був виходити, як до кімнати увійшов Мефодій. Гість був не абиякий, бо Петрач добре усвідомлював, яке добро зробив його синові сусідський наймит тим, що навчив його досить доладно складати літери й писати їх.

Петрач був людиною гордовитою, і йому було прикро, що його синові доводилося залишатись неписьменним. Тому прихід Мефодія був для нього приємним. Петрач знав, що гість прийшов до сина, але він уже сам давно хотів побалакати з ним. Він запросив його сісти, і сам сів поруч.

— Самко зараз прийде. Він вийшов трохи пройтися, але

ж ти й сам знаєш, як багато часу йому треба, щоб повернутися назад.

— Добре, — посміхнувся Мефодій. — Я радий, що зустрів вас, сусіде, і що сина вашого поки немає вдома. Мені давно вже хочеться сказати вам дещо важливе.

Петрач здивувався: що б таке важливе міг йому сказати Мефодій?

— Чи замислювалися ви коли-небудь над тим, що буде далі з вашим єдиним сином?

— Буде злиднем! — сказав Петрач жорстко. — Хіба я винний? Свою частку він, звичайно, отримає, але що він буде з нею робити? Селянина з нього не вийде ніяким чином...

— Те саме думаю й я. Я чув нещодавно, що ви збираєтесь прийняти зятя у прийоми. Поки батьки живі, Самкові буде непогано. А от коли вас не стане, що тоді? Він буде залежати від милості або немилості інших, але ж він ваш єдиний і первородний син!

— Для чого ти говориш мені це? — сказав Петрач і понурив голову. — Я зі скорботою дивлюся на його майбутнє... Навіщо він народився на світ?

— Це залежало не від його бажання, — відразу заперечив хлопець. — І ви, шановний сусіде, як батько, не повинні так говорити. Якщо Господь дав вашому синові життя, Він обрав йому і мету в цьому житті, і ви також зобов'язані піклуватися про нього.

— Добре тобі говорити, коли ти здоровий, а як із ним бути?

— Якщо ви хочете що-небудь зробити для вашого сина, я можу дати гарну пораду.

— Ще б пак, не хотіти! — прохопився старий і взяв Мефодія за руку.

— Ви живете на головній вулиці. Народ із волосного правління проходить повз вас. Побудуйте біля вашої оселі помешкання та й відкрийте там для Самка торгівлю. Він стане торгувати салом, борошном і таким іншим. Ви часто буваєте в місті і зможете привозити йому все що знадобиться. Витративши, таким чином, сотню-іншу гульденів, ви напевне забез-

печите вашому синуві майбутнє. І поки ви будете живі, він буде утримуватися на вашому хлібі, ви будете дбати про нього. Далі ж, коли він стане дорослим і поважним чоловіком, він зможе навіть одружитися. За нього будь-яка порядна дівчина залюбки піде.

— Із Божою допомогою я вже навчив Самка читати, — вів далі Мефодій, у той час як Петрач тільки кивав головою та дивився на нього з щирим здивуванням. — Я розмовляв про нього зі старим Давидом, який згоден навчити Самка арифметики та дати потрібні знання з торгівлі. Ви ж знаєте, що в комерції ніхто не зрівняється з євреєм. Обміркуйте це все з дружиною, а я тим часом прогуляюся до лісу з вашим сином.

І не встиг Петрач отямитися, як у кімнаті вже нікого не було. Він виглянув у вікно і побачив, як Мефодій, жваво розмовляючи, вів із собою Самка.

— Що ж це він мені тут наговорив? — думав старий. — І як він розважливо каже! Що там твоя книга! Подумати тільки! Так само несподівано й дивно, як і з засипкою болота... Самко слушно сказав, що Мефодій, певно, багато їздив по світу і багато бачив. Він і справді має рацію. А який би я був радий, якби з мого хлопця що-небудь вийшло!

Петрач покликав дружину, що теж збиралася в поле. На сьогодні вони вирішили облишити цю справу і заглибилися у міркування, як ліпше влаштувати сина. Мати прямо помолодшала на radoщах, що з її улюбленця теж може вийти щось путнє.

У той час, як ці двоє сиділи у світлиці й радилися, неподалік, у дубовому гаї широким колом розсілися діти. Мефодій займав їх оповідками.

На селі всі діти добре знали Ондрачикового наймита, бо діти завжди відчувають того, хто добрий до них, і тягнуться до нього. І Мефодій, дійсно, любив дітвору. У себе на струмку, за пагорбом, він викопав широкий ставок, щоб діти могли там купатися. Улаштував насип, щоб зручно було вудити рибу. На пасовиську завжди допомагав пастушкам у складних обставинах. Весною, якщо у нього траплялися вільні вечори, він майстру-

вав свищики з лози, бризкалки та хлопавки з бузини, торохтілки з горіхів. Кишені його завжди були повні цими дитячими радощами, і він щедро наділяв ними дітлахів.

Тому вони натовпом бігали за парубком і, де б він не був, на селі чи в полі, завжди гукали до нього: «Дядечку Мефодій! Дядечку Мефодій!»

Частенько бувало, що хліб і сир, які хазяйка давала Мефодію у поле на вечерю, зїдала армія його малих приятелів.

Але найвищою втіхою для дітлахів було, якщо вони, як от сьогодні, могли зібратися гуртом коло Мефодія, усістися біля його ніг і слухати.

— Так, як дядечко Мефодій, ніхто у світі не вміє розповідати, — це був загальний висновок дітлахів.

От і зараз: вівці та корови паслися на сусідній галявині, а діти сумирненько сиділи й чекали на розповідь.

Один хлопчик тримав у руці знайдену ним мертву ластівку.

— Ластівка? — спитав Мефодій, думаючи, про що дітям розповісти. — Хочете, я розповім вам про ластівок.

— Так, так, про ластівок! Про ластівок, дядечку Мефодій!

— Ну так слухайте. Ось як ластівки прилетіли до нас.

Далеко-далеко, у країні, де на Різдво зеленіють дерева і зріють плоди, де чудові квіти, яких ми й не бачили, але де водяться також змії, від яких жах проймає, там, у тій далекій Африці, наші ластівки влаштували збори.

То були дивні збори. Рано-вранці всі ластівки викупалися у чистій воді, розправили свої пернаті шати, і тепер кожна виглядала, мов гарненька панночка: чорне волосся було гладенько зачесане, маленькі чорненькі тільця здавалися оксамитовими, оченята були чорненькі, на грудках темна безрукавка, потім білі рукавички й сукня з довгим шлейфом, немов у придворної дами.

До Африки ластівки зліталися з усіх країв, летіли сотнями, тисячами. І коли всі злетілися, розпочалися збори. Розпочали співом і молитвою. Ви дивуетесь? Не вірите? Не вірите, що пташки молилися? А чому ні? Вони теж, як і люди, відчувають

радість і горе і також потребують на допомогу Творця. Я, в усякому разі, переконаний, що ластівки своїми співами склали Богові молитву.

Отже вони розпочали з молитви. Потім усі замовкли, і їм було оголошено, що настав час залишати Африку і повертатися на свою стару батьківщину. Потрібно було тільки разом визначити, в який день і годину розпочати політ, і точно окреслити правила, як себе поводити під час подорожі. Ластівки одностайно обрали найстарішу з-поміж себе як порадилицю і потім стали уважно її слухати.

— Завтра вранці, вдосвіта, ви маєте всі злетітися до місця наших щорічних зборів перед польотом. Хто забариться — залишиться в Африці. Звідти ми полетимо спочатку над дивовижним краєм, поки не побачимо великої води — моря.

Пам'ятайте ж, що всі ми маємо летіти разом, бо тому, хто лишиться позаду, загрожує небезпека — хижі птахи. Хижаки відчувають страх перед великими зграями, а птаха-одинака вони неодмінно розшматують.

І поки ми будемо летіти над сухою землею, ви повинні суворо дотримуватися правила: часто та подовгу відпочивати. І ще: якщо навколо вас буде багато мошок, ви не повинні об'їдатися ними, інакше важко буде летіти.

Біля моря знову влаштуємо збори, і відтак цілком покладаємося на нашого Творця: шлях, що чекатиме на нас, небезпечний. Ви не побачите нічого, окрім води. Вода, вода і нічого іншого. Жодного острівця, де б можна було відпочити. Допомога і сила можуть надійти тільки від одного Бога. Тому через море можуть перелетіти лише ті ластівки, котрі будуть суворо дотримуватися наказів Божих, даних нам, і молитися. Тож молитимемось. Із молитвою розпочнемо наш шлях і з молитвою ж його продовжимо.

Усі з'єдналися у молитовному співі, і збори було закінчено.

Наступного дня берег великої і гарної річки був зовсім чорний. Спочатку сюди прилетіло сто ластівок, потім тисяча, п'ять тисяч, десять, сто тисяч і, нарешті, стільки, що вже неможливо було їх полічити.

Над цим табором пернатих тут і там снували старі, з сивиною, ластівки і підтримували лад: вони були обрані за вожаків. Деякі ластівки-вожаки були геть білі. Такі білі та чисті, начебто порох землі ніколи не торкався їх. Вони закликали всіх до молитви і до послуху Богові, їхньому люблячому батькові.

У зграях була безліч ластівок-пташенят, що пустували мов малі діти. Вони вимірювали свої крильця та перевіряли, чи можуть вони добре літати. Їм вважалося, що перелетіти через море — пуста дрібниця. Вони знайомилися одна з одною, задиристо розпочинали бійки поміж себе.

— Облиште це! — вгамовувала їх стара ластівка-вожак. — Ви не повинні ні з ким битися, вести боротьбу дзьобом і кігтями: вас буде оберігати Сам Бог. Ваш клопіт — молитися, вірити і летіти. Якщо ви станете вести війну з кожним хижим птахом, ви ніколи не досягнете мети.

Інші молоді ластівки були зайняті своїми справами. Вони, наче маленькі дівчатка або легковажні панночки, невгаваючи щебетали про те, яка на кому сукня, у кого краща зачіска, чий шлейф довший.

Мудра ластівка прилетіла й до них:

— Думайте про Бога, про далекий та важкий шлях. Врода не врятує вас від загибелі. Коли станеться з якою над морем лихо — загине разом із вродою.

Старі ластівки збирали молодих і доводили їх до ладу, особливо забіяк, що були геть розхристані. Потім усі проспівали молитву і з безлічі маленьких груденят вихопилося:

— Прощавай, Африка! На все добре! Прощавай!

Сонце сховалося за хмарами пернатих, і люди, покинувши роботу, дивилися на птахів і говорили:

— Ластівки летять додому...

Так, це був приємний шлях. Унизу розляглися незвичайної краси діброви, ріки, лани, луки, села. Відповідно до наказів вожаків, мандрівники часто й подовгу відпочивали, і завдяки цьому жодна ластівка не відчувала втоми.

Нарешті у далечині завиднілося море.

— Зупинитися! — пролунав наказ.

Багато хто хотів, не зупиняючись, летіти далі, але вожаки не дозволили цього: крилам потрібен був відпочинок і підтримка молитвою.

Вожаки оглядали та опитували свою зграю. Кожний, хто мав хоч маленьке ушкодження або зім'яте крило, або яку іншу хворобу, повинен був сказати про це. Усі будуть чекати, поки вони одужають.

Дехто сказав про свою неміч; інші, не звернувши уваги на дрібниці, змовчали, хоча у дорозі й дрібниця могла скоїти лихо. Деякі ластівки були неслухняні в іншому, коли вони бачили навколо себе багато мошки, вони не могли стримати себе й хапали одну комаху за другою. Попередження мудрих ластівок про те, що тільки ті будуть у змозі перетнути море, хто здолає себе і своє бажання, не допомагало: воно влітало у них в одне вухо, а в друге вилітало.

За ті недовгі дні, що вони відпочивали на березі моря, ситі ластівки так погладшали та зледащили, що, де б вони не сідали, вони відразу засинали, а якщо вони не дрімали, то неодмінно поглядали на мошок. На найлюдніших молитовних зборах вони спали, і навіть коли всі співали, голосів їхніх не було чути, а якщо ж вони й співали з іншими, то всі їхні молитви торкалися лише мошки.

— Отже, в ім'я нашого Творця, летимо далі! — пролунало у зграї. І тисячі голосів знову вигукнули:

— Прощавай, Африка! Борони тебе Боже! Прощавай! Ми летимо за море, додому!

— До-до-му! — пролунав відголос.

І от, ті дурненькі, які нещодавно на зібранні біля річки вважали, що море — дрібниця, скоро переконалися в тому, що море дуже велике. Вони довго летіли і ніде не бачили нічого, окрім води без кінця і без краю.

Лапки і крильця втомлювалися, голівки понурювалися, оченята шукали, ой, як жадібно вони шукали місця для відпочинку. Але вожаки вигукували лише одне:

— Летіти, летіти!

Ті, що на березі промовчали про свої синці та зім'яті крильця, падали тепер одна за одною у глибоку воду. Якщо, траплялося, падала здорова ластівка, вода якийсь час несла її, а потім пташка здіймалася й летіла з новою силою. Слабкі ж не могли спорхнути, вони занурювалися у воду й гинули.

Ті ж, що зїли багато мошки, почали відставати, спочатку менше, а потім усе більше й більше. Сили зрадили їх.

— Почекайте нас! Почекайте! — гукали вони, але марно. Відповідь вожаків була незмінною:

— Летіти, летіти!

Інакше не можна було, бо Бог кожній розумній пташині вклав сили в її крила, скільки потрібно було для перельоту через море. З кожною новою хвилиною сили танули, і птахи не могли затримуватися й чекати.

Бідолашні, неслухняні створіння! Там, на березі, вони були не в силах протистояти своїй пожадливості, а тепер виявилися занадто важкими для польоту, і наслідком надмірності було те, що тіла їхні гинули у морі. Та ще почалася гроза, пішов дощ, налетіла буря. Ластівки сотнями падали у море. Більш дужі та легкі витримували, а слабкі всі загинули. За свою неслухняність вони гинули у страшних морських глибинах. І не побачили вони більше ні своєї батьківщини, ні своїх гніздечок.

Коли ластівкам стало вже зовсім несила, вони вдалечині побачили корабель, і всі кинулися туди. Ой, що то була за радість! Матроси, щоправда, цим гостям не були раді, але пасажирі, що були на кораблі, прийшли у захват від пташиного щебету і передавали через ластівок привітання батьківщині.

Не всі змогли одночасно всістися на реях, тому вони відпочивали по черзі.

Невдовзі загуркотіла нова гроза, і ластівкам здавалося, що все марно, всі вони загинуть.

— Ні, ми вціліємо! — запевняли мудрі вожаки. — Вірте і моліться: Господь нас підживить!

Тут несподівано ластівки, що летіли попереду, вигукнули:

— Земля! Земля!

І вся пташина згряя зраділа. Птахи напружили останні свої сили. Але дісталися берега тільки ті, що до самої останньої миті вірили у допомогу зверху. Ті ж, що втратили надію, падали й гинули навіть під самим берегом Європи.

Коли вони трохи відпочили та оговталися, вони знову зібралися разом. Розпочали вони з молитви й радісної пісні-подяки милостивому Творцю за дароване благословення. Досі вони летіли всі разом, тепер настав час розлучатися. Кожна ластівка мала податися до місця свого народження.

У зграї були ластівки з Англії, Франції, Німеччини, Росії, Австрії, Угорщини та інших країн. Спочатку розділилися за країнами, потім за областями і, нарешті, за містами та селами.

Перед розлукою всі ластівки подякували своїм вожакам, потім, попросившись, кожна згряя полетіла у свій бік. На льоту вони гукали одна одній:

— Куди ви?

— Ми до Петербурга!

— А ми до Москви!

— А куди ви?

— До Рима!

— До Вологди!

— До Парижа!

— Летіть з Богом! Щасливої дороги! Летіть!

Так летіли ластівки з Африки через широке море, кожна до свого краю, до свого міста, свого села, кожна до свого рідного гнізда. Вони прилетіли і до нашого села, під наші стріхи. Прилетіли з радіщами, на що ми також із радістю відповідали:

— Ой, ластівки прилетіли! Скоро літо.

— Ось так, діти, ластівки повернулися додому, — закінчив Мефодій. — Чи так само і ви будете повертатися додому? Чи, може, ви гадаєте, що ви вже вдома і що ви залишитесь тут навіки?

— О ні, — заперечили доросліші діти, — адже ми всі маємо померти!

— А що буде потім?

— Потім у домовину! — закричали одні.

— На небо! — сказали інші.

— Так, на небо, до нашої батьківщини. Але як ви вважаєте: чи потрапите ви неодмінно на небо? Що робили ластівки задля цього?

— Вони молилися, чинили за волею Божою.

— Не їли багато мошки, — сказав один малюк.

— Тож глядіть: якщо хтось хоче повернутися до небесної батьківщини, той повинен виконувати не свої бажання, а волю Божу, і не чинити того, що заборонено Богом. Адже ми живемо не для служіння собі, а задля служіння Божій справі на землі.

— Скажіть-но мені євангельського вірша, якого я навчив вас!

— «Син Людський не задля того прийшов, аби Йому служили, але щоб послужити і віддати душу Свою для викуплення багатьох» (Матвія 20:28), і ще: «Син Людський прийшов відшукати і врятувати загиле» (Луки 19:10).

— Чи знаєте ви, Хто цей Син Людський? — спитав Мефодій.

— Так, це Господь Ісус! — закричали діти.

— І кого Він прийшов врятувати?

— Нас!

— Так, нас! Тебе, мене, твоїх рідних, наших ворогів, усе людство. Він прийшов, як я вже сказав, щоб умерти на хресті за всі наші гріхи. І хто наслідує Ісуса Христа у своєму житті, намагається думати, відчувати й чинити так, як того навчав Спаситель, той отримає спасіння і не буде більше страждати за свої гріхи. Це — велика радість. Кожний віруючий прагне неба, як своєї батьківщини, свого рідного гнізда. А тепер біжіть: ваша худоба непокоїться. Та не забувайте, яким чином ластівки повернулися на батьківщину з далеких країв. Бережіть себе і запам'ятайте гарненько, що їм довелося подолати довгий шлях, і здолати його змогли тільки розсудливі пташки. Ті ж, що легковажно ставилися до перельоту чи зовсім про нього не дбали, потонули в морі.

Діти одне за одним побігли на галявину до своєї череди, а Мефодій із Самком залишилися наодинці, занурені у глибокі роздуми.

— Слухай, Мефодію, — сказав раптом Самко, — яка чудова ця розповідь про ластівок! Бо якщо це перетлумачення нашого повернення додому, на небо, то виходить, що всі ми тут, у нашому селі Градові, ніколи й не були на справжньому шляху.

— Ти так вважаєш? А чому? — і радісна посмішка промайнула на Мефодієвому обличчі.

— Та тому, що ластівки все розпочинали з благословення Божого і готувалися з молитвою до свого відльоту, а ми у нашій «Африці» живемо так, наче ми дійсно залишимося тут навіки. Ми нічого не розпочинаємо і не закінчуємо молитвою. Та й молитва до наших справ, мабуть, зовсім не підходить: зовсім іншим життям ми живемо.

— А яка на те причина? Хіба Господь до нас не такий милостивий, як до малих пташок? Хіба Він не заслуговує на те, щоб ми Його цінували? Чи, може, Він безсилий допомогти нам у наших праведних потребах?

— Ми не думаємо про Нього. Живемо, наче кроти, потемки, і згадки не маємо про світло.

— Знаєш що, Самко? Ластівки перед своїм шляхом на батьківщину створили спільну молитву. Чекати тут, у Градові, на те, щоб усе наше село зійшлося разом у спільній молитві віддатися Богові та просити Його надати нам сили для вічного спасіння душі, щоб дістатися «берега за морем», — це, я згоден, зараз було б передчасно. Але скажи мені: якщо цього жодного разу не чинило усе село гуртом, то хіба ми, наприклад, з тобою удвох, не змогли б розпочати це ось тут, зараз же?

— Тут? Зараз? Я гадаю, що молитися треба у храмі.

— Ми з тобою зараз саме у храмі. У храмі, створеному не людськими руками, а Самим Богом. Бог усюди, на всякому місці, і всесвіт — це Його дивний храм. Чи замислювався ти над цим?

— Так, це правда, але я не можу зараз молитися! Я не знаю, про що і як молитися!

— Соромся! Не знаєш, що Богові сказати? Вдома з батьком — матір'ю ти ж говориш? І в тебе є що їм сказати. Тобі було б нудно, тяжко, якби ти днів зо два не розмовляв із ними. То як же у тебе немає слів, немає думок для твого Небесного Отця? Поглянь навколо себе! Зазирни у глиб себе! Все, що в тобі є доброго, гарного, Він дав тобі. Хто має сили виправити тебе, очистити, зцілити від усього поганого, відразливого, брудного? Чого тобі бракує для польоту через море життя додому, на небо? Хто владний надати тобі сили для цього? Бог — завжди Бог і скрізь Бог, спільний наш Небесний Отець. І ти не маєш про що з Ним розмовляти? Ти не знаєш, як молитися? Невже тобі не потрібні путівники на небо? Невже тобі не потрібні сили для влаштування життя праведного, радісного, справжнього, Божого? Невже, нарешті, ти не відчуваєш своєї внутрішньої потворності, забрудненості душі і тобі не хочеться плакати через це, каятися та просити вибачення?

Самко мовчав. Обличчя його зробилося задумливим, очі видавалися глибокими: він увесь був у напружених роздумах...

Додому з лісу друзі повернулися досить пізно.

Поглиблений у свої роздуми, Самко не помітив, як перемінилися його батьки: якою радісною була його мати і яким незвично ласкавим батько. Він сидів на ганку свого будинку, дивився на гніздечко ластівок під дахом, на пташок, які влітали і вилітали, і в його вухах бриніло: «Ластівки повернулися додому!..»

— Ах, — зітхнув він, — це ж бувало щороку, і я не розумів, що Господь посилає мені з кожною пташиною життєдайне нагадування, що й мені також доведеться повертатися до рідного гнізда у домі Небесного Отця і що до цієї подорожі слід завчасно готуватися! — промовляв до себе Самко.

— Шлях людини до Бога далекий і людьми страшенно заплутаний! — говорив йому Мефодій у лісі на прощання. — Потрібна, перш за все, Божа путівна карта. Карта ця — Слово Боже, вчення Ісуса Христа. Вивчай цю карту! Тлумач слово по слову, думку за думкою, йди у цьому напрямку сам і веди, клич за собою інших!

Самко згадав ці слова Мефодія і подумав: «Це правильно: тільки так і можливо у нашому житті виборсатися на твердий шлях, біда лишень, що я нічого не знаю, ледве літери відрізняти навчився. Буду спочатку сам вивчати Божу карту, Слово Боже, а коли добре зрозумію, тоді й іншим рєзтлумачу.

Глава 3

Старий єврей Давид біля своєї хижки під розлогим горіховим деревом знекровленими худорлявими пальцями ламав хліб своєму собаці. Бідолашний самотній старий. В усьому світі не було жодної рідної йому людини, не було нічого, за чим варто було б вболівати.

Щоправда, у нього була хатинка, маленький клаптик саду, горіхове дерево та лава під ним, але все це не було рідним. Батьківщина була далеко, а тут старий Давид був прихоськом і ні з ким не міг навіть порозмовляти мовою свого краю. Він тут постарів, але своїм не став.

Йому було однаково, де доживати свого віку. У селі ніщо не утримувало. Люди звикли до нього, він до людей, але взаємної любові між ними не було. Та й звідки б вона узялася: адже він — єврей! Коли взимку він лежав хворий, сусіди знали про це, але до нього ніхто не заглянув: кого обходять справи єврея? Тільки Мефодій заходив до нього, теж прихосько на селі. Він дбайливо доглядав за хворим. Не забуває й тепер, не цурається старого єврея. І за це старий Давид дуже вдячний йому.

Через нього з Давидом сталося щось дивне. Він помирав і вважав своє серце мертвим для людей. Але несподівано воно ожило. Його зігрів зовсім чужий, сторонній юнак, та й до того ж юнак — християнин.

Спочатку Давид з недовірою справжнього єврея, що сприйняв чимало гірких образ від християн, скося поглядав на незвичні вчинки чужинця, який з'явився біля нього так раптово, немов несподіваний сонячний промінь.

Інші сусіди не бачили ніякої різниці між собою та Ондрачи-

ковим наймитом, але старий єврей був спостережливим. Він побачив цю різницю ще тоді, коли хлопчина першого разу приніс йому води з криниці, а потім залишився в його жалюгідній халупі й розмовляв із ним так доброзичливо, наче він дуже любив старого Давида, його, якого ніхто вже не любив і кого покинули навіть рідні люди.

Одного тільки страхався Давид: чи нема у хлопця тих вад і тієї розпусти, що були притаманні іншим парубкам. Але ні, досі поведінка Мефодія була бездоганною. Парубок не пив, знав заповіді Божі й завжди виконував їх. Старий єврей знав, що молодий християнин справді любить усіх людей. Він стежив за Мефодієм потайки і переконався, що не було сусіда, якому б хлопець не зробив якоїсь послуги.

— Узимку, — розповідав підстаркуватий нічний сторож, — коли я з оберемком дров за плечима повертався з лісу, мене наздогнали з підводою Ондрачики, і Мефодій відразу зіскочив з підводи і поступився мені своїм місцем, а сам пішки пішов до своєї домівки.

А навесні, коли орали в Ондрачика, біля їхнього лану була ділянка старої й лихої удови Гливарки, котру всі боялися, бо вона лаялася найбрутальнішими словами. Мефодій зорав і її ділянку. До тих пір вона ні від кого навіть слова привітного не чула, а тут хлопець, що прийшов на село, першим зробив їй послугу.

Усе це, звичайно, були дрібниці, але що ще він міг зробити, коли був лише звичайним собі наймитом? Однак він помічав, що людям важко, і якби він міг, то з любов'ю допоміг би всім. Одне слово, він робив усе що міг.

Єврей чекав, яким робітником виявиться цей хлопець. Мефодій був тут уже чимало, і старий Давид бачив, що Ондрачикові зяті ніколи не дбали за господарство так, як цей наймит. У домі він чи на подвір'ї, тільки-но помічав десь безладдя, одразу ж брався до діла. Сам раб Авраамів, про якого говориться в Біблії, не міг би послугувати своєму панові краще, ніж цей наймит служив цьому дурному селяку.

Давид вважав Ондрачика дурним. Старий єврей часто від-

значав, як кепсько йшли у сусіда справи, але він і гадки не мав допомогти йому. Клопіт іновірця його не обходив. Він, єврей, ставився до селянина так, як і селянин до нього, єврея.

Мефодій був інший. Єврей бачив, що наймит розумніший за свого господаря, однак Давид жодного разу не чув, щоб хлопець говорив про Ондрачика інакше, аніж із повагою та любов'ю.

І морально хлопець був також зовсім чистий. Він був молодий, а в Ондрачика була дочка, у Петрача — дві. Спільний колодязь був якраз під вікном єврея. Старий часто бачив, як усі три дівчини сходилися біля колодязя і як хлопець тягав їм воду. Дівчата всміхалися йому, і він, як брат, усміхався їм. Старий єврей мимоволі порівнював його з Йосипом у Єгипті. Що вже Петрачеві дівчата були розбещені, але й вони завдяки Мефодію почали тримати себе пристойніше, особливо з того часу, як той почав ходити до Самка.

Усе це дуже приваблювало Давида, і тому, коли минулого тижня Мефодій знову прийшов до нього, старий єврей дуже зрадив: він відчував себе зобов'язаним Мефодію і хотів хоча б якось виказати свою любов до цього хлопця. Тепер юнак прийшов сам, щоб просити про послугу: навчити Самка лічбі та комерції.

Здається, нікому в світі Давид із чистої любові не зробив би ніякої послуги, але як його просив про це Мефодій, то він із радістю пообіцяв. Спитав тільки:

— Чого ти піклуєшся про свого сусіда? Чи це тебе обходить? У нього є батьки та рідня, вони й самі могли б подбати про Самка.

У відповідь на це різке слово старий чекав, що Мефодій звинуватить старого Петрача, але сталося інакше. Наймит спокійно відповів:

— Знаєте що, сусіде? Ісус Христос учив: «Люби Господа Бога твого усім серцем твоїм... і ближнього свого, як себе самого». Якби я, наприклад, був слабкий і безсилий, мені було б дуже важливо, якби хто-небудь подбав про мене. Те ж саме я думаю й про Самка. Батьки, звичайно, його люблять, але якщо

вони не змогли допомогти йому, то що ж робити? Адже я знаю, як можна полегшити йому життя. Бог дав мені слухну думку, і я вважаю, що повинен здійснити її.

Давид погодився. Все, що говорив і робив хлопець, старому подобалося і здавалося вірним. Одного тільки старий єврей знести не міг: Мефодій постійно чіплявся до нього зі своїм Ісусом Христом. Наймит постійно і наполегливо говорив йому про Ісуса Христа, при кожному читанні Старого Заповіту посилався на Ісуса Христа і кожну свою розмову закінчував словами: «Спаситель любить нас».

Старий Давид і думати не хотів про ці балачки. Якби він тільки міг викинути їх із голови, то він ніколи й не згадував би про них. Він сердився на себе — навіщо він дозволив хлопцю читати байку про Того, Хто був Сином Діви, Хто мав знести голову змієві — гріху, Хто був сім'ям Авраамовим і Сином Давида, Хто узяв на Себе гріхи всього світу і Хто називався Месією.

У вустах Мефодія його релігія була чудовою. Це була дійсно релігія любові. Вона просякала в озлоблене образами серце старого єврея цілющим бальзамом. Якби хтось раніше розпочав говорити Давидові про вчення Ісуса Христа, він тільки призириливо посміявся б, бо ніхто з тих, хто жив поруч із ним і називав себе християнином, не жив за вченням Христа.

Вони лаялися, билися, коїли крадіжки та вбивства, ходили судитися і не вибачали один одному. Вони ходили до храмів і не виконували того, про що їм там проповідували.

У селі було два храми: католицький та євангельський, і християни з презирством ставилися до віри та вчення один одного, однак при всьому тому вважали себе віруючими у Того, Хто проповідував їм любов і милосердя. Старий Давид розсердився б, якби хтось із них прийшов до нього та розпочав викладати вчення Ісуса Христа: він порівняв би їхнє віросповідання з їхнім життям. Але цей добрий, молодий хлопець жив саме так, як того вимагала його віра, він любив Христа і виконував Його настанови. Давид знав це достеменно. А якщо так чинив один, то хіба інші не могли б чинити так само? Чому ж тоді між цим одним та усіма іншими така різниця?

Старий чимало міркував над цим. Ніхто не міг відповісти йому на це питання.

— Доброго вечора! — пролунало неподалік.

Він підвів очі: перед ним стояв хлопець, про якого він щойно думав і якого він не сподівався скоро побачити у себе.

— Я думав, що мені не скоро вдасться навідатися до вас. сусіде.

— І я вважав, що ти тепер довго не прийдеш.

Зморшкуювате обличчя старого посвітлішало, і він люб'язно посунувся на лаві.

— Сідай, я хочу знати, до чого ви домовилися з Петрачем.

Мефодій сів і докладно розповів про все.

— Хто знає, хто знає, — роздумливо хитав головою старий єврей, — та чи зміняться справи?

— Я сподіваюсь на краще. Я молився, щоб справа владналася, і вірю, що молитва буде почута.

Так розмовляли вони з хвилину, і старий почав складати плани, яким чином Петрачеві краще взятися за справу. У старому євреї прокинувся ділець.

— Сусіде, — сказав тоді здивований Мефодій, — якщо ви знали, що на цьому місці піде торгівля, то чому ж тоді ви самі не розпочали її? Що то за втіха була вам поратися з мотлохом?

Юнак узяв руки старого і дружньо поглянув йому в обличчя, яке вмить наче спохмурніло від скорботи.

— Ти питаєш, чому я не відкрив торгівлю? А я тебе питаю: навіщо і як мені було це робити? Для кого і для чого було клопотатися? Я самотній, мов дерево в пустелі. Трохи роботи, діла, аби прогудуватися, та й годі. Без діла у своїй самотності і своїм горі я би вмер. От я й робив, що міг. Тільки навіщо ти мені все це нагадав?

Старий рвучко вихопив свої руки, затулив ними обличчя і сперся ліктями на коліна. Із хвилину сидів він схилившись, зовсім пригнічений гіркотою спогадів. Мефодій дивився на нього з невимовним співчуттям і жалістю. Потім обійняв його і притис його стару сиву голову до своїх грудей. Старий Давид вже

давно не бачив ні від кого співчуття, давно вже забув радість бути кому-небудь дорогим.

Замолоду він знав щастя взаємного кохання, але потім, коли щастя відлетіло, пішло назавжди, коли він пристрасно, але марно простягав руки у порожнечу, тоді він заглушив у своєму серці усяке почуття людяності, поки віра в людей не зникла зовсім. Йому здавалося, що його серце скам'яніло. Але насправді це був не камінь, а тільки крига, і ця крига зразу почала танути, тільки-но її зігріло сонце любові.

Старий затріпотів у обіймах Мефодія, наче старе дерево у бурю. Гарячі ридання вихопилися з його грудей, і перші за довгі роки сльози потекли по зморшкуватих щоках. Мефодій не заважав старому. Він притис свою молоду голову до сивої голови Давида. Очі його теж стали вологими. Старий не затуляв більше свого обличчя, тож хлопець витирав йому сльози.

— Облиш мене! — сказав крізь сльози Давид. — Навіщо ти турбуєшся через старого єврея? Адже всі нехтують мною! Ти один журишся через мене! Заради чого?

— Бо я люблю вас.

— За що ти можеш мене любити? — заходився новими сльозами старий. — Мене вже давно ніхто не любить, любила мене колись лише моя мати. Пізніше я вважав, що любила «вона», але це виявилось блюзнірством.

— Як так — блюзнірством?

— Відпусти мене і не питай, — сказав старий, заспокоївшись.

Мефодій відпустив його.

— Повірте мені, сусіде, вам було б легше, якби ви могли кому-небудь розповісти все, що вже довгі роки пригнічує вас. Довіртеся мені: я люблю вас і можу співчувати вам.

— А що! — старий підвівся, і в його тьмяних очах спалахнув вогник. — Я вдячний тобі, полегшив моє горе. Ти добрий, але світ злий, і я, можливо, застережу тебе від нещастя, і ти будеш більш обережний, ніж я.

І старий єврей став розповідати:

— Якщо ти поглянеш на мене, на мій скорботний вигляд, на моє зморшкувате обличчя і затьмарені очі, ти навряд чи повіриш, що я також був колись молодий, вродливий і дужий, мов дерево у лісі або як ти тепер.

Він схилився своїм худорлявим тілом до дерева й узяв міцну руку юнака своїми слабкими руками.

— Мої батьки залишили мені у спадок гарне торговельне діло, і, хоча багатим я не був, я вважав, що Бог батьків моїх благословив мене, бо я й справді мав скарб. Цим скарбом була моя дружина, вродлива мов квітка Лівану. І з нею дитина, ой, яка дитина! Навіть сам Мойсей не міг бути прекраснішим, коли дочка фараонова змилосердилася над ним через його вроду. І коли я згадую тодішнє моє щастя й втіху, я гадаю, що й Адам у раю не був щасливішим. І все це минуло!.. Як тобі все це пояснити? Я часто бував у від'їзді: нещаслива моя доля спонукала мене займатися справами поза домівкою, і я гадки не мав, що і в інших теж мають бути очі. Якось повернувся я здалеку додому. Сповнений радощів і надій, я увійшов до себе, але... вдома — нікого... пусто.

Старий ухопився за голову.

— Прийшов злодій і вкрав втіху очей моїх, скарбину мого серця! І якби то був гой (християнин)! Але ж ні, то був злодій свій, один із наших.

Я впав у відчай. Бігав по судах, та все марно: мені довелося погодитися на розлучення з дружиною. Але того було замало, суд присудив їй іще й дитину. «Злодій» був знатніший за мене. Він мав високий чин і мене звідусіль виганяли. Ніде не знайшов я захисту, навіть у Господа Бога, а в них усе йшло як по намащеному, аж поки вони не виїхали. Вони залишили Угорщину, і я вже не знав, де моя дитина і що з нею сталося.

Ой, Мефодію, коли я все це згадую, я, наче Йов, ладний повторити: «Де Бог мій, аби я міг іти до Нього і віднести стогін мій?» Він Всезнаючий, Він єдиний знає, що сталося з моєю дочкою Есфір'ю і з моєю бідолашною дружиною! Дружина покинула мене, зрадила, але я ніколи й думки не мав, що вона злочинна і завинила переді мною. Вона була такою молодою,

коли ми одружилися, а «той» був такий красень і такий поважний пан. І він звабив її. І якби тільки вона схотіла повернутися до мене, я б вибачив їй усе і з радістю прийняв її до себе, з якою радістю! Але мене не допускали до неї і, мабуть, казали їй, що я лихий та жорстокий. Вона, певно, боялася мене... і все було втрачено.

Я втік із того міста, сховався зі своїм горем у цій країні і минулої зими сподівався, що смерть позбавить мене моєї журби і що я свою тугу заберу з собою в домовину. От і все. Ти змусив мене розповісти все, і все в мені знову ожило: втрата, туга і серцевий біль — усе! Навіщо це тобі було потрібно? Що тебе спонукало?

— Багато що. Я знаю тепер про що молитися за вас, а ви... зачекайте, прийде час, ви не будете жалкувати за своєю долею, а будете вдячні, що я викликав вас на відвертість!

Мефодій підвівся, а з ним і старий єврей, і вони разом пішли до маленької хижки Давида.

Коли старий запалив світло, Мефодій побачив порожні глеки, узяв їх і приніс свіжої води. Потім привів до ладу вбогу домівку, як він робив це за Давидової хвороби. Потім сів на лаву біля столу, розгорнув товсту стару Біблію і почав читати. Старий єврей наклав свою сиву голову кашкетом, і Мефодій, аби не зневажати господаря, також натяг кашкета, бо в євреїв вважається гріхом — читати Слово Боже простоволосим.

Сьогодні, хоча й читалася п'ятдесят третя глава книги пророка Ісаї, де мова йшла про Спасителя, і хоча Мефодій докладно розтлумачував, що це стосується Ісуса Христа, старий єврей не заперечував. Розійшлися вони дружно.

Глава 4

Тиждень за тижнем, місяць за місяцем не біжать — летять. Так було і в Ондрачиків. Хоча роботи в них було багато, вони ще ніколи не поралися з нею так легко, як цього року.

«Це через те, мабуть, що ми тепер усе розпочинаємо й робимо з молитвою і зі Словом Божим», — думала про себе стара дружина Ондрачика.

Вона вже настільки одужала, що могла сама клопотатися біля печі, і Дорці не потрібно було залишатися вдома під час польових робіт. Старій тільки й треба було, щоб Мефодій чи Андрій принесли вранці води та дрова. Одне слово, Ондрачикова дружина ще ніколи в житті не була так задоволена життям, як тепер.

Раніше її чоловік нерідко бував лихим та жорстоким, вона теж не м'якої вдачі, і коли траплялося чоловікові прийти додому під чаркою, хоч він і не був п'яницею, і зчинити галас, вона йому не змовчувала, і після колотнечі вони тижнями не розмовляли одне з одним.

Дочки повиходили заміж, привели в дім чоловіків, і зяті не хотіли підкорятися старій. Через те господарство й занепадало. Стара тепер дійшла висновку: над їхньою домівкою не було благословення Божого. Вони не молилися щодня, окрім тих випадків, коли йшли до причастя. Вранці, прокидаючись, кожний щось бурмотів про себе, ні про що при цьому не думаючи: так тільки говорили якісь завчені слова без будь-якого розуміння і бажання зрозуміти їх. Яка то була молитва? Яка подяка Богові за дароване Ним? Хіба можна сподіватися, що Бог благословить серця таких людей, осяє їхнє життя Своєю благодаттю? Їхні душі були наглухо зачинені. Промінню Божої милості не було куди зазирнути.

Стара розуміла, що треба навернутися до Бога, і вона справді навернулася до Нього від щирого серця. Вона відчувала, що коли хто-небудь у світі й потребує на спасіння, то це вона. Тому вона й відкрила своє серце Христу, Сину Божому, і Він увійшов у нього.

Одного разу, перебуваючи в такому настрої, вона покаялася своєму чоловікові, що не була такою дружиною, якою б мала бути, і просила дарувати їй. Вона обіцяла, що коли Господь подовжить їхнє життя, вона буде сумлінніше служити Богові та своїм рідним.

Ондрачик був зворушений таким зізнанням дружини. У нього сльози навернулися на очі.

— Обом нам треба просити вибачення одне перед одним, — сказав він. — Ти, в усякому разі, була мені кращою дружиною, ніж я тобі чоловіком. І Мефодій правду казав, що далі так жити не можна. То як же тоді? Мабуть, треба старому життю сказати: «Годі!» і відтепер розпочинати по-новому. Адже ми справді жили всупереч волі Божій.

Я нікому цього не говорив, а тобі скажу: коли я дивлюся на нашого наймита, як він живе, і пригадую, як я замолоду й дотепер жив, мені робиться соромно. У нас у домі була й до нього книга Слова Божого, але ж ми ніколи її не читали. І тільки тепер зрозуміли це. Ми жили гірше за худобу нерозумну. Худоба не тямить: вона тільки їсть, спить та працює. Доброго для душі від неї обмаль, проте вона не вносить у життя людей і лихого. Ми ж не тільки їмо, спимо й працюємо, ми ж іще пиячимо, усіляко занапащаємо душу, ображаємо Бога та паплюжимо людей. І як самі живемо, того навчаємо й дітей своїх. То чи не дивно, що вони пішли від нас: чого доброго вони могли навчитися від нас?

Так спокійно й відверто бесідували про Бога та життя чоловік і жінка вперше в житті. Того ж вечора і Самко Петрач вів довгу розмову з Доркою, сидячи у них в садку. Самко сидів на ослоні, що його зробив Мефодій для старої господині, коли вона хворіла. Дорка стояла проти нього, притулившись до дерева, і слухала його розповідь про ластівок, про їхнє повернення додому. Самко додав потім, що він уже на правильному шляху, що кожний день у нього розпочинається і закінчується молитвою і що він уболіває тепер тільки за одним, аби йому не порушити веління Божого. Потім він розповів дівчині, як навчився у старого Давида рахувати та правильно писати, що батько збирається відкрити йому торгівлю, а для його житла закладає нову будівлю.

Дорка слухала з великою увагою. Вона з дитинства жаліла Самка і пізніше часто замислювалася, що буде з ним. Тепер вона була щиро рада, що все в нього йде на краще. Раніше він не

міг вільно пересуватися, а тепер ходив досить легко, особливо якщо не поспішав. А в усьому іншому він був гарний хлопець.

Дорка від Самкових сестер уже давно знала, що старий Петрач надумав для сина прибудову, але щоб зробити хлопцю приємне і дати поділитися радістю, вона й вигляду не подала, що все це їй відомо.

До Дорки і Самка підійшов Андрій, Ондрачиків пастух. Уже раніше він чув від Самка дивну розповідь про ластівок, і тепер, коли Самко з дівчиною розмовляли про це, вони разом почали міркувати, як було б добре, якби всі вони сходилися на такі молитовні зібрання, як ці ластівки.

— Знаєте що, — сказала Дорка, — якщо кожний день є тільки шматочок, частинка дороги «додому», то ми повинні відповідним чином і розпочинати, і проводити його! Ластівки весело щебетали і молилися, аж поки пролетіли частинами весь шлях.

За вечерею вся родина Ондрачика зібралася разом, і старий господар попросив Мефодія опісля почитати що-небудь з Біблії. Дорка радісно поглянула на Андрія, Андрій на неї, потім вона зиркнула на старих, батька й матір, і у неї в душі промайнула думка: «Здається, і вони вирішили летіти слідом за ластівками».

Навколишній світ продовжував міцно спати на ложі своєї розбещеності і своїх гріхів, але родина Ондрачика та їхні сусіди починали потроху прокидатися. Дух Божий відкрив їм очі. Вони почали шукати Бога і пізнавати себе і свої гріхи. Усе частіше і наполегливіше думали вони про Христа і за прикладом ластівок готувалися до подорожі «додому».

Тієї осені по всій окрузі вродило багато слив. Їх стільки висіло на деревах, що гілки ломилися. Це навело старого Петрача на нову думку.

— Знаєш, що я придумав? — якось по обіді звернувся старий до сина. — Я поїду до громадського правління і візьму там дозвіл на виробництво сливовиці (горілки зі слив). Для цього прикупимо слив у інших, добре, що вони дешеві зараз. Я візьму патент, і ти зможеш торгувати горілкою. Якщо у тебе, окрім

усього іншого, буде ще й сливовиця, люди з більшою охотою почнуть ходити до твоєї крамниці.

Хлопця ці слова не втішили, але він нічого не сказав батькові. У глибокому роздумі вийшов він із дому і попрямував до Мефодія. Мефодій був на своїй ділянці, перекопував землю. Неподалік від нього працювали Підгайські.

— Радий тебе бачити, Самко! В якійсь справі?

— Так, мені потрібно дещо тобі розповісти.

І Самко розповів, що йому запропонував батько.

У Мефодія насупилися брови. Спалах гніву, чого Самко ніколи не помічав за другом, блиснув у його очах.

— Це сатана вигадав і підказав твоєму старому! Самко, що б ти відповів своєму батькові, якби він наказав тобі взяти ось цю лопату та вбити нею твого сусіда Мартина, що он там стоїть?

— Які дурниці! Батько ніколи не накаже нічого подібного, — сказав перелякано Самко, — та я й сам цього нізащо не зробив би.

— Однак ти це зробиш, відкрий-но тільки свій шинок. Адже ти знаєш, яким пропащим п'яницею був Мартин Підгайський. Тепер він, із милості Божої, повернув на новий шлях і опинився разом з Божими ластівками. Ти сам бачиш, що він, окрім як у нашому чи у вашому домі, ніде не буває: він сам відчуває, що ще слабкий протистояти спокусі. І чи можеш ти запевнити, що він утримається, якщо ви почнете по сусідству торгувати горілкою і запах горілки битиме йому в ніс? Він буде приходити до вас, щоб купити борошна чи солі, з твердим наміром не повертати більше на старе, але ж він буде приходити до вас, як вівця до бойні на забій. Твій батько буде запрошувати його почастиватися, ти почнеш йому наливати, і він не відмовиться відкуштувати. Мартин буде не в змозі протистояти і першого дня вип'є чарку, а другого — вже дві. Далі — більше. Мартин буде пити, пити, пити і знову стане п'яницею, гіршим, ніж був, і знову перетвориться на дикого звіра. Боже світло в ньому згасне, його тіло стане слабим і кволим, і бідолаха загине десь, мов тварюка. І вийде, що зібралася було ластівка летіти до Нього,

та не вийшло: загинула. Хто згубив? Хто був винуватцем? Ти, Самко, ти! І це станеться не з одним лише Мартином. Його зовсім згубиш, а скількох ти штовхнеш до загибелі? Адже Підгайський п'яницею не народився. Був час, коли він не пив і смаку горілки не знав, а потім цього навчився. І де він навчився? У шинку. Багато там сатана знайшов собі учнів!.. У нашому Градові останні роки, дякувати Богові, такої диявольської школи-шинку не було, так тепер ти хочеш прислужитися дияволу — школу пияцтва відкрити. І варто було нам зі старим Давидом задля цього про тебе клопотати, вчити розуму! Навчили — нічого сказати!

Самко у відчаї взявся за голову:

— Послухай, Мефодію, не говори так! Цього не буде. Я ні Мартину, ні кому іншому наливати не буду. Хай краще рука моя всохне, швидше я на себе руки накладу, ніж зроблю те, про що ти щойно говорив.

Самко пішов додому, а Мефодій знову взявся за лопату.

Удома на Самка чекала неприємність: старий уже підраховав, який буде прибуток і як його син піде вгору. Через що, як не через горілку, багатіють у них в окрузі євреї? І раптом відмова: син нічого й чути не хоче. Скоріше гору пересунеш, аніж його переконаєш. Батько був розлючений, Самко зблід, але про шинок усе одно чути не хотів.

Багато лихих слів наговорив йому батько, а він наче води в рота набрав. Батько докоряв йому: він що, жебраком хоче бути? Він годує його вже стільки років і надалі цього робити не хоче.

— Якщо не бажаєш мене слухати, йди хоч з торбиною по світу! — сказав батько.

Слова батька вразили Самка у саму душу. Цієї хвилини на галас прийшла мати. Вона почала вмовляти одного та другого. Чоловіка їй, можливо, і вдалося б заспокоїти, але умовити сина вона не могла: він сидів мов скам'янілий. Тоді й вона розсердилася на нього.

Слідом за матір'ю прийшли й обидві сестри, а з ними наречений старшої дочки та його товариш. Обидва вони були з ін-

шого села й зайшли провідати Петрачів. Вони підтримали старого в його намірі й глузували з «дурного Самка».

— Якщо Самко не хоче, — сказав майбутній зять, — то візьміть замість нього мене, тату! Я це діло вправно поведу: воно в нас стане золотим дном. Відкрийте тільки з шинком іще й м'ясну крамницю, такої у вас на селі теж нема, і побачите, як потечуть до нас гроші. Я б також вклав сотню-другу гульденів. Ви утримайте їх із приданого, що обіцяли дати за Євою. Тоді ми будемо жити разом, а Самко хай лишається зі своїм фруктовим садом.

Спочатку ця розмова була просто жартом, і майбутній зять тільки хотів підбурити тестя, а потім, як це часто буває, його й справді це захопило. Нареченій теж сподобалося, що вона зможе лишитися вдома біля матері і їй не треба буде йти до свекрухи, а мати — та яка б мати не була рада утримати при собі дочку, навіть одружену!

Тому очі матері заблищали від однієї думки, що дочка не піде з дому. Був задоволений і батько пропозицією зятя: майно залишалось цілим, його не треба було ділити і виділяти частину дочці. Так, на загальне вдоволення всіх, окрім Самка, справу тут же, на місці, й вирішили.

Майбутній зять тільки задля вигляду перед тим як іти спитав Самка, так, про людське око:

— Ну, то що? Послухаєш ти батька? Чи мені розпочинати справу?

— Я вже сказав, що краще буду жебраком, аніж погоджуся на це діло, — проговорив Самко з болем у душі. — Це правда, що я слабкий на ноги, але я ладний скоріше милостиню просити, ніж харчуватися від такої диявольської вигадки. І я певний, що й ти цього не розпочнеш: Всемогутній Бог цьому завадить. Господь розіб'є ваші наміри і не дасть їм здійснитися.

— Ну, це ми подивимося, пророче! — засміявся майбутній власник шинку і пішов разом із товаришем до свого села.

Другого дня старий Петрач вирушив до Мефодія. Петрачева лють на Самка вщухла. Він зрозумів, що несправедливо образив сина, йому хотілося «віддячити» тому, з чийого

благословення Самко пручався. Старий знав про відразу Ондрачикового наймита до горілки. Мефодій переконав не пити не тільки Підгайського, але й самого Ондрачика, його робітника Андрія і Самка. Він намагався було відвернути від чарки й Петрача, кажучи, що це шкідливо, соромно, грішно.

Петрач усю ніч не міг очей стулити. Він не хотів знехтувати своєю погрозою, що вижене Самка з дому, якщо той чинитиме всупереч його волі. Але з іншого боку, вигнати сина з рідного дому — проти цього повставала і гордість (що люди скажуть!) і батьківське серце.

Учора, розгнівавшись, він не відчував, що в нього є батьківське серце, але сьогодні воно нагадало про себе. Він із жалем думав, що все було б добре, якби не цей Ондрачиків наймит. Ну, вже він йому дасть!

Дорогою роздратування Петрача все зростало, і коли він прийшов до Мефодійової ділянки та побачив, як радісно працює той, хто був винуватцем усього цього клопоту, він уже не міг себе стримати.

— Що ти вбив моєму синові в голову? — почав він, ледь привітавшись. — Якийсь волоцюга, що невідомо звідки взявся, буде в наших родинах колотнечу зчиняти! Яке твоє діло, що я хочу шинок відкрити? І чого ти підбурюєш мого сина на непослух?

Старий єврей, почувши галас, підійшов ближче і почав уважно спостерігати за молодим християнином. Давидові вже давно хотілося побачити, як поводитиме себе Мефодій, коли до нього поставляться несправедливо. Тепер виникла така нагода.

Єврей добре знав, скільки добра зробив Мефодій цій людині: він навчив його сина читати й писати. Він залучив до навчання й старого Давида, щоб той навчив Самка рахувати та вести облікові книги. Мефодій поставився до нього як рідний, і от тепер старий сплачує за це готівкою. Слова ненависті та відризи так і злітали з його вуст.

Єврей, мов скам'янілий, дивився в обличчя Мефодію, а той стояв, наче брутальна лайка його не обходила. Старого єврея охопила лютя. Він хотів, щоб Мефодій кинувся на образника

і вилаяв би його, страшно вилаяв, але нічого подібного не сталося. Петрач глянув в обличчя Мефодію. Їхні очі зустрілися, і Петрач замовк.

— Так. Ти все сказав, що тобі диявол поклав на язика? — спокійно, майже весело промовив хлопець. — У цій питній справі він, диявол, був у боргу переді мною: я йому чимало дошкулів і все дивувався, чому він так довго залишає мене у спокої. Я навіть побоювався, а чи не погано я служу справі Христа. Тепер я заспокоївся. Тому будемо говорити про тебе. Все те, що сам диявол підказав тобі, ти виклав мені. Та не про те мова. Ти скажи тепер від себе, сусіде Петрачу: яку образу я тобі вчинив чи що лихе я зробив твоєму синові?

Єврей був у захваті від такої відповіді, він радісно тер руки і в душі благословляв Мефодія. Підгайський, що вже давно кинув свою лопату, стояв поруч. Від несподіванки він навіть не знав, що йому думати про старого Петрача.

— Ну, так що саме ти маєш проти мене? — знову спокійно запитав Мефодій.

Спокійне і незлобиве питання хлопця загнало старого у кут. Однак він знову зібрався з духом і хотів було знову розпочати лайку. Але тут він згадав, що його брутальне звинувачення виявилось слабким, і слова застрягли у нього в горлі.

— Самко не хоче, — вимовив він, повертаючись до старого Давида. — Він боїться, що коли Підгайський почне ходити до нас, то може знову стати таким, як колись. Неначе, відкрий-но тільки шинок, і люди одразу ж зробляться п'яницями і вже не матимуть змоги пити помірно. Головне ж, Підгайському можна й не ходити до нас. Та він і не наважиться — я не буду його впускати.

Останні слова Петрач вимовив з неприхованим презирством, що боляче вразило бідолашного Підгайського.

— Будь певен, Петрачу, — сказав Мартин, роблячи крок до нього, — я й без твоєї заборони не переступлю поріг твого дому, в якому ти надумав улаштувати диявольську пастку, аби заманювати людей і ссати з них кров. Якби ти сам почав мене запрошувати, то й тоді я б не пішов. Але ніколи, відзнач

це, ніколи я не забуду твого сина через те, що він пожалів мене і подібних до мене і не схотів нашої загибелі. Де б не був він, куди б не пішов, я завжди у слід його буду слати благословення!

Голос Підгайського обірвався, і він заривався. Він плакав від гіркої образи, що його можна так зневажати: кожний міг виганяти його, зачиняти перед ним двері. Петрач дивився на ридачого і стояв мов у воду занурений.

— Так що, сусіде? — сказала мати Підгайського. — По вашому виходить, це велика біда, що у вас родився такий гарний син? І вам, мабуть, здається великим лихом, що Мефодій навчив його бачити лихі речі і ставати їм на заваді. У мене тільки один син, і він був моєю радістю, поки не звів знайомства з шинком. Ви бачили, який це був хрест для мене, ви самі, а як не ви, так ваша дружина, не раз захищала і ховала мене від нього. І тепер, коли милосердний Господь зглянувся на мого Мартина, послав йому добру людину, що врятувала його, ви цю людину лаєте і всіляко поносите! Подивіться на мого сина, послухайте його стогін, і якщо у вас у грудях камінь замість серця, то відкривайте ваш шинок.

Відтак стара підійшла до сина і сказала:

— Не плач, рідний мій. Господь тобі допоможе! Ти ще не старий, і в тебе ще все буде гаразд, аби тільки нам не прогнівати Бога. Не плач, підведися, ходімо працювати.

Мартин послухався, підвівся й узявся за лопату. Мефодій також повернувся до роботи.

Що залишалось робити Петрачеві? Він усвідомлював, що замислене ним діло було ганебним і що ці люди мали підстави зневажати його, але він не хотів поступатися. Він вирушив до громадського правління за дозволом на винокурню. Дозволу йому не дали.

«Це нічого, — думав він, — я увійду з ким-небудь у товариство і будемо разом робити горілку».

Товариш знайшовся швидко. Скільки гарної сливи, що Господь створив у їжу людям, пішло на ядуху, щоб людина цією отрутою могла дурманити себе та своїх ближніх.

Страшна річ! Аби роздобути трохи отрути для шурів, що нищать усе в домі, необхідно отримати дозвіл поліції та лікаря, а щоб напувати отрутою людей, для цього достатньо взяти патент на виробництво і продаж горілки.

Глава 5

Прийшла зима. У Петрача йшли великі приготування до весілля. У матері було багато клопоту, у батька голова йшла обертом від справ, а в Єви серце тремтіло від сподівань. Про Самка геть забули. Із ним до самої осені ніхто не розмовляв, наче його не існувало. Йому майже не відповідали навіть на його привітання. Тільки одна молодша сестра говорила з ним привітно. У неї сталося горе. Парубок, що її покохав, хотів одружитися з нею, але батькам не подобався цей вибір, вони не давали своєї згоди, і хлопець вирішив побратися з іншою. Дівчина почувала себе самотньою, і це вабило її до самотнього й усіма покинутого брата. Вона частенько заходила до нього у комірчину, де він тепер здебільшого проводив увесь свій час.

У Ондрачика він навчився гострити ножі й гострив їх сумлінно, а весь заробіток віддавав матері на свічки та сіль! У вільний час він продовжував ходити до старого Давида.

— Ти тільки вчись, — говорив йому старий єврей, — а торгівля у тебе рано чи пізно буде. Тоді все це згодиться.

Вечорами Самко звичайно бував у Ондрачиків і там зовсім забував про те, що він залишився самотнім у світі. У цьому чужому домі він почував себе мов у раю. Тут знали Божу правду. Розуміли, якого гатунку радість була на серці Діви Марії, коли уста її співали: «Звеличує душа Моя Господа, і зрадів дух Мій за Бога, Спасителя Мого» (Луки 1:46-47). У серцях мешканців Ондрачиків дому дійсно народився Христос, і тут вперше в житті свято Різдва Христова святкували належним чином.

Тієї ж зими до Підгайського повернулася дружина. Він написав їй листа, просив приїхати, і вона приїхала. Із радощів він

не знав, як її зустріти, чим догодити. Вона також була щаслива й від щастя навіть плакала. Вона ледве вірила, що для неї, дружини п'яниці, ще можливе щастя на землі.

Тепер усе було інакше. Свекруха вдоволена, діти здорові й привітні, у будинку все чисто прибрано, і вся домівка до зими дбайливо упорядкована. Мартин із матір'ю сумлінно заробляли на хліб.

Дружина привезла з собою дещо з заощадженої платні й відразу ж розрахувалася з усіма боргами. Купила одяг для свекрухи, дітей та чоловіка, поновила посуд для кухні. Як затишно тепер виглядало все тут! А чи давно це було гніздо сліз, горя та злиднів? І раптом, за якийсь там рік, навіть менше, все так змінилося! Яке диво! Яка на те причина? Тверезість! Опам'ятався чоловік. Прийшов до здорового глузду. З п'яної пащі диявола повернувся під могутню й праведну руку Господню, і відразу до нього повернулася і дружина, і родинне щастя.

Мартин сидів вечорами зі своєю родиною й думав: «І таку радість, таке чисте щастя, та й не своє тільки, а цілої родини, я проміняв на пияцтво, на диявольську оману. Слава Богу, що Він врятував мене від загибелі!»

Колишніх своїх п'яних побратимів Мартин уже давно забув. Він збирав навколо себе зовсім інше товариство. Приходили родичі, знайомі, сусіди, і на свята маленький будиночок був повнісінький. Мефодій на таких зібраннях звичайно читав щонебудь, а потім довкола прочитаного точилися розмови. Невдовзі Мефодія стали запрошувати й інші родини.

— Мефодію, мені здається, що ластівки почали готуватися до перельоту, — сказав якимось Самко. — Ти говорив тоді у лісі, що все наше село має збитися у Божу зграю і що на нас покладено започаткувати це. Тепер, певно, все йде до того.

— Важко, Самко. Недаремно сказано: «Тісні ворота і вузький шлях, що ведуть у життя, і мало хто знаходить їх». Але дарма. Не впадаймо у відчай. Будемо вказувати шлях людям, а якщо ніхто й не піде тим шляхом за Ісусом, ми самі повинні йти за Ним. Він кожному сказав: «Йди за Мною». Ти, ти сам іди. До тебе, перш за все, це слово Христове, а потім уже до інших.

Тиждень Ондрачики возили ліс для Мефодійової будівлі: навесні хотіли розпочати будівництво. Мефодій готував усе за-здалегідь. Пагорб було давно вже знесено. Цегли нароблено вдосталь. Доволі було й плит для фундаменту. Черепицю для крівлі вони також уже завезли і склали в Ондрачика. Із лісу на-несли деревців для огорожі: Мефодій хотів обнести свою сади-бу парканчиком із молодих дерев.

Якось вранці Ондрачики отримали сумну звістку. Дочка Ганна, яка жила з чоловіком в Америці, писала, що чоловік серйозно захворів і лікар радить йому негайно повертатися до-дому, щоб зовсім не засліпнути. Тому вони зразу ж зібралися в дорогу, тільки-но чоловік вийшов із лікарні.

Як вражаюче подіяла б на них така важка звістка, якби це трапилося раніше. Але тепер, коли вони навчилися молитися, вони сказали тільки:

— Нехай на все буде воля Божа! Якщо Господь допустив це, будемо нести свій хрест.

І якраз на тому тижні, коли у Петрачів мало відбутися ве-сілля, на яке були запрошені й Ондрачики, до останніх прибу-ли хворий зять і дочка, яка заслабла в дорозі. Дорці було не до весілля: упоратися б з роботою вдома! Не було б у них Мефо-дія, не знали б, що й робити. Головне, їм не було куди звернути-ся по допомогу.

Дочка Ганна дивувалася: хто це так дбайливо допомагає старим? Тоді Дорка з матір'ю, та й старий, розповіли їй, що то за наймита послав їм Господь. Йосип, чоловік Ганни, також ди-вувався з того наймита. При цьому говорив:

— Голос його мені знайомий, наче я вже колись чув його.

— Як знати! Може статися, ви з ним не раз зустрічалися. Ми самі не знаємо, звідки він. Він ніколи не розповідав про се-бе. Але з того, що він взагалі говорив, виходить, що він багато чого бачив у світі.

Настала неділя — день весілля у Петрачів. Старий Давид сидів у своїй хижці біля теплої груби і міркував про життя. Вік-на й двері було зачинено, але музика та гучні голоси виразно долинали й сюди.

Раптом відчинилися двері, увійшов Мефодій.

— Ласкаво прошу! — зрадив старий. — Прийшов провіда-ти? Як справи у вашому домі?

— Хвалити Господа! Тепер краще. Лікар сказав, що Йосип до весни зовсім одужає, а дружина його, Ганна, вже підвелася, хоча й посилається на кволість.

— Послухай, Мефодію, я оце якраз перед твоїм приходом сидів і думав: що буде з тобою? Якщо до Ондрачика поверну-лися діти і вони скоро одужають, то їм, виходить, не буде потре-би у другому наймиті, окрім пастуха.

— Звичайно. Одного їм доведеться відпустити. Я й залиша-юся в них тільки до весни. Власне, я їм і зараз не дуже потрібен. Я міг би цієї ж хвилини піти, але у мене розпочато будівництво, та й ще є деякі справи.

— Як — піти?! — вихопилося у старого. — Чому піти? А як же ми без тебе? Інші ще, може, нічого. Але старий Давид, що він буде робити без тебе?

— А хіба я вам такий близький? Ви любите мене? — Ме-фодій обійняв старого як тоді, коли Давид розповідав йому про своє горе.

— Та не питай! Коли ти зігрів мою стару кров, як може мое серце не любити тебе?

У кімнаті стало тихо.

— Чи пам'ятаєте ви, Давиде, що я восени обіцяв вам?

— Що ти щось хотів розповісти мені? Я пам'ятаю. І вже давно чекаю, коли ти це зробиш.

— Ну, то я хочу розповісти вам, чому я полюбив вас.

— Мене? Я гадаю тому, що ти любиш усіх людей, як це за-повідав тобі Христос.

— Звичайно, бо Господь Ісус наказав це, сказавши: «Поря-тунок прийде від Юдеї». Але я люблю вас не тільки як людину. Я люблю вас по-особливому. Це мені заповідав також один єв-рей, якому я багато чим зобов'язаний.

— Що ти говориш? — здивувався старий. — Я нічого не ро-зумію. Поясни мені.

— Знаєте, я багато років жив на світі без Бога і без Хрис-

та. Я не думав, що у мене є безсмертна душа і що мені після смерті доведеться складати звіт про все моє життя. Я жив так, як жили всі. Але потім я познайомився з одним євреєм, який уперше змалював мені всю правду мого життя і сказав мені, як знайти Христа. Він навчив мене любити Сина Божого і пояснив мені, що й ми, люди, також маємо бути дітьми Божими... Зараз його немає в живих, Господь покликав його до Себе.

— Ти сказав, що він був юдеєм, що він навчив тебе пізнавати й любити Христа? — із здивуванням спитав старий Давид.

— Так, він був юдеєм з юдеїв. Він був проповідником серед євреїв і жив тільки для того, щоб сповістити своєму народові, що Месія, Спаситель, уже прийшов, що Він указав людям шлях порятунку від гріхів, що Він жив серед Свого народу і знову прийде, але вже до всього людства.

— Так це ж був не єврей! Це ж був християнин!

— Християнин він був за вірою, по крові він був єврей. І він дякував Богові, що за походженням він належав до того народу, від якого через Ісуса Христа засяло світло Божої правди над усім людством.

Він був щасливою людиною, але в нього було єдине бажання, яке він не міг здійснити. Це його засмучувало. Тоді я пообіцяв йому виконати його заповітне бажання, чого б це мені не коштувало. Він повірив мені, і, дякувати Господу, я не зрадив його.

— Що це за обіцяння? — спитав старий з підозрою і здивовано подивився на свого молодого друга. Той говорив сьогодні не так, як звичайно: наче він не був Ондрачиковим наймитом, що виріс серед неосвічених селян і служив у них.

— Ви питаєте, що то було за доручення?.. Розумієте, була в нього одна дуже дорога йому людина, яку він любив більше за будь-кого в житті, хоча, як це не дивно, він ніколи цю людину не бачив, і це гнітило його. Він хотів принести цій людині звістку про спасіння і не міг: не знав, де знайти її...

— І ти знайшов її?

— Так, знайшов...

Цей миг яскравий спалах осяяв кімнату, і вони почувли жахливі зойки та крики. Мефодій з Давидом підскачили.

— Там щось трапилося! — вказав єврей пальцем.

— Так, там пожежа! На все добре, я побіг, — сказав Мефодій.

— Куди? На пожежу?

— Авжеж! Там, мабуть, усі перепилися. Хтось, певно, перекинув лампу, а з ними там безпорадний Самко.

— Не ходи! — утримував Давид, але хлопець висмикнув свою руку й вибіг геть.

На весіллі скоїлося й справді щось жахливе. Один із захмелілих приятелів нареченого надумав принести запалену сливовицю у місці прямо до весільного столу. Біля столу він похитнувся й перекинув палаючу горілку на нареченого і на стіл. Вмить одяг бідолахи спалахнув мов смолоскип, запалала й скатертина. Знялося страшне сум'яття. Одні кинулися до дверей, інші повистрибували у вікна. Наречений кликав на допомогу і від болю та відчаю скочив на стіл, звідти знову долу, кинувся на підлогу, катався по ній, щоб загасити полум'я. Наречена кинулася до нього, хотіла власноруч збити вогонь, і подруги ледве встигли відтягти її убік.

Дехто опам'ятався і почав лити воду на стіл, а один з п'яних гостей схопив сулію з горілкою, прийнявши її за воду, і також став поливати нею вогонь. Полум'я схопилося ще з більшою силою.

Саме тоді вбіг Мефодій. Він тримав у руках мокрий балахон, кинувся з ним до палаючого нареченого, щільно обгорнув його, і полум'я враз ущухло. Але в кімнаті вогонь не вгамовувався. Люди з криком рвалися назовні. Густий дим і сморід стискали дихання, і тільки з великими труднощами вдалося всім вискочити геть.

Наречену без пам'яті винесли на руках, нареченого витяг Мефодій і передав у дворі людям, а сам кинувся до палаючої кімнати, зачинив вікна, зірвав палаючі занавіски й затоптав їх ногами. Полум'я з усіх боків тяглося до нього своїми язиками і загрожувало захопити його. Треба було поспішати. Він швид-

ко озирнувся навкруги. Побачивши дві великі сулії з горілкою (сливовицею), він схопив їх і вибіг геть, щільно зачинивши за собою двері. Назустріч йому біг старий Петрач та інші більш тверезі гості з великими відрами води.

— Куди ви з водою? — крикнув їм Мефодій. — Вода не загасить вогонь. Поки розлита горілка горить, треба дати їй догоріти. Потім можна буде загасити. Дякувати Богові, що Він допоміг мені винести ці пляшки. Інакше, якби полум'я перекинулося на них і вони луснули, — страшно уявити, що тільки могло б статися.

Весілля видалося жахливим. Майже всі гості попсували на собі одяг. А наречений! Нещасний наречений! На нього боляче було дивитися, так він обгорів.

І було великим щастям, що полум'я не вихопилося назовні, вщухло всередині, через дим та нестачу повітря. Але все, що було в кімнаті, згоріло. Самий же будинок залишився цілим.

— Нічого б не залишилося, і наречений згорів би, — впевнено говорили всі, — якби не трапився тут Ондрачиків наймит.

Довго готувалися до цього весілля, але ще довше згадували про нього.

Минулого тижня стара Петрачиха говорила сусідкам:

— Ондрачики вдарилися, оце, у святість, а в них повний дім хворих. Видно, святість мало допомагає, слабко діє.

Тепер у неї самої дім був повний лиха, тільки вона вже не могла сказати, що це в них від святості, що це Бог дає їм випробування. Про Бога тут і мови не велося. Вони на весілля не Бога у молитві запросили, а чорта з горілкою. Варили йому вар, от вариво й вийшло по-чортячому гарячим, обпекло всіх.

Особливо обпекло воно нареченого, який збирався у новій родині розпочати разом із тестем виготовлення чортового пійла для усього села. Йому було дуже погано. День і ніч кричав він від болю. Домашні перепробували все, що наказав лікар і що радили різні баби, та ніщо не допомагало.

На третій день Мефодій прийшов до свого хазяїна, Ондрачика, і сказав:

— Відпустіть мене на три дні. Я був у Петрачів. Хворий там або помре, або розум втратить від болю, якщо не зміниться нагляд за ним. Я хочу побути біля нього.

— З Богом. Іди. Ти, звичайно, за ним краще доглядатимеш, аніж будь-хто інший. А я й сам зроблю твою роботу, тільки б ти зміг там допомогти. Шкода буде, якщо загине молоде життя.

Мефодій пішов. У Петрачів усі зраділи, коли довідалися, чого він прийшов. Більше за інших зрадів лікар, який зразу побачив, який це розумний та вправний хлопець. Він зразу ж усе пояснив Мефодію і наказав родичам, щоб вони нічого не сміли давати чи робити хворому без дозволу нового помічника.

Із того часу справи повернули на краще. Хворий відчув, що про нього дбають інші руки, і заспокоївся; слухняно і з довірою ставився до лікування.

Трьох днів однак виявилось замало, і Мефодію довелося пробути у Петрачів цілий тиждень. Петрачева дружина сама ходила до Ондрачика і просила його залишити робітника ще на кілька днів у них.

— Заради Бога, любий сусіде. Це Сам Бог із твоїм наймитом ангела-хранителя до нас послав. А його платню за тиждень ми вже тобі відшкодуємо.

Ондрачик погодився залишити свого робітника у сусідів, але від грошей відмовився.

— Це братерська допомога у біді, і за таку допомогу брати гроші гріх. І ти, сусідонько, мене не вмовляй. Ні, про гроші у таких справах не може бути й мови. Мефодій ходив за вашим хворим удень і вночі лише з чистої любові до ближнього. Хіба за таку любов можна брати щоденну платню?

На кінець тижня хворий міг уже підводитися і почував себе набагато краще. Він міг навіть потроху працювати.

— І усім цим я завдячений тобі, Мефодію, — зі сльозами говорив зять Петрача. — Ти мене врятував від вогню, вилікував від хвороби.

Не знали, як віддячити Ондрачиковому наймиту і молодиця, і старі Петрачі.

— Не мені дякуйте, а Богові, — відповідав упевнено Мефодій. — Йому віддамо хвалу. Давайте помолимося разом. Та й на майбутнє не станемо забувати про молитву.

І вся родина Петрачів уперше в житті молилася разом. Молилися щиро, гаряче, піднесено.

Самко був сповнений щастя.

«І наші ластівки зібралися летіти до Бога, — думав він. — І нашу родину в одне ціле не їжа та праця згуртували, а спільний потяг до Бога».

Так, і ця «згряя ластівок» опинилася на правильному шляху, але якою ціною?.. через які прірви та трясовини?..

Глава 6

Минула зима, прийшла весна. Прийшла і знову пішла, як та дивна пташка, що пурхає-пурхає, співає, веселить серце, і раптом, зморгнути не встигнеш, а вона вже зникла.

Хліба визріли під палючим сонячним промінням, як і два роки тому, коли Мефодій Рузанський уперше прийшов у дім Ондрачика.

Зять Ондрачика давно вже одужав і якось, стоячи по обіді перед будинком, дивився туди, де до їхнього з дружиною від'їзду в Америку манячив непоказний пагорб. Пагорба вже не було, а замість нього серед молодого чудового саду стояв обнесений живою огорожею дім, не дуже великий, але гарний, з великими вікнами. Іншого такого не було в селі.

«Хто б міг подумати! — дивувався зять Ондрачика. — Ми весь час спокійно дивилися на ту погану бородавку в себе під носом і не чіпали її. А Мефодій так легко перетворив усе це на гарний будинок. Якби я міг пригадати, кого він мені нагадує? Не обличчям, не зовнішністю, а своїм голосом. Точно десь я вже бачив цю людину!»

Ондрачиків зять дивувався, дивлячись на будинок Мефодія, проте, не він один, дивувалося все село. Тільки-но прийшла весна, розпочалося будівництво. Мефодій запросив будівельників,

а сам керував ними як досвідчений архітектор. Він високо звів дах, і зверху вийшло гарне житлове приміщення. Підвал був зроблений також житловим. І люди щодня приходили подивитися на це диво. Не один заздрісно кивав головою та казав:

— Скажу відверто, я й собі б не відмовився збудувати такий будиночок. Не будинок — іграшка. Замилуєшся! А як світло, зручно та затишно буде всередині!

Мефодій продовжував жити в домі Ондрачиків, але тепер уже не як наймит. Він платив за своє утримання. Будівельники столувалися в жінки Підгайського. Мефодій не хотів покласти зайвого клопоту на Ондрачикових жінок: у них і без того було велике господарство.

Будувався не тільки Мефодій, але й Петрачі. Петрач не відкрив шинок і вже не збирався це робити. Не думав і про крамницю: бракувало грошей. Витрати минулої зими були чималі: по-перше, дорого обійшлося це жахливе весілля, по-друге, лікування зятя коштувало грошей, по-третє, все треба було ремонтувати. Хвалити Бога, що хоч приміщення, передбачене під торгівлю, залишилося придатним для житла, адже в кімнаті, де справляли весілля, треба було наново робити і стелю, і вікна, і двері.

Сусіди довідалися, що Петрач домовився з Мефодієм, щоб той у своєму домі влаштував не тільки житло для себе, але й для Самка, та ще й приміщення під його торгівлю.

Старого Давида було не впізнати. Він помолодшав, скрізь встигав порадити і допомогти. Люди дивом дивувалися, чи не підмінили його часом? Раніше від нього слова було не почути, окрім стислого вітання та ще «так» чи «ні». Тепер він став балакучим і привітним до всіх. Обличчя посвіжішало, мов у юнака, хоча сам був геть сивий.

— Що за зміна! — балакали кумоньки. — То ходив, бувало, обірваний та брудний, а тепер на ньому завжди чиста сорочка, гарний одяг.

Усе це була справа рук дружини Підгайського, яка не гребувала пошити чи випрати євреєві. Вона ж приглядала за всім і в халупі Давида: вибілила стіни, випрала постіль, привела все

до ладу. Але найбільше цікавило жінок, що буде тепер із самим Мефодієм. Поки він був наймитом в Ондрачиків, він завжди й з усіма був однаковий. Подивимося, що буде, коли він оселиться у власному домі. Чи не оженився він на дочці Ондрачика? Ондрачик, безперечно, був би тому дуже радий.

Так теревеніли сусіди і в якійсь мірі мали рацію. Ондрачики не відмовили б своєму колишньому наймиту. Та й Петрач із радістю віддав би за нього свою молодшу дочку. Але сам Мефодій про це не думав. Одружена дочка Ондрачика казала, принаймні, що Мефодій сватав у них Дорку за Самка.

— Хоча Самко й не дуже міцний тілом, — говорив він колишньому хазяїну про свого друга, — але якщо, з ласки Божої, він розпочне торгівлю, то буде спроможний утримувати і свою дружину, і сім'ю. І Самко, і Дорка — обидва люблять Бога і разом, дружньою парою, підуть дорогою до Божого гнізда.

Батько з матір'ю дали згоду, а Дорка з Самком давно вже про все домовилися. Дорці тільки здавалося дивним, що вона допомагала зносити пагорб, а от тепер житиме у будинку, що стоїть на цьому місті.

— Так дивно все буває у світі, — говорили сусіди. І вони мали рацію.

Глава 7

І знову дивний літній вечір панував над землею. Місячне сяйво лагідними сріблястими стрічками сходило на село, садки, лани, ліси. Тихі промені огорнули хатинку старого Давида і лаву під горіхом, на якій він сидів.

Старий був одягнений по-святковому, і радість світлою по-смішкою грала на його обличчі. Він сам не знав, чому він так радіє сьогодні. Чому його так тішить, що Самко сьогодні нарешті розпочав торгівлю і що він, старий єврей, багато чим сприяв тому? Давид не міг зрозуміти самого себе. Звідки у нього ця любов до людей? Донедавна він був зовсім байдужий до чужих людей: їхні туги не обходили його, їхні радощі не

звеселяли. І от він, чужий усім тут, майже плаче з радощів, що Дорка там, у крамниці, підійшла до нього й сказала:

— Господь Ісус Христос віддячить вам за все те добре, що ви зробили Самкові.

І старого щиро радувало те, що молоді, Самко і Дорка, так кохають одне одного, що обоє такі привітні, що вони будуть щасливі і що допоміг їм у цьому також і він.

Самко з Мефодієм також дякували Давидові, і це чи не найбільше тішило старого. Він, сидючи на лаві, міркував:

— Жив один, усі турботи брав на одного себе і був нещасливий. Сталася зміна: наблизився я до людей, зробив для них дещо, і щастя раптом теж стало ближчим до мене, посміхнулося мені. Я розумію тепер, чому Бог наказав нам любити ближніх своїх, як самих себе. Їхнє щастя — це наше щастя.

«Син Людський не для того прийшов, щоб Йому служили, але щоб послужити і душу Свою віддати у викуп за багатьох» (Матвія 20:28), — так сказав мій Спаситель, — прошепотів мимоволі старий Давид і, випроставшись, звів очі на безхмарне зоряне небо:

— О, Адонаї Господи! Не покинь мене, не відвернися від негідного, що я сказав про Ісуса Христа — мій Спаситель. Я безпорадна та слабка людина: Єрусалима нема, храм зруйновано, жертовник забуто, і немає чим мені змилоствити правду Твою святу за моє неподобство. Я потребую на жертву заклання. І я вірю, що Ісус Христос — то є гідна жертва небу за гріхи землі. Якщо ця віра моя хибна та гріховна, то Ти, Боже Якова і моїх предків, врази мене зараз же, на цьому місці. Нехай по одному з цих місячних променів зійде з неба Твій Ангел смерті і знищить мене. А коли моя віра істинна, то правдою і стражданням Христа, Сина Твого, дай мені нове серце і нове життя. Я вірю, що Він, мій Месія, мій Спаситель, прийшов, що Він чинить Свою справу позбавлення людей від пекла. Я відчуваю, що Він поновив мене, що Він увійшов у моє серце й оселився там.

Старий Давид притис обидві руки до серця, і обличчя його осяялося таким внутрішнім світлом, що він скидався на одного зі старців, що оточували престол Божий.

Старий тепер уже не з собою балакав, а звертався до Самого Бога:

— Я, як Давид, молив завжди: «Відкрий очі мені, і хай дива закону Твого я побачу» (Псалом 118:18). Бог батьків моїх — Авраама, Ісака та Якова, — Ти почув молитву мою і відкрив мені Слово Твоє. Я опирався: не знав і не хотів знати Сина Твого. Тепер інакше: не хочу бути, як Савл. Тепер я пізнав, що Ісус з Назарета є Христос, Месія, Син Твій і що Ти Його послав на землю до нас.

Старий замовк. Тільки губи його ворушилися. Що вони шепотіли — це залишилося таємницею між старим євреєм і вічним Богом. З очей, зведених до неба, текли сльози. То були сльози жалю за прожиті довгі роки скорботи та недолі, сльози дитини, що шукала Батька і яку Батько нарешті притис до Свого люблячого серця.

Так, із молитвою і чистим лагідним серцем старий єврей звівся слідом за ластівками, щоб вірною дорогою «летіти» до Бога. Пізно, у залишок дванадцятої години його сумного й самотнього життя, прокинулася душа, і незгасиме світло вічного життя яскраво осяяло його серце.

І довго просидів старий, понурений у глибокі роздуми. Не чув він кроків, що наближалися, не бачив, що неподалік від нього зупинився хлопець, якого він так палко бажав бачити і про якого так полум'яно молився у своїм серці.

Раптом над селом пролунав крик. Якомусь п'яниці вулиця здалася затісною, і він вимагав, аби йому розширили шлях, розсунули будинки. Старий опам'ятався, повернув голову і побачив, що він не сам. Зрадів гостеві, влаштував його поряд на лаві і сказав, як колись Рут до Нооми:

— Твій Бог — мій Бог! І твій Спаситель — мій Спаситель!

— Хвала Богові! — піднесено вимовив Мефодій після того, як старий єврей довірливо розповів йому про своє духовне оновлення. — Хвала Богові! Обітниці Його — споконвічна істина, і хто вірить Йому, той посоромлений не буде. Я от молив Бога, щоб Він указав мені на вас...

— На мене? — здивувався старий.

— Так, на вас. Сьогодні, коли ви стали належати Ісусові Христу, любий батько, я можу і повинен сказати вам, нарешті, що ніколи й не завернув би до цього села, якби не жили тут ви. Не дивуйтеся, не дивіться на мене так розгублено. Ви у своїй молитві зараз згадали, що я покликав вас до Христа, як Пилип Натанаїла. Це так, Пилип шукав Натанаїла, щоб покликати. Шукав і я вас.

— Шукав?.. Ти?.. Мене?.. Хіба ти знав мене раніше? Не розумію... Навіщо я тобі був потрібен?

— Я зараз поясню. Був у мене знайомий, про існування якого ви й не знали, але який любив вас до свого останнього подиху. Я вже говорив вам якось, що один єврей привів мене до розуміння істини. Ім'я цього мого благодійника, якого я ніколи не перестану благословляти, Рувим Соколов. Він був сином багатого російського єврея, а мати його була тією дивною дитиною, за якою ви й досі не перестаєте побиватися, — ваша дочка Есфір.

— Мефодію! — закричав старий і заметушився. — Мефодію, ти знав мою дочку, моє дороге дитя? Ти бачив її? Був знайомий із нею? Якою вона була?

— Так, я знав її, але ніколи її не бачив. Я бачив її лише на фотокартці, де вона була ще нареченою. Вона померла невдовзі перед тим, як я познайомився з Рувимом Соколовим.

— Померла? Виходить, я не побачу її?

— Побачите: у Бога, у новому житті. А у цьому житті вона померла з молитвою про вас і з вашим ім'ям на вустах.

— Та хіба вона про мене щось знала?

— Усе. Мати, ваша дружина, все розповіла дочці і навчила її любити вас.

— Моя дружина?

— Так, ваша дружина. Вона, нещасна, витерпіла більше, ніж заслуговувала. Вона скоро зрозуміла свою провину й хотіла повернутися до вас, але її не пустили. Їй сказали, що ви дуже сердиті на неї, і коли від вас прийшла згода на розлучення, вона у це повірила й вийшла заміж за того, хто звабив її, але вона не була щасливою і померла невдовзі перед весіллям дочки, яка потім з чоловіком поїхала до Канади.

Там Господь привів її до пізнання правди Христової: спочатку чоловіка вашої дочки, а потім і її саму, а вони вже охрестили й сина Рувима. Багато праці та зусиль доклали вони до виховання своєї дитини і дбали лише про єдине — щоб він став проповідником Євангелія серед свого єврейського народу. Бажання їхнє здійснилося. Батькові навіть пощастило, хоча й недовго, чути проповіді сина. Коли цей син і мене, християнина тільки за ім'ям і народженням, зробив також християнином у душі, батько його помер, і я залишився з моїм другом, що втратив своїх батьків. Як я любив його! Але ще більше любив мене він. Він довідався, що я словак з Угорщини, і розповів мені, що в Угорщині у нього є дідусь і що його померла мати взяла з нього обіцяння знайти цього дідуса. Тому кожного разу, коли ми молилися з ним, він перш за все молив Бога про добробут діда і про можливість знайти його.

Одного разу він послав мене до Пенсільванії, де, як він чув, було чимало словаків з Угорщини. Ми сподівалися, що через них нам, можливо, вдасться довідатися про старого Давида. І це була воля Божа, що після довгих і марних пошуків я зустрів, нарешті, зятя Ондрачика, який зараз через хворобу знову повернувся сюди, на батьківщину. Це було невдовзі по його прибутті до Америки. Від нього я й довідався про старого Давида, від якого пішла дружина. Тоді ми зробили запит до Градова і дізналися про все. Старий Давид, дідусь Давид, якого ми розшукували, був тут. Радість Рувима не мала меж, і він не знав, як дякувати Богові, що Господь дав йому можливість знайти і просвітити вченням Христовим діда. Рувим вирішив поїхати сюди. Але Господь, володар життя і смерті, вирішив інакше. Рувим був такий зайнятий справою Божою, що не зміг одразу зібратися. Тисячі людей пов'язували з Рувимом усі свої сподівання, і він вважав себе не в змозі все раптом покинути. А потім трапилося лихо, сильна застуда, і онук ваш, а мій друг, помер. Його чиста душа пішла на небо, куди вона рвалася все своє земне життя.

Я добре усвідомлював, яке це для нього велике горе, що він не доніс світло Євангелія до свого діда. Але якщо це йому не

довелось — що перешкоджало мені виконати це замість нього? І я в його останню, передсмертну, годину перед очима Бога обіцяв йому, що докладу усіх зусиль, аби привести його діда до Христа, щоб старий, якщо він тут, на землі, не побачив своєї дочки та онука, міг зустрітися і бути з ними у вічності. Рувим помер з ім'ям Христовим на вустах. Ми поховали й оплакали його, а відтак я за його дорученням, як спадкоємець його справи, вирушив до Градова.

Я розумів, що старого Давида, який зніс стільки образ і гіркоти у житті, скоро не візьмеш і що, коли прийти до нього і сказати про заповіт його онука, він або не повірить, або навіть не захоче слухати мене: адже Давид — єврей, а його онук помер християнином. Справа обіцяла бути довгою.

Щоб бути якомога ближче до старого, я найнявся до Ондрачика у найми і молив Бога, щоб Він дав мені сили повернути серце старого єврея до Христа. Вийшло дуже вдало. Звичайний наймит не викликав підозри у єврея. Тільки повагу і довіру людини зразу не завоюєш, потрібен час, а я боявся, щоб зять Ондрачика, який повернувся з Америки, не впізнав мене. На щастя, він мене не впізнав. Під час нашої першої зустрічі у мене була борода, та й одяг на мені був інший — я не був одягнений наймитом.

Увечері того дня, коли у Петрачів було весілля, я хотів було вам все розповісти, але не вдалося. Тоді я вирішив ще залишитися у Градові, до тих пір, поки не почую з вуст дідуся мого друга, що він знайшов Христа Месію і прийняв Його як свого Спасителя. Тепер я все сказав і дякую моєму Господу за те, що Він дав мені сили виконати моє обіцяння, а також за те, що я не марно провів тут два роки. Тепер я можу спокійно піти звідси: доручення вашого онука виконане.

Мефодій підвівся. Підвівся й старий Давид, вражений почутим. Він, як уві сні, пішов за молодим другом у дім. Увійшовши, Мефодій зачинив двері, запалив свічку і з кишени на грудях витяг дорогі для старого фотокартки. То були портрети його дочки, її чоловіка, Соколова, та онука, за якими старий так гірко вболівав...

— Ось ваш скарб, а от іще, мабуть, найдорожче — Новий Заповіт, книга, з якою Рувим проповідував Христа. Читайте її. Прочитайте все до кінця, і завтра, якщо буде на те воля Божа і якщо ми будемо живі, я прийду знову і допоможу вам вирішити ті питання, які у вас можуть виникнути.

Мефодій пішов додому, а старий залишився на самоті зі своїми скарбами і зі своїм Богом, невимірну любов Якого він тільки сьогодні усвідомив повністю.

Наступного дня, рано-вранці, Мефодій з Андрієм поїхали до лісу по дрова. Вони зрубали величезного дуба і повернулися додому тільки надвечір. Обидва були втомлені й зголоднілі. Вони поїли та й полягали спати. Вранці, ледве почали збиратися до сніданку, Ондрачик зустрів у саду робітника й сказав йому:

— Слухай-но, тут учора був у нас старий Давид і розповідав такі дивні речі, що я не можу повірити.

— Чому не можете? — весело посміхнувся Мефодій.

— Чи це правда, що ти тільки заради старого єврея з'явився тут, у Градові?

— Так, заради нього.

— Бути не може! — дивувався зять Ондрачика, який підійшов до них.

— Хіба ти й зараз не можеш упізнати мене? — так само весело усміхаючись спитав Мефодій.

— Впізнати? Тебе?

— Так, мене. Чи пам'ятаєш хлопця, що навідувався до тебе у Пенсільванії, в Америці, і розпитував тебе про твоє село і про старого Давида?

— Боже ж мій! — сплеснув руками молодий селянин. — Тепер я все розумію: недаремно ти мені весь час когось нагадував. Але тоді ти носив бороду, та й одяг на тобі був гарний, а зараз?..

— То що, хіба зараз я не подобаюся тобі? — розсміявся Мефодій.

— Стривай-но! — перебив Ондрачик. — Тоді, якщо правда те, що говорив тут старий Давид, ти ніколи раніше не був у наймах і у тебе не було потреби працювати на селі?

— Це правда, я отримав від батьків велику спадщину, і я добре забезпечений.

— Як же ти тоді міг жити серед нас і так принизити себе заради єврея?

— Немає тут нічого дивного!.. Я знаю одного Сина Царя царів, Якого і ви знаєте, і Який залишив престол і вінець і не два, а цілих тридцять три роки служив нам з великої любові й у великій приниженні. Після цього хіба може йти мова про два роки моєї служби одній людині? Крім того, мені так добре було у вас тут, всі ви любили мене, і я сподіваюсь, що й я не був у вас зайвим. Хто знає, що ще чекає на мене у житті? Наймитом, можливо, і справді вже більше не буду, але знаю одне, що два роки, прожиті тут, у вас, наймитом завжди будуть найщасливішими роками мого життя.

Привітне й усміхнене обличчя наймита посерйознішало, і вони не стали більше про це говорити; їх покликали снідати. За сніданком розмова точилася навколо Дорки і Самка: як вони будуть жити у новому домі.

Глава 8

Був недільний полудень. Осінній туман осідав на горах і полонинах, сумно спало листя. У дубовому гаї, на тому самому місці, де Мефодій розповідав про ластівок, що збиралися летіти додому, і де діти щільним колом оточували свого «дядечка», сидів Самко, але цього разу сам-один. Мефодія не було у Градові, і діти вже більше не галасували: «Дядечку Мефодій! Дядечку Мефодій!» Мефодій поїхав. Скінчив свою службу в Ондрачика, побудував дім, щодо якого стало відомо, що він і не будував його для себе, а тільки для того, аби показати градівцям, як можна й потрібно будувати зручні та затишні будинки, а потім зник. Зник так само несподівано, як і з'явився. Втримати його ніхто не міг.

Самко схилив голову на руки і, добре, що ніхто не бачив, гірко заплакав (уже в який раз?) за своїм товаришем. Він

знав, що іншого такого йому вже не знайти. Хто б міг подумати, що за якихось два роки все так зміниться?! Якими щасливими були тепер Петрачі: і старі, і сестри, і зять, і він, Самко, з Доркою у новому будинку Мефодія. А відроджена сім'я гіркого п'яниці Підгайського! А родина Ондрачика, де всі славлять Бога кожним своїм словом, кожною справою, усім своїм життям! Хто зробив усе це? Працівник Ондрачика.

«Так, це був дійсно працівник, — думав Самко, — не просто наймит Ондрачика, а співпрацівник Божий. І скільки ще Божої роботи чекає на своїх працівників!»

Самко озирнувся і згадав: ось тут вони сиділи з Мефодієм, тут він розповідав про ластівок. Сам Мефодій відлетів до більш теплих країв. Тільки назад до гнізда, яке він збудував, він не повернеться. Сусіди знали, що «дім на болоті», як вони охрестили його, було збудовано для старого Давида на гроші, залишені йому онуком. Давид доживатиме там, на покої, свій вік: онук залишив йому у спадок достатні кошти.

Мефодій добре придумав, щоб Самко з Доркою жили у домі Давида: він не буде самотній, і вони зможуть доглядати його. Але старий Давид цього не схотів. Його вабило бажання побачити могили дочки, зятя, онука і бути похованим біля них, щоб, хоча не за життя, то після смерті бути поряд.

Так міркували на селі. Але Самко вважав інакше. Він знав, що старий вмер би, якби мав розлучитися з Мефодієм. Самко не дивувався з цього, він це розумів. Він часто й сам думав, що не було б у нього батьків і коханої дружини, то й він пішов би за своїм другом.

Тепер же Петрачі разом з Ондрачиками придбали у Давида цей дім для дітей. Старий продав їм усе майже задарма, а свою хижку подарував матері Мартина, щоб зарадити Підгайським, в яких від дітвори стало зовсім уже тісно.

Старий Давид зібрався в дорогу. Його проводжали всім селом і напутували благословеннями.

— Якщо побачиш де Мефодія, вклонися йому, — говорили градівці. — Скажи, що ми пам'ятаємо його.

«Пам'ятаємо». Чи довго? Чи будуть гравці й надалі пам'ятати Ондрачикового наймита? Хто знає?

Ім'я, можливо, й забудеться. Але будуть пам'ятати та переказувати один одному, як одного разу з'явився такий собі наймит і змінив усе їхнє життя. Він сам зникне з їхньої пам'яті, але не зникне з їхнього життя світло правди і тепло любові, які він приніс сюди.

Зміст

Мрійники

3

Наймит

133

Христина Рой

Мрійники

Наймит

Редактор І. Нікольська
Коректор О. Авраменко
Дизайн і верстка Р. Салій

«Світло на Сході»,

Київ, вул. Хорольська, 30.

Реєстраційне свідоцтво № 33993769 видане Державним
комітетом телебачення і радіомовлення України 20.01.2006.

Підписано до друку 14.03.2006. Формат 60x84/16.

Друк офсетний. Наклад 5000 прим. Зам. № 6—84.

Надруковано: АТ «Київська книжкова фабрика»

03151, Київ, вул. Ушинського, 40.

Свідоцтво: ДК № 787 від 28.01.2002.